



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydsk Hjemstavn

23.

ÅRGANG

1958

UDGIVET AF ØSTJYDSK
HJEMSTAVNSFORENING

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

Andelsbanken udfører bankforretninger af enhver art.

Andelsbanken betjener kunder fra alle erhverv. –
Enhver - andelshaver som ikke-andels-
haver - kan nyde godt af bankens sunde
forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene kundernes
interesser.

Andelsbankens ANDELSKAPITAL OG RESERVER
I ALT 83 MILLIONER KR.
tjener til sikkerhed for indskyderne.

Andelsbankens afdeling i Skanderborg har kontorer i
Gl. Ry - Hørning - Jeksen - Ry og Stilling.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid 10–12³⁰ og 13³⁰–15³⁰
Lørdag 10–13

Landbosparekassen i Horsens

Telefon *21222

Postgiro: 168 90 - 347 95

Kontortid 9,30–12,30 og 14,30–16,30
Lørdag 9,30–12,30



Kontorer:

GEDVED: Telefon 115

Kontortid: Mandag og torsdag
fra kl. 13–15



HOVEDGÅRD: Telf. 55

Kontortid: Tirsdag og fredag
fra kl. 14–16

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1958

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

REDIGERET AF

ÅGE BREDSTED OG KNUD THORUP

UNDER MEDVIRKNING AF

KJELD ELKJÆR OG POUL RASMUSSEN

23. ÅRGANG

1958

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX



Hovedgården Rask, set fra syd.

MINDER FRA HONUM OG HOVEDGÅRDEN RASK

AF SIGURD ELKJÆR

Som dreng er jeg opvokset i Honum skole, Hvirring sogn, og havde tit den oplevelse at høre gamle folk berette om svundne tiders bondeliv. Det var ingen ringe oplevelse. Evald Tang Kristensen besøgte min far og blev henvist til Peder Svane i Honum og Kristian Andersen på Rask Mark, to særlig gode fortællere. Den bedste fik »skattegraveren« dog ikke noget ud af. Det var en kone på over halvfems år. — »A ved ingenting«, sagde hun til ham, og det hjalp ikke, hvor meget han lirkede. — »Du har en god kæft, men A kender ikke noget til dig«, sagde hun. Han blev vred og skældte ud. Det var som at slå vand på en gås. — »Du kan få en mellemmad og en dram, hvis du trænger til det«, sagde hun. »Andet vanker der ikke her«. — Det var et nederlag for den mand, der ellers kunne få folk til at lukke mindedøren op. Jeg er en sinke mod vor store folkemindesamler, men blev gode venner med den gamle kone, da hun var femoghalvfems år, og jeg tjente der i gården en sommer. Hun ville gerne fortælle mig om livet i fortiden. Fra hende og fra de to ovennævnte mænd har jeg meget af, hvad jeg her gengiver. Det kunne være blevet til mere, hvis jeg havde skrevet mere op dengang, men jeg var kun en dreng og havde også andet at gøre.

For godt og vel halvandet hundrede år siden så Honum anderledes ud end nu, og folk levede under helt andre vilkår. Bønderne havde deres gårde i fæste under herregården Rask og var fælles om dyrkningen af byens jord. De dannede et lille samfund med en oldermænd i spidsen og skulle enes om at pløje, så og høste i fællesskab. Også kreaturerne blev passet under eet i græsningstiden. Hver

morgen gik byhyrden gennem byen og blæste i sit horn. Folk drev deres kreaturer ud ad porten. Hyrden samlede hele flokken ved hjælp af sin pisk og sine hunde, og så luntede de af sted mod overdrevet, hvor de græssede i løsdrift. Der blev kun malket morgen og aften hjemme i gårdene.

Der var tolv gårde i Honum dengang, eller rettere seks tvillinggårde, for de var bygget sammen to og to. Stuehusene gik ud i eet, gennem »Grandedøren« kunne man gå fra den ene familie ind til den anden. Den længe, der skilte gårdspladserne, var et fælles hus til vogne, markredskaber og fåresti. I min drengetid var der endnu en sådan tvillinggård tilbage. Foruden gårdene lå nogle få huse spredt i byen, deriblandt bysmedien og to småhuse på det sted, der nu giver plads til skolehaven. Stedet eller toften blev kaldt »Långfosti« — Langfåresti — efter en fåretyv, som havde haft sit tilhold der. Uden for byen var der næsten ingen bebyggelse. Når jeg nævner Honum Skovhus, gården Skyggerslund, Rask Mølle eller Navlhale Mølle, som er det oprindelige navn, Trolldhus, det senere Sandagerhus, og Kokborg ved Gudenå, så var der næppe mere.

Hvor sprøjtehuset lå siden, var der en åben plads, som blev kaldt Gadepladsen eller Gadestævnet. Der lå elleve flade sten i rundkreds og een i midten. Den midterste var oldermandens siddeplads, de elleve andre gårdmændenes, når de holdt gadestævne. Husmændene havde ikke noget, de skulle have sagt ved en sådan lejlighed. Oldermandsbestillingen gik på omgang og varede fra Mikkelsdag til Mikkelsdag hvert år. Hvis en viste sig for ukyndig eller uregerlig til oldermand, måtte han slukøret finde sig i at blive forbigået. Når mændene skulle samles til gadestævne, slog oldermanden på bytrommen, og det kunne let høres over hele byen. På stævnet blev der forhandlet om bøndernes eget avlsbrug, om hoveriarbejdet på Rask, om tiendegilder og andre gilder og hvad der ellers faldt for. Peder Svane fortalte, at trommen endnu blev brugt i hans drengetid i 1820'erne.

De tolv gårde var delt i tre lav, Skomagerlavet, Hatsværterlavet og Knapstøberlavet, noget jeg ikke har læst eller hørt at have været tilfældet andre steder. Når folkene kom til hove på Rask, blev der f. eks. råbt: Hatswatterlavet frem! Så skulle folkene fra de fire gårde stille sig op. De gamle lavsnavne var ikke helt glemt i min barndom. Jeg har hørt Peder Svane sige: Nede i æ Skomagerende. Det var den østre del af byen.

I oldermandens stue hang tolv træbrikker af form som klaptræer. Hver mand havde sin brikke med sine forbogstaver skåret ind som mærke. Det samme mærke skulle være brændt ind i hornene på hans køer og i ørerne på hans får og svin, så man kunne kende enhvers kreaturer. Når en mand på en eller anden måde havde forset sig mod de bestemmelser, der stod skrevet i »Grandebrevet« eller Byloven, fik han en skure i sin brikke. Af og til blev det gjort op på gadestævnet, og hvem der havde skurer i deres brikker, blev idømt bøder. Hvis det var særlig slemt, kunne de blive idømt en dalers penge eller to til »de fattiges væsen«. I reglen slap de med at give brændevin eller øl til bylavet. Det største opgør fandt sted ved Mikkelsdag, når oldermanden skulle afløses af en ny og brikkerne flyttes til en anden gård. Den ny oldermand gav en pot brændevin, når han overtog bestillingen. Hvis der kom mere til i form af bøder, kunne der blive holdt et rigtigt gilde. Der var ingen afholdsmænd dengang. Mændene fik gerne brændevin ind i et fad og søbede i sig med en ske.

Kristian Andersen fortalte om, hvordan en mand i Honum slap fri for en skure i sin brikke. De havde jo ager om ager i lange striber, så hvis en mand

skulle fra en af sine egne agre over til den næste, måtte han køre uden om de elleve andre. Nu var der en karl ude at harve en bygager, og han harvede kun på langs ad marken, som gammel skik var. Da han var færdig, gad han ikke køre uden om de andres agre, men kørte lige tværs over dem med harven. Det så oldermanden, og ved næste gadestævne forelagde han sagen. Skulle karlens husbond have en skure i sin brikke og give bøde eller hvordan? Mændene blev enige om, at de ville vente til høsten var forbi, for rigtig at se, hvad skade der var sket. Da kornet blev høstet, viste det sig, at byggen var bedre, hvor harven havde kørt tværs over, end det var tilfældet de andre steder. Manden blev fri for at betale bøde, og fra den tid gav alle sig til at harve deres bygland både på langs og tværs for at få en bedre avl.

Byfolkene holdt en del fællesgilder hvert år, Tiendegilde, Tyregilde, Julestue, Pinsegilde, Sommerstue og måske flere. De havde slid og slæb nok til daglig og trængte til at slå sig løs engang imellem. Det var ikke sjældent, gilderne endte med slagsmål, men dagen efter kunne folk være lige gode venner. Peder Svane fortalte om et Tiendegilde i Østergårdene. De tolv gårdmænd sad i »æ Inderstue«, husmændene i »æ Uderstue«. Det kunne være rimeligt nok, da en stue ikke kunne rumme dem alle sammen. Da de nu havde drukket tæt, begyndte husmændene at mukke. Skulle de være ringere end gårdmændene? En stærk tamp, der hed Per Uhre, råbte op og ville have plads i »æ Inderstue«. De andre husmænd fulgte efter, og det blev snart til slagsmål. Midt i det bedste kom en til at vælte lyset på bordet, og nu bødledede de på hinanden i ravnørke. Per Uhre rendte hovedet mod mælkehylden langs midterbjælken. Han var stor, og der var lavt til loftet. På hylden stod en række fad med mælk, der skulle bære fløde til smør, og da hylden lå løs, faldt den ned, og lerfadene gik i skår. Det gav et ordentligt rabalder, slagsmålet holdt op, og lyset blev tændt igen. Det kan nok være, de Honum mænd så noget flove på hinanden. De stod og vadede i skår og var overdænget med flødeklatter. Nogle havde fået næsen slået til blods, så der var godt med røde striber i alt det hvide. Det var et tiendegilde, som folk huskede længe.

Bønderne skulle gøre hoveriarbejde på Rask. Herremanden eller »Herren«, som de kaldte ham, kunne sende bud efter dem, når han ville, og så havde de at møde, selv om deres eget korn trængte hårdt til at blive høstet eller kørt ind. Fra Honum by gik der en sti tværs over markerne ind til »Røde Led« for enden af herregårdsalleen. Ad den sti gik hovbønderne morgen og aften. En bakke, som stien gik over, kaldes endnu »æ Hovstibank«. Bønderne skulle møde til bestemt tid om morgenen ved Hovporten, herregårdens østre port. De havde ingen ure at rette sig efter, men kom de for sent, vankede der prygl af ladefogeden eller herremanden selv. De måtte rette sig efter hanegalene hver morgen. En mand i Honum havde en kok, der var ualmindelig præcis til at gale, og så sendte manden bud om i byen, at nu skulle folk belave sig på at gå til hove. Folk bad ham om, at han endelig ikke måtte slagte den kok, og derfor blev den så gammel, som en kok på nogen måde kunne blive. Det var en gal historie, da den døde af alderdom, men så købte manden et Sejerværk, som det hed. Det var mere sejglivet end kokken, og det rettede byens folk sig efter om morgenen for at give møde i rette tid.

Når hovfolkene var samlede for at høste, havde hver sit mål eller stykke. Der stillede de sig op og gav agt på ladefogeden. Så snart han stak sin hat i vejret på sin stok, kom alle lærne i gang. Pigerne bandt op efter hver sin høst-

karl. Når stykket var høstet, negene sat sammen i kærve og traver, stubberne revet, fik høstfolkene lov til at more sig med dans og leg, især hvis ladefogeden var i godt humør, og det sørgede de jævnlig for ved at give ham brændevin.

I høslætten havde hver karl ikke sit mål eller stykke. De slog i fællesskab. Det var skik, at de beholdt kjolen på i det første »Mellemadsbed«. Kjolerne var af tykt vadmel og nåede næsten ned til træskoene. De karle, der fik det for varmt og måtte smide kjolen, blev kaldt nogle tøsekarle. En rigtig kraftkarl beholdt

kjolen på lige til mid-
dag, men så varskjorten
inden under også blevet
en pjaskvåd klud.

Ladefogden var et
mellemlid mellem bøn-
derne og herremanden
og kunne havestormagt.
Det fortælles, at hovfol-
kene slog en ladefoged
ihjel i Klapkjær. Der
står endnu en sten ved
stedet med et kors i til
minde om det. Han skal
have været en stor bon-
deplager. Karlene dyp-
pede deres leer og piger-
ne deres river i hans



Ved voldgraven på Rask og kostalden — den vestlige længe.

blod til tegn på, at de var lige gode om det alle sammen, og så gik de ind på Rask og fortalte herremanden det. Han kunne ikke lade så mange straffe, det ville gå ud over hans bedste arbejdskraft, og derfor lod han sagen dø hen. Jeg tvivler dog om, det har noget på sig. Lignende sagn fortælles også andre steder fra.

Derimod kan historien om den stærke ladefoged nok passe. Fruen på Rask var knap med kosten. Ladefogden skulle skære brødet af til selve gårdens folk, og fru, som var blind, stod og lyttede efter, hvor tit han vendte brødet og skar til. Man skærer jo først halvvejs ind i brødet, vender det og skærer stykket af fra den anden side. Men ladefogden kunne skære brød til en mellemmad af med hvert snit. Det blev altså dobbelt så mange stykker, som fru, talte. Ladefogden holdt på, at folkene skulle have det, de kunne æde.

Til tider kunne det være ekstra hårdt med hovarbejde, som f. eks. i 1778, da den store lade på Rask blev bygget. Ladegården brændte ved lynnedslag i året 1773, hø og korn var i hus og brændte med. Herremanden hed Lars Ammidsbøll. Hans kone var ikke forknyt. Hun stod ude i voldgraven i vand til midt på livet og langede fyldte spande op til de folk, der rendte og slukkede. Ammidsbøll døde et par år efter, og den nye ejer af Rask, kancelliråd Mathias Bjørn, byggede en ny, stor lade op. Rask Kjæringskov, ca. 150 tdr. land, blev hugget og træet solgt for at skaffe penge til byggeriet. Det var en hård tid for hovbønderne. De kørte deres vogne i stykker på de dårlige veje med de tunge læs og fik mange heste ødelagt. Stenene til laden blev hentet i Lerbæk ved Vejle og tømmeret i Århus.

Herremandens korn skulle høstes og køres ind i godt vejr, så fik det gå, som det kunne, med bøndernes. Det var ikke sært, de tit blev dovne og ligeglade med

herremandens avl. »Den der slider sig ihjel til hove, skal begraves under galgen«, sagde man. Det gjaldt om at snyde sig fra så meget arbejde som muligt, at spille ladefogden eller herremanden et puds. To mænd fra Honum stod og savede brænde i ladegården. Så skruede de savbladet løs og vendte det med tænderne opad. Der stod de og kørte frem og tilbage i skuren med saven, uden at den bed. Det var ikke anstrengende. Herremanden kom hen til vinduet, så ned til de to savere og nikkede tilfreds. Han kunne jo se, de hængte godt i. I såtiden stjal bønderne sig til at fodre deres heste af herremandens såkorn og tage fyldte muleposer med hjem. Det drøjede lidt på deres egen sæd, og der blev mindre både at så og høste på hovmarken. Det fortælles også, at karlene nu og da så deres snit til at skubbe en høstak ud i Gudenå og lade høet drive væk med strømmen, så var de fri for at køre det hjem.



Gårdspladsen på Rask med den østlige længe og indkørslen til højre til hovedbygningen. Gennem porten udkørsel til »Fruens Vejs«.

Bønderne skulle hvert år betale landgilde eller fæsteafgift til herremanden, både penge og naturalier. — Per Kokborg var en gammel, durkdreven rad. Han skulle levere otte pund smør om året, og det kneb hårdt nok, for han havde ikke mere end tre køer på sin magre jord. En dag kom han ind på Rask med sit landgildesmør. Fruen tog selv imod det. Per Kokborg stod og så ynkelig ud og gned sine øjne, som var han lige ved at græde. — »Hvad er der i vejen, Per?« spurgte fru. »Jo«, sagde han. »Det var retten strengt for mig at samle smørret i år. Min kone er god imod mig og vil give mig en klat smør i min grød hver dag, men jeg tager det af igen, når jeg bare har dypet een gang, for jeg ved jo, at fru skal have hendes smør«. — »Fy, fy, Per«, sagde fru. »Nej, så vil jeg ikke have hans smør. Tag det med hjem igen«. På den måde fik Per Kokborg lov til at beholde smørret. Det var måske heller ikke særlig godt. Ved smørnoteringen i Horsens skelnede man dengang mellem to slags smør, godt smør og skidt smør. Godt smør deltes igen i tre slags, »Godt godt smør«, »Godt smør« og »Skidt godt smør«. Skidt smør deltes i »Godt skidt smør«, »Skidt smør« og »Skidt skidt smør«. Det sidste har nok ikke været for lækkermunde.

Alt hvad der var af skove, tilhørte herremanden. Fæstebønderne fik kun »Udvisning«, som det kaldtes, eet eller to bøgetræer årlig, som de måtte hente til brændsel. Af særlig nåde kunne de få udvist et egetræ, når et af deres huse stod og faldt sammen. Men de kunne bruge mere, både til brændsel og tømmer eller gavntræ, og derfor var det almindeligt, at de kørte i skoven om natten og hentede, hvad de havde brug for. Det anså de ikke for tyveri, men for en dristig

streg, nærmest for smugleri. Blev det opdaget af skovfogden eller herremanden, kostede det en mindre eller større bøde, i reglen til sognets fattigvæsen, der altid havde en slunken pengekasse.

Andreas Emanuel Bjørn ejede Rask omkring ved året 1800. Han byggede gården Skyggerslund til skovfogedbolig, og den første skovfoged der var Peder Lassen, som først havde været tjener på Rask. Han døde 1830, og en af hans efterkommere har gården endnu.

Peder Lassen lod Honum skov indhegne med et solidt gærde af eg og bøg. Det fristede bønderne. De tørre rafter, som hegnet var dannet af, var godt brændsel, og folk hentede jævnlig en bunke af dem om natten, så skovgærdet kom i uorden. Da fandt Peder Lassen på at bore huller i en hel del gærdestave, fylde hullerne med krudt og lukke med en træprop, så ingen anede uråd. Når et sådant brændestykke blev lagt i bilæggerovnen, eksploderede krudtet med et brag. Der gik nok ikke så få af egnens bilæggerovne i stykker på den måde, og folk lærte at lade skovgærdet være i fred.

Peder Lassen havde mærket, at når han sadlede sin hest og red ud, skulle husmandsfolkene fra Flemming nok sørge for at benytte sig af lejligheden og hente brændsel i skoven, helst af det, der var sat i favn eller lå i topbunker, det var lettest tilgængeligt. En dag satte han sig for at narre dem. Han red ud af gården, op gennem Hornborg ad Korning til på Horsensvejen. Fra Korning kirke red han ned forbi Klags Mølle og kom bag på en hel række af de Flemming husmandsfolk, der slæbte af sted med store bunker brænde. Bagest i rækken traskede en gammel kone, og hun bar så meget på ryggen, at hun ikke kunne dreje hovedet for det. Peder Lassen indhentede hende og greb fat i brændet. — »Nå, din klods!« råbte konen, som ikke kunne se skovfogden. »Tykkes du ikke, a har nok at slæbe på? Du skulle ikke gøre det tungere for mig!« — »Du har alt for meget«, sagde Peder Lassen. »Men du kommer alligevel til at vende om og bære det til Skyggerslund i stedet for til Flemming«. — Konen blev så forskrækket, at hun tabte det hele, men måtte tage bunken på ryggen og sammen med alle de andre vende om og slæbe det gode brænde ned til Skyggerslund. Det var en drøj tur, og de Flemming husmandsfolk blev slatne i knæene og lange i ansigtet, da de luskede tomhændet hjem igen.

Den værste skovtyv på den tid hed Jørgen Henriksen. Folk kaldte ham Sluk-Jørgen. Han var husmand og boede nede ved Honum skov. Det var ikke småpinde, han tog, men hele træer, som han huggede over ved roden. Snart var han på færde i een kant af skoven, snart i en anden. Naturligvis kunne han ikke selv bruge alt det, han bjærgede, og derfor solgte han brænde og tømmer til bønderne. En nat kom Peder Lassen dog efter ham i følge med selve herremanden på Rask. Sluk-Jørgen huggede løs på et træ, der var nok til flere læs. Bjørn blev vred og gav skovtyven nogle dygtige rap af ridepiskan. Peder Lassen tog øksen fra krabaten og jog ham ud af skoven. En mand uden økse kunne ingen skade gøre, mente de og red deres vej. Men oppe under Oussenbjerg, en stor bakke i udkanten af skoven, holdt fem bønder fra Trebjerg med deres vogne. Sluk-Jørgen havde lovet dem et læs hver mod en rimelig betaling. Han holdt også ord. Som en forsynlig mand havde han en økse i reserve hjemme. Den hentede han, og bønderne fik toplæs i nattens løb. Da Jørgen ligesom de andre husmænd snart efter skulle »gøre ugedag« på Rask, satte ladefogden ham til at kløve brænde. »A har ingen økse«, sagde Jørgen og fortalte, hvordan det var gået ham i skoven.



Den ældste bygning i Honum, resten af stuchuset til en udflyttet halvdel af en tvillinggård. 'Huset skal nok være fra o. 1750. I forstuen findes endnu det store åbne ildsted i forbindelse med skorstenen, der var intet andet køkken i huset, og i min drengetid blev maden kogt der, hvad der rimeligvis er tilfældet endnu. Desværre kan man ikke se ind til den gamle, sodede skorstensgrue på billedet.

Der gik nu bud op til Bjørn, og han gav Jørgen lov til at låne sin egen økse, men når det blev fyraften, skulle han aflevere den igen. Sådan gik det flere gange, indtil Jørgen skønnede, at ingen tænkte mere på øksen, og så tog han den med hjem igen.

Bjørn kunne blive hidsig, men fortrød det tit bagefter. Engang havde skovfogeden fået fat i en mand, der havde taget et særlig godt træ i Rask Kjæringsskov. Bjørn blev så vred, at manden måtte finde sig i at betale en bøde på 10 rigsdaler. Det kneb hårdt for ham, og han måtte sælge sin bedste ko for at skaffe pengene til veje. Det fik herremanden at vide, og en tid efter sagde han til skovfogden: »Hør, jeg var vist lovlig hård ved manden, træk en ko fra gården ned til ham og udvis ham et andet træ fra skoven«. — Det første træ var naturligvis taget fra ham.

Når gamle folk talte om »Bjørn på Rask«, stod det ikke klart for dem, at der havde været to herremænd af det navn. Kancelliråd Mathias Bjørn, en hovedrig handelsmands søn fra København, ejede først Testrupgård i Katstrup sogn, fra 1776 Rask. Det var ham, der byggede den store herregårdslade 1778. Sønnen Andreas Emanuel overtog godset 1791, og faderen, der var enkemand, købte nu den mindre Årupgård i Tamdrup sogn. Der gjaldt han på sine gamle dage for at være en godmodig særling. Hans kør skulle altid tøjres på en lige række ned over marken, så det rigtig kunne syne af noget, ellers fik røgteren nogle drag

over nakken af herremandens stok, men for det meste bagefter en marks penge eller to. »Smør striberne med brændevin«, sagde Bjørn. »Det kurerer dig både udvendig og indvendig«. — Folkene havde det godt hos ham, men hvis de skiftede og kom tilbage igen, viste Bjørn dem af. »Du kunne have blevet her, mens du var her«, sagde han. Det var en stor fornøjelse for ham at se kørerne bisse. De skulle være fede og laskede. »Prøv, om I kan rende lidt fedt af jer«, sagde han. Selv var han så tyk, at han ikke kunne se sine egne støvlesnuder for maven.

Sønnen på Rask var også en tyksak. Da han overtog godset, ville han gerne giftes og helst standsmæssigt, men havde ikke held med sit vistnok første frieri. En datter fra stamhuset Matrup blev genstand for Bjørns ømme følelser. Hendes far, Thyge Jesper de Thygeson, var både justitsråd og adelig. Den første Bjørn på Rask bar titelen kancelliråd, men sønnen måtte nøjes med at kalde sig »Herre til Rask« og var desuden femten år ældre end frøkenen på Matrup. En søstersøn af hende, den kendte historiker T. A. Becker, fortæller i kvartalsskriftet »Orion«, 2. bind, om Bjørns strandede forhåbninger uden at nævne de navne, der er let gennemskuelige: I skoven, som hører til Rask, lod en galant landjunker for 60 år siden alle træer langs vejen behænge med appelsiner og citroner, da hans nabos datter skulle køre derigennem for at besøge hovedstaden for første gang. Dette udsøgte galanteri gjorde dog ikke noget indtryk på den unge pige, og landjunkerens melankoli, da han så karetene køre bort fra skoven med de sjældne frugter, må have været en anelse om, at hovedstadens kavalerer uden tvivl snart ville fortrænge hans noget plumpe billede af hendes erindring, hvilket også traf ind, thi hun kom tilbage som brud.

Den heldige brudgom var baron Gyldenkrone til Vilhelmsborg og Moesgård og siden Marselisborg, først amtmand over Randers amt, derefter stiftamtmand i Århus. Bjørn måtte foreløbig søge trøst hos sin stuepige, som en herremand ikke kunne gifte sig med, men som fødte ham en søn, hvis efterkommere blev ansete bønder på egnen.

I året 1798 købte bønderne i Honum deres gårde af Bjørn og blev selvejere. Nu hørte både hoveri og fællesskab op for deres vedkommende. Husmændene skulle stadig gøre hovarbejde. Et fæstebrev fra 1819 har bl. a. følgende bestemmelse: Han forretter ugentlig en dags arbejde på hans egen kost til hovedgården Rask i dens marker eller skove, hvor det ham anvises, samt desuden årlig efter tilsigelse 2 dage i høsletten og 2 dage i kornhøsten. De sædvanlige løb med cirkulærer efter omgang samt jagt- og fiskeridage såvelsom arbejde i haven og ved fåreklippingen forretter han og ligesom hidtil har været brugeligt. — En sådan husmand måtte svare to rigsdaler sølv hvert års Mikkelsdag i landgilde samt de kongelige skatter og kontributioner af hus og jord.

Gårdene i Honum var store efter vor tids målestok, hver paa henved 100 tønder land, tolvtedelen af den egentlige bymark, af nørremarken på det gamle overdrev og af søndermarken med en skovlod. Ingen af gårdene blev flyttet ud, men efterhånden blev det meste af nørre- og søndermarken solgt fra til boels- og husmandssteder.

Gårdene steg snart i værdi. En gård i Honum blev 1799 købt for 1200 rigsdaler, solgt efter tre års forløb til den femdobbelte pris, 6000 rdl., og igen tre år efter for 7000 rdl. Det var en fremgangstid. Præsten i Hviring, Hans Gram Bechmann, var en ivrig landbruger. Han lærte bønderne på egnen at lægge større vægt på kvægavl og at dyrke kartofler. I Begtrupps »Beskrivelse over Agerdyrk-

ningens Tilstand i Danmark«, 5. bind, 1808, har Bechmann givet udførlige oplysninger fra Hvirring-Hornborg sogne. Det sidste sogn berømmes især for sine gode heste, hvoraf der årlig blev solgt mange til høje priser. Også frugtavlens var betydelig. Ålemænd fra vesteregnet kom hvert år og købte æbler og pærer i læssevis. Om de betalte med ål eller penge, forlyder der ikke noget om. En bonde på 4–5 tønder hartkorn holdt 6–8 køer, og af koen kunne udbringes i ren fordel 51 rdl. Et pund smør betaltes i købstæderne med 14–18 skilling. Som eks. på mærkelig indtægt nævner præsten min oldefars bror, Clemen Olesen i Kalhave by, Horn-



Andreas Emanuel Bjørn til Rask
(1759–1810).



Charlotte Nicoline Qvotrup
(1778–1827).

Efter silhouetter i privateje.

borg sogn. Bemeldte Clemens gård stod for 3 tdr. 4 skp. hartkorn, hvorpå han holdt 8–9 køer, og i sommeren 1806 solgte 12 fjerdinge smør. Præsten selv havde en treårs vædder, som efter to ganges klipning denne sommer gav fem pund uld. Besætningen på Rask var 100 stude, 24 køer, 12 unghoveder, 100 får. Svin og fjerkræ nævnes ikke. Det blev åbenbart regnet for småteri. Gården dreves med 5 plove og 3 harver, hvortil brugtes 16 bæster. Treogtredive husmænd forrettede omtrent 700 gangdage.

Da Bjørn havde fået sin stuepige godt forsørget som gårdmandskone, og glansen vel sagtens var gået af hende, gik han igen på frierfodder til Matrup, men nu gjaldt det ikke en adelig frøken, kun en guvernante, Charlotte Nicoline Qvotrup. Han var 46 år gammel, hun 27. Han var ingen skønhedsåbenbaring, hun så frisk og godt ud efter silhouetter at dømme. Hendes far, stempelpapirforvalter Rasmus Qvotrup i København, kunne vel ingen større medgift give hende, men Bjørn havde sit på det tørre og ville gerne have Charlotte, som hun var, godt oplært og tilpas ung. Det fortælles, at han ikke selv havde mod til at fri, men fik sin ven, ovennævnte pastor Bechmann i Hvirring, til at besørge det fornødne. Bechmann havde før været hovmester eller huslærer på Matrup, så der var han velset, og da han som præst havde ordet i sin magt, lod den kønne og

giftefærdige guvernante sig temmelig let overtale til at blive frue på Rask. Parret blev viet af Bechmann, og i løbet af tre år gav Charlotte sin Bjørn en søn og en datter. Skæbnen ville, at hun blev enke 1810, Bechmann enkemand året før, og nu bejlede han for anden gang, men på egne vegne til hende. Efter overleveringen var hun mere end villig, idet man fortæller, at hun lod anlægge den vej, der fører fra Rask lige ind til Hvirring præstegård, så hun og præsten kunne besøge hinanden uden at bruge den gamle omvej. Den snorlige vej kaldes endnu »Frueens Vej«.

Bjørn ligger begravet på Hvirring kirkegård, hvor hans enke lod rejse et anseligt monument med følgende indskrift: Her under hviler Andreas Emanuel Bjørn, Herre til Rask, hvor han døde d. 2. Marts 1810. Han var født d. 26. Juli 1759 på Thestrup, blev gift d. 29. Sept. 1805 med Charlotte Nicoline Qvotrup og Fader til tvende Børn. Hans efterlevende Ægtefælle lod for ham oprejse dette Venskabs, Taknemligheds og Kierligheds Minde.

See! Livets Lyst hensvinder snart herved.

Til varig Fryd indbyder Evigheden.

Indskriften skyldes tydeligt nok Bechmann, som også kunne digte. Hans hovedværk er et læredigt i seks sange, »Evigheden«, der udkom 1792.

Bechmann var anset både som præst og landmand. Inden han overtog Rask og Bjørns enke, søgte og fik han titel af konsistorialråd. Det pyntede lidt på ham som herremand. Embedet i Hvirring opgav han mod en godtgørelse på 300 rdl. årlig af efterfølgeren og skriver derom i kirkebogen, at han havde forbedret præstegården meget i bygning og indretning, udvidet den gamle have og anlagt en ny mellem denne og kirkegården. I den ny var forhen ikke et eneste træ, men nu stod der mange hundrede i fuld grøde af hassel, pil, ask, elm, løn o. fl. til- ligemed et valnødtræ. Og han tilføjer: Herre! Jeg er langt ringere end al den miskundhed og trofasthed, som du har bevist imod mig.

Fra 1811 til 1819 var Bechmann herremand, men landbrugets vanskelige forhold under krigen med England og statens bankerot gjorde stillingen vanskelig for ham. Dertil kom, at han gav sig mere af med studier og skrivelser end med at overvåge gårdens drift. Om hans godhed eller adspredthed fortælles et betegnende træk. En dag kom en af hans sønner ind og råbte: »Far, far, hovfolkene går hjem!« — »Se, se, gør de det, Jens Ludvig«. — »Ja, men far, det er jo alt for tidligt«. — »Se, se, er det for tidligt? Åh, den tid passer dem nok bedst, de har vel noget at gøre hjemme«. — »Ja, men far, de tager allesammen noget brænde med sig«. — »Se, se, gør de det, Jens Ludvig! Ja, så må de vel have brug for det«.

Det er en tradition blandt Bechmanns nulevende efterkommere, at amtmanden i Vejle havde et stort underskud i sin kasse og derfor lånte 60.000 rigsdaler af sin gode ven på Rask, penge, der aldrig blev tilbagebetalt. Det lyder utroligt, men vist er det, at 1819 måtte Bechmann bortforpakte sin gård og søge præstembede igen. Han fik det gode embede i Raarup, Bjerger herred. Han havde fem børn med sin første kone, og Charlotte Nicoline fødte ham fem til på Rask. Hun døde i Raarup 1827, og efter udsagn af provst Plesner i Glud var hun »en af sit køns ædle og udmærkede, en kærlig og forstandig hustru og mor«. Som præst i Raarup forstod Bechmann at vinde »de stærke jyder« for sig og mildne en hård og langvarig kirkestrid der. Han ejede Rask til sin død 1836, men gården var så forgældet, at salget af den ikke gjorde hans ti børn rige.



Til venstre barndomshjemmet i Rørth 1899. Nedbrændt i 1952. Forfatterens familie sidder foran huset. Han selv står nederst til højre i den fælles opgang til de to hjem. Den højre halvdel af huset beboedes af arbejdsmand Søren Akxel Sørensen og hustru Karen.

FRA MIN BARNDOMSTID I 1880'ERNE

AF H. HENRIKSEN

Når jeg i det følgende skal fortælle lidt om min barndom, så er det i det store og hele som livet formede sig for de fleste landsbybørn i min hjemegn i Hads herred i firserne.

Jeg er født i Rørth by i Bjergager sogn. Vi talte ikke om landmænd, håndværkere og arbejdere, nej, det hed foruden præsten og degnen almindeligvis kun gårdmænd og husmænd.

Min far var murer, og vi havde to værelser, hvoraf det ene kun blev benyttet til at have møbler i: et klædeskab, en dragkiste, en standkiste og forskellig andet, og så var der ikke plads til mere. Det andet værelse var ca. 7 alen på den ene led og ca. 5 alen på den anden, og det var på een gang både soveværelse, spise- og opholdsværelse. Der var to faste senge, en lille seng, en vugge, et bord, en bæk, nogle stole, et hjørneskab, kakkelovnen og en spinderok.

Vi var 8 børn, og efterhånden som vi voksede op, kom vi jo ud blandt fremmede; men i flere år var vi foruden mine forældre og en gammel bedstemor en 5—6 børn hjemme, så vi har jo ikke haft overdrevent med plads; men det mærkede vi børn nu ikke noget til.

I mange hjem var der stampet lergulv og alkovesenge med omhæng til at trække for, og således havde det også været i mit barndomshjem, det kan jeg dog ikke mindes. Vi havde bræddegulv, og det blev hver dag fejlet og bestrøet med strandsand, og en gang om ugen blev det skuret med en halmvisk.

I køkkenet var gulvet pikket med små brosten, men der blev senere lagt cementgulv. Der var en grubekedel og en bageovn med et åbent ildsted over ovnen, og så satte vi en smedet trefod over ilden til at sætte kogegrejere på. Der var naturligvis også en åben skorsten.

Vi havde nogle høns og en ged. Om sommeren blev den tøjret i vejgrøfterne. Jeg mindes også et par gange, vi havde en gris i fællesskab med en af naboerne. Når grisen så blev slagtet, blev flæsket og de eventuelle pølser — og når vi ellers havde noget flæsk — bundet på enden af en lang raft og stillet op i den åbne skorsten og blev røget af pinde- og tørverøgen fra det åbne ildsted. Dette flæsk må vist have haft en noget aparte smag, men det husker jeg dog ikke.

Alle bagte selv rugbrød. I mit hjem blev der bagt af to skæpper rugmel, deraf blev der fem store rugbrød, efter at der først var »timsæt« fint mel fra til en sigtekage.

Endnu undrer jeg mig over, at der i næsten alle hjem, selv de fattigste, blev brygget øl, især når jeg tænker på, at der i nutiden findes mangfoldige, selv velstillede hjem, hvor der aldrig eller kun ved festlige lejligheder drikkes øl, men det må vel have hørt til fornødenhederne dengang.

I enkelte hjem sad brændevinen i højsædet, men drikfædigheden var dog vist ikke særlig stor i almindelighed, dog hørte der i de fleste hjem en flaske brændevin til om ugen, den kostede 26 øre. Kom en mand i et eller andet ærinde, blev han altid budt på en dram og en drik øl, og havde man gæster, så hørte der altid en kaffepunch eller måske to til efter kaffen. I min barndomstid har jeg dog aldrig set, at min far har været beruset.

Jeg husker enkelte koner, som gik

ud med tiggerposen, og de kom sommetider hjem med posen fuld af brød, flæsk, æg og andre gode sager. — Der var adskillige originaler i min by, men dem vil jeg af forskellige grunde ikke omtale.

Vi var fattige, men godgøreheden var egentlig stor, således fik alle »husmændene« en stor sigtekage fra hver af byens 8 gårde til julen og af og til en krukke mælk, og manglede vi halm til sengene, kunne vi blot hente det i en af gårdene, og skulle vi have brænde hjem fra skoven eller tørv fra mosen, så var »gardmændene« altid villige til at hente det.

Børnenes bedste legeplads var gaden gennem byen, en ganske tryk legeplads. Ingen af os havde nogensinde set en cykel og selvfølgelig langt mindre en bil, og kom der et hestekøretøj, var der altid rigelig tid til at komme af vejen. Når jeg ser på børns leg nu og tænker på, da jeg var barn, så er det helt andre ting, der interesserer nutidens børn; alle de gamle lege er glemt: slå munk, drive so i hul, ståtrold, stanto, vippe pind, spille klink og mange andre. Så legede vi naturligvis også heste og køer og andre lege i tilknytning til landbruget. Når vi spillede klink, var det altid om knapper, tøjknapper duede ikke, metalknapper gjaldt for to, og særlig blanke knapper gjaldt for tre. Når vi havde bortspillet alle vore



Murer Mads Henriksen og hustru Hanne med deres 8 børn. Forfatteren står til højre for moderen.

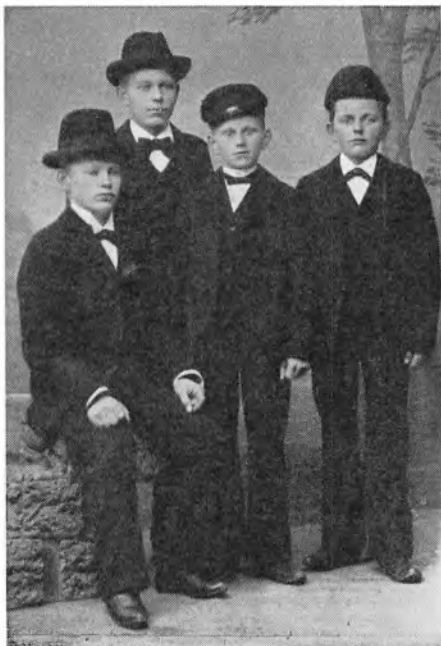
knapper, skete det ikke helt sjældent, at vi skar et par stykker af vor trøje for ikke at være helt blanke eller for at betale vor gæld.

Den eneste leg, jeg har set holde sig uforandret i de 60—70 år, er langebold, det spiller nutidens børn nøjagtig ligesom vi gjorde.

Vi havde fire store dage om året: Juletræet i skolen og sommerudflugten; denne var som regel hen i Rathlousdals have, der var ikke længere, end vi kunne gå, men en enkelt gang var vi helt på Ulstrupbakkerne henne ved Aakær. Så kørte »gårdmændene« for os. — De to største dage var dog, når der var storemarked i Odder i april og september, så havde vi naturligvis fri fra skolen hele dagen. Vi begyndte allerede i god tid at forberede os, der skulde jo skaffes kapital, så foretog vi ekspeditioner rundt på markerne og omkring gårdene for at samle ben; vi kunne få en øre for pundet, og jeg tilstår, at vi var nogle små kæltringer, for når vi fandt et lårben eller en anden hul knogle, så stoppede vi dem fulde af sten, så vejede de jo noget mere, og for at skjule bedrageriet, gned vi lidt jord ind i enden. Så ventede vi på pjaltekræmmeren, vi vidste, at han altid kom omkring den tid. Han gik ind i alle gårde og huse for at høre, om der var klude eller måske gammelt jern til salg. Det var vist sjældent, husmødrene fik rede penge for deres klude, de fik gerne varer i bytte. Vi børn gjorde store øjne, når kræmmeren lukkede sin kiste op for alle herlighederne; der var mangfoldige ting: knapper og hægter og maller, kantebånd og knåppenåle, sytråd og stoppenåle, blyanter og grifler, glansbilleder og store ark med soldater, fugle eller vilde dyr. — Når vi børn havde afleveret de indsamlede ben, gerådede vi altid i stor vånede, skulde vi købe et ark billeder, der kostede 5 øre, eller ville vi hellere have rede penge med det forestående marked for øje. Var der endnu nogen tid til markedet, sejrede som regel fristelsen til at købe et billedark, men var tiden for markedet lige for hånden, så var det de rede penge, altid nogle få øre, der sejrede.

Aftenen før markedet skulle afholdes, foretog vi de sidste forberedelser ved at pudse vore træsko fint med blanksværte, det var sjældent, vi havde sko eller støvler på. Havde vi nogen, havde vi dem aldrig på så tit, at vi kunne slide sålerne af, men de gik i arv fra de større til de mindre, hvor der var flere søskende.

Så snart vi var kommet op markedsdagen, gik vi hjemmefra. Var vi så heldige at have for mange penge, fik vi ikke lov at have de overflødige med, men havde vi ikke været dygtige nok til at skaffe tilstrækkelig kapital, fik vi som regel suppleret op af vore forældre. Gennemsnittet var ca. 25 øre, måske en enkelt



Fire brødre. Forfatteren er nr. to fra venstre og er i konfirmationsalderen.

gang nogle få øre mere eller mindre. Når nutidens børn er ude at more sig, får de vistnok for det meste deres slikpenge sat over styr i en fart, men således gik det ikke med os, nej, når vi var ankommet til markedspladsen, så skulle vi først se alle hestene og køerne og så hen og overvældes af alt, der fandtes på pladsen. Der var kageteltene, karrusellen og luftgynge, der var professor Labri, teltene med kalven med de to hoveder eller de seks ben, den fede kæmpedame, de vilde menneskeædere fra Afrika og mange andre forunderlige ting. Vi drømte aldrig om at få råd til at komme ind og se noget af det, men det var også unødvendigt, der var nok at se endda, udvendig var teltene jo med stærke farver bemalet med mange sære ting: vildmænd og kæmpeslanger, abekatte og havfruer, og alt blev nøje studeret, og alt hvad udråberne stod og fortalte, måtte vi jo også høre flere gange — ja, der var skam nok at se og høre på.

Der var dog to ufravigelige regler, den ene var en karruseltur, den kostede 5 øre, den anden var et bundt honningkager, 5 stykker, det kostede 10 øre, og det skulle med hjem. Vi begyndte vore indkøb hen på eftermiddagen, og havde vi søskende hjemme, som var for små til at komme med, skulle vi også have lidt med hjem til dem, et kageherte til 2 øre eller en chokoladestang til 2 øre, og så kunne der endda godt blive nogle øre tilovers til at delikatere os selv for.

Før vi gik hjemmefra om morgenen, nærrede vi altid et ofte velbegrundet håb om at træffe en onkel eller en eller anden af fars bekendte på markedspladsen, og det var omtrent det samme som en kontant 5 øre. Gik håbet i opfyldelse, så var det det samme som en ekstra karruseltur eller til rigtig at frådse i chokolade og honningkage.

Når vi hen under aften nåede hjem, var vi godt trætte og sultne, men en stor oplevelse rigere og med samtalestof for lang tid.

Det var sjældent, vi legede med »gårdmandsbørnene«, vel var de bedre klædt end vi »husmandsbørn«, og vel fik de en bedre føde, men jeg tror knap de havde så megen frihed som os. Jeg tror nok, de måtte hjælpe til i gårdens bedrift, så snart de var store nok til at gøre gavn, og det var vistnok også sådan, at vi »husmandsbørn« var vel simple til at være legekammerater med »gårdmandsbørnene«. Vel var vi fattige, men fattigdommen trykkede aldrig os børn, og for mit eget vedkommende kan jeg til fulde sige, at jeg har haft en lys og lykkelig barndom.

Min far var medlem af en grundtvigiansk valgmenighed, som havde den kendte præst og forfatter Vilh. Malling i Odder til præst. Valgmenigheden havde, før jeg blev født, oprettet en friskole i min fødeby Rørth med lærer A. P. Sørensen som lærer. Jeg har absolut kun gode minder fra min skoletid. Læreren havde en egen måde at lede en skole på. Alle børnene sagde du til ham, og vi sagde alle Anders Peter. Vi havde ingen katekismus og ingen udenadslæsning, men vi havde adskillige fag, som vistnok var næsten ukendte i den tids landsbyskoler: botanik, naturlære, verdenshistorie, den nordiske mytologi og flere andre fag foruden de almindelige skolefag. Vi læste ikke bibelhistorie, men denne fortalte læreren, og han var en ypperlig fortæller; når han fortalte, sad vi alle med åbne munde og spændt opmærksomhed. Når han havde fortalt hele bibelhistorien og begyndte igen forfra på anden omgang, så huskede vi ordret alt, hvad vi havde hørt en gang før, og sådan var det med alt, hvad han fortalte, det bed sig langt bedre fast, end hvor børnene skulle lære lange udenadslektier. Ved eksamenerne fik skolen også ros af sognepræsten.

I denne skole gik børn fra de omliggende byer: Randlev, Rude, Nølev og Odder. Det var jo en betalings-skole, men så vidt jeg har kunnet få oplyst, fik læreren i mange år kun en kummerlig løn, vistnok kun 800 kr. om året, og lærerparret havde 7 børn. Om sommeren foretog vi jævnlig en tur ud i den nærliggende skov, og så fik vi lov til at færdes, hvor vi ville, men aftalen var, at om en halv time skulle vi alle samles et bestemt sted, og så skulle vi medbringe, hvad vi kunne finde af ting, vi ikke kendte, planter eller insekter, sten eller andre mærkelige ting, og når vi så var samlede, satte vi os i en kreds om læreren, og så fortalte han om alt, hvad vi havde fundet, og vi lyttede med åbne sanser til, hvad han fortalte. Disse timer hører til nogle af de bedste minder fra min skoletid. Det kunne hænde en rigtig varm sommerdag, at vi sad og blev halvdøse i skolen, så er der pludselig et af børnene, der siger: »Anders Peter, skal vi ikke gå ud til havet og bade?«, og det kunne godt vinde lærerens bifald, og så travede vi de fire kilometer til havet sammen med læreren. Eller en snevejrsdag, når der var falden et godt lag sne, så er der en, der siger: »Anders Peter, skal vi ikke ud og slås med snebolde?«, og så tog vi en rask dyst et kvarters tid. Læreren holdt altid med pigerne, og han var naturligvis den, der fik de fleste snebolde.

Når det var hen på efteråret eller om vinteren, skoletiden var forbi, men vejret var for dårligt til at færdes ude i, så valgte vi skolestuen til legeplads. På midten af huset var der en dør ind til en forstue, derinde stod en stige, der førte op til loftet, til højre for forstuen var lærerens lejlighed, og til venstre var skolestuen. Vi havde ene 6 mands borde med vedhængende bænke. Alle bordene stablede vi oven på hinanden i den ene side af skolestuen for at få plads at lege på. Vi legede mange forskellige sanglege, som nu formodentlig er helt glemt, eller vi havde en trapez, som blev hængt op i et par forsvarlige kroge, der var skruet ind i en af loftsbjælkerne. På loftet over skolestuen havde læreren et par lange gulvbrætter, hvordan de var havnet der, ved jeg ikke, men de eksisterede i al min skoletid; disse brætter hentede vi ned i skolestuen, og når vi så stillede dem med den ene ende op på det højeste punkt af de opstablede skoleborde, så havde vi den herligste glidebane, eller vi tog lærerens kateder, der bare var et ganske almindeligt bord, og vendte det om på gulvet med benene i vejret. Noget reb kunne vi altid skaffe, det blev bundet i bordet og to spændt for som heste, og en satte sig op i bordet som kusk, og så kørte vi i fuldt firspring rundt på skolegulvet. Når vi til tider blev alt for støjende, så kom læreren og stak hovedet ind ad døren og bad os om at være lidt mere rolige.

Det skete, at en eller anden af os havde fået fat i et stykke spanskrør, og vi stak den ene ende ind i kakkellovnen, så vi fik det i glød, og så røg vi på det, som om det var en cigar. Vi vidste godt, at det var forbudt, og det var også risi-



H. Henriksen, snedker, født 18. septbr. 1879.

kabelt for os, for når vi havde den leg for, så sad vi stille rundt om kakkellovnen og røg med andagt, og når læreren vidste, at vi var i skolestuen, men han ikke kunne høre os ind i lejligheden, så blev han mistænksom, og kom han så ind og overraskede os i vort forehavende, så var han vred.

Friskolelærer A. P. Sørensen var en kundskabsrig mand; han flyttede senere til Odde, hvor han selv oprettede en friskole, og blev en kendt mand i vide kredse. Han døde for mange år siden, men hans hustru, kendt viden om under navnet »Mue«, blev en meget gammel kone; hun døde for vel en 7—8 år siden.

Når vi »husmandsbørn« blev 10 år, så skulle vi ud at tjene, og det var mange gange drøjt for sådan en lille fyr, op ganske tidligt om morgenen og så være i fuldt sving uden hvilepauser, lige til solen gik ned, og ofte udsat for en meget ublid behandling. Mens jeg var tjenestedreng, havde jeg dog gode pladser og har aldrig lidt overlast.

Jeg har i al min skoletid gået i skole hos Anders Peter på nær et halvt år, mens jeg var tjenestedreng, da gik jeg i en anden skole en halv dag om ugen. Det var en sølle skolegang. Vi havde mest bibelhistorie og katekismus og desuden lidt regning, skrivning og læsning, og der var ikke en eneste skoledag i det halve år, uden at en eller anden af drengene fik af tampen. — Jeg var engang faldet i søvn midt i timen og vågnede op i stor forskrækkelse ved, at læreren stod og bankede med en finger i bordet lige foran næsen af mig; han stod med tampen i hånden, og jeg var straks klar over, at forbrydelsen var takseret til 10 slag, men jeg fik ingen klø; læreren vendte sig blot om og gik. Jeg undrede mig, men jeg sov ikke mere den dag. Senere kom jeg i tanker om, at når jeg var sluppet så heldigt, skyldtes det nok, at jeg kun 10 år gammel var den næstdygtigste til regning, som var lærerens kæphest. Han havde udgivet flere regnebøger.

Min bedstemor døde en juleaften, da jeg var 8 år gammel. Mangen gang, når hun sad og spandt sådan hen i mørkningen, så lå vi børn på gulvet omkring hende, og så sagde vi: »Bedste, fätel et øentur«. Bedstemors forråd af eventyr var vist ret begrænset, og det var nærmest nogle barnlige remser. Vi havde hørt dem mangfoldige gange og kunne dem forlængst udenad, men vi var glade for at høre Bedste fortælle dem gang på gang.

Til slut et par prøver på Bedstes »øentur« på det sprog, hun og vi talte.

Bette Kjesten i Goosholm, hon kocht grød ou rowhalm.
 Di wa hverken hoo en blød, di wa hverken suu en sød.
 Prek, stek, hva vel do i mien grød aa slek.
 Hon to en ildebroend aa slou ham øwwe hans hvid hoend.
 Han sprang op te loutet aa spildt aal henne mjelkend.
 Hon go sjel en støre skaa, hon stak ild i gammel laa.
 Gammel laa to te aa brænd, hon to ud i skoven aa rend.
 Sat sæ bag en hibtoen aa tudet igemmel henne baa hoend.
 Kjærielrejs, skønd dæ aa hjem, di ku haa kjælt.
 Dit foe haa lemt, di sou legge i aggerin mæ tøl stue galtgris.
 Di fi æ min, aa di fi æ dien, aa di fi renne i grønne guldskov
 mæ klokke om halsen.

Borre borre guldebel.

Hue bløw guldebelet. Kjællingen toet.
 Hue bløw kjællingen. Hon rend i skoven.

FRA MIN BARNDOMSTID I 1880'ERNE

Hue bløw skoven.	Yvsen hog'en.
Hue bløw yvsen.	Smejen smejet'en.
Hue bløw smejen.	Han gik ud aa so hans hved.
Hue bløw hveden.	Krageren to'et.
Hue bløw krageren.	Novve fløw te sønder, aa novve fløu te nac, aa novve fløu li medt faa borremesterens dae.

Dæ rej en fatte mand te møll,
saa høwt han sad, saa glad han wa,
faa han sku hjem aa ha mjelgrød
mæ li mæ kli mæ klompe i,
aa de lou han aa.

Da han kom te møllerens dam,
da sto mølleren aa gjoret en spand.

De wa Wolle hej, Wolle gej, Wolle Lund skjærre hakkels kanselirum.



»Dyret« — en kendt udsigtshøj nær Onsbjerg.
Navnet skyldes sikkert dens lighed med en Sfinks.

ET LILLE TRIP TIL ØEN I ÅRHUSBUGTEN

AF VICTOR JENSEN

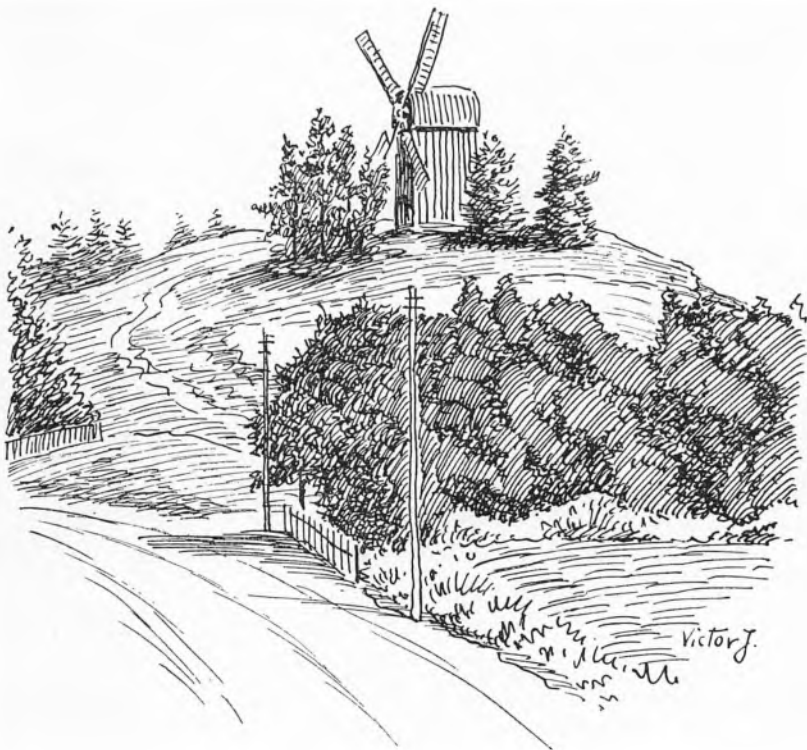
I vore dage rejser alle — selv konfirmander — og helst til udlandet. Det er alt-sammen såre godt. Man skal udvide sin horisont. Og der er meget smukt at se i fremmede lande: byer, borge, bjerge og floder; men man bør ikke for alt det fremmede glemme vort eget smukke, lille land. »Man skal ikke gå over åen efter vand«, som det gamle ordsprog siger.

Har De, kære læser fra Østjylland, nogensinde været på Samsø, som dog så at sige ligger lige udenfor vor dør? Hvis ikke, så følg mig på en week-end tur til øen i Århusbugten.

Med Kalundborg-færgen »Jylland« stod vi ud af Århus havn, og her var jeg så heldig at træffe en god ven, der skulle over på øen i forretningsøjemed og derfor havde sin bil med. Han indbyder mig til at køre med ham i de dage, han er der. Det var søndag middag, og der var et vældigt røre ved kajen. Et lille dut, og færgen gled fra land. Københavner-damperen fulgte kort efter i vort kølvand.

Tæt udenfor havnen fik vi følge af en stor flok måger, der fulgte skibet på hele rejsen. Det var et smukt syn at se de skønne, hvide fugle duve i luftstrømmen efter skibet næsten uden at bevæge vingerne, og når en af passagererne kastede et stykke brød ud i vandet, slog flere fugle ned efter det, og der opstod strid om byttet.

Men nu nærmede vi os rejsens mål. Den høje, nordlige del af øen tonede frem af disen. De få, gule kornmarker stod skarpt lysende mellem de mørke hedestrækninger og de høje, stejle klinter ned mod havet. Mest lignede det bakkede land Helgenæs, der sås mod nord, let kendelig med Ellemandsbjergets mørke kalot.



Den smukke og velbevarede stubmølle i Brundby.

Og så gled vi ind i bæltet mellem Samsø og Tunø, medens Københavnerdamperen forsvandt mod Sletterhøge.

Landet mellem nord- og sydøen er en lang, lav og smal tange, der er begrænset af Mårup-vig mod vest og Stavnsfjord mod øst. Der synes kun at være hede og små plantager derinde.

Endelig er vi ved Kolby Kås og står ind i det lille fægeleje, hvor »Kalundborg« allerede er ankommet fra sit hjemsted på vej til Århus.

Det var svært at få bilen dirigeret gennem menneskemylderet på den lille mole, men endelig gled vi over ølandet, hvor kornet stod modent, tjenligt til høst, og de florlette aspargesplanter duvede i den lette vind.

Ad de smalle, snoede veje gik det mod Onsbjerg kro, hvor vi ville slå os ned. Vi kom gennem flere små landsbyer med morsomme navne: Kolby, Permelille, og »hovedstaden« Tranbjerg, og på vejskiltene læste vi navne som Brundby, Ballen, Pillemark, Langemark, Besser o. fl. a. Der skal være henved en lille snes småbyer på øen.

— Da det er søndag, siger min ven, må vi hellere starte med en lille skovtur. Vi tager til herresædet Brattingsborg, når vi har drukket kaffe.

Og det gjorde vi. — Først smuttede vi dog ned til en stor bakke, der ligger tæt ved Onsbjerg. Denne bakke, der har en mærkelig form — næsten som en

ægyptisk sfinks — kaldes »Dyret« og er et yndet udflugtssted med en dejlig udsigt fra bakketoppen.

Vi kørte tilbage til Onsbjerg og fortsatte ad vejen til Brundby.

— Vi kan ikke besøge Samsø uden at have set øens vartegn: den gamle stubmølle, sagde min ven. Ganske vist har vi også en stubmølle i »Den gamle by«, men for mig er det at flytte en mølle ind i en park ligesom at gramse støvet af en sommerfugls vinger: Det fine og jomfruelige forsvinder. En mølle skal ses på sit møllebjerg.

— Ja, sagde jeg, det er der måske noget om; men i min barndom lå der en

mølle nogle få meter fra det sted, hvor stubmøllen nu står, så det er faktisk et møllebjerg.

— Ja, ja, sagde han uden at være overbevist, men nu er vi her!

Og der lå stubmøllen på sit møllebjerg tæt ved en plantage. Den var godt restaureret — vistnok af Turistforeningen; men den arbejder ikke mere. Intet sus af vingerne hørtes og ingen knasen af korn, der males. Alt var stille. Jeg ville have givet meget for at se et par hvidklædte mølkerkarle



Langs kysten ved Brattingsborgs skov lå nogle små skanser fra krigen mod England i begyndelsen af forrige århundrede.

komme frem og dreje møllen om sin stub. — Men vi måtte videre. — Inden vi kørte, kastede vi et sidste blik op mod den tavse mølle, der passede så godt ind i landskabet. Så satte vi kursen mod Brattingsborg, hvis skove sås i det fjerne.

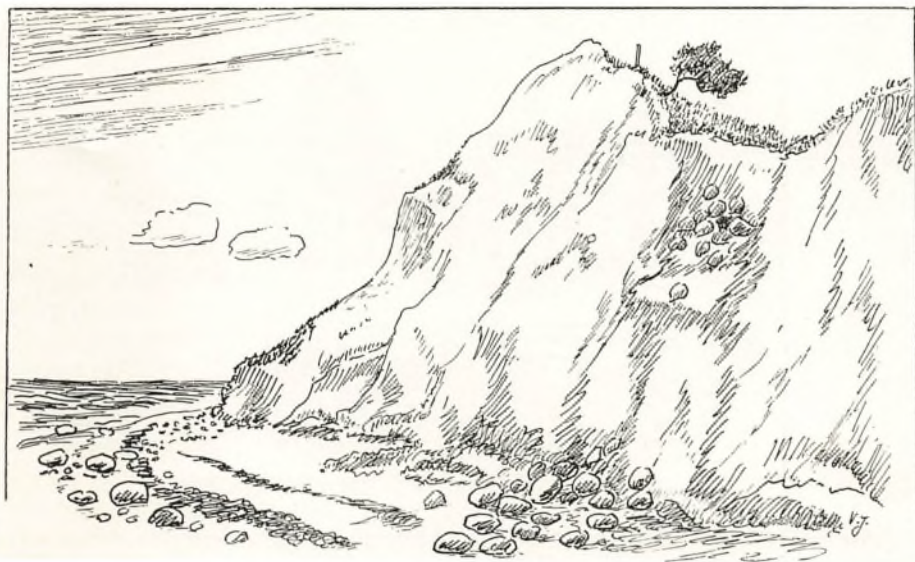
Herregården ligger længst mod syd på øen. Landet her er fladt og frodigt med enkelte pilehegn og ligner meget et fynsk landskab. Rundt om på markerne ligger mange oldtidshøje, som viser, at landet har været stærkt beboet i oldtiden.

— Parken er netop tilgængelig om søndagen, så der var vi heldige, siger min ven. Selve slottet er næppe mere end 100 år gammelt. Udenom parken ligger store bølgede agre, og tre mejetærskere står allerede parate til høsten. Efter et lille hvil i bøgeskoven vandrer vi ned til stranden, hvor vi finder flere små skanser — minder fra kampene mod englænderne i begyndelsen af forrige århundrede. De har næppe haft stor betydning i kampen, men er dog fredede.

Derefter går turen til Vesborg fyr, der ligger yderst ude på en høj klint. Ad en smal træbro når vi over en dyb kløft, der ligner en voldgrav. Og så er vi ovre på den yderste spids af klinten, hvor — efter sagnet — marsk Stigs borg engang har ligget. Nedenfor os tordner bølgerne ind mod den 15—20 m høje skrænt og æder stadig af den.

— Ja, siger fyrmeisteren, som vi netop træffer, nu skal det endelig være alvor med at skærme resterne af marskens borg. Som De ser, er der kun lidt af fundamenterne tilbage og rester af en brønd. Hele borgen har havet taget i århundredernes løb; men til efteråret begynder Nationalmuseet med at værne resterne.

— Altså også her — tænker jeg — foruden på Hjelm og Helgenæs har den mægtige marsk haft sit virke.



Den yderste skrånt ved Vesborg fyrtårn. De nedstyrtede kampesten er resterne af marsk Stigs stolte borg, som havet gennem 700 år har nedbrudt og bortskyllet.

Næste dag kørte vi til Nordby over den smalle tange, der forbinder nordøen med sydøen.

— Nu er vi i Vestjylland, siger min ven. Og jeg må indrømme, at landet her ligner det med hedestrækninger og plantager med forkrøblede og forblæste fyrretræer. Og så er her øde og stille, kun et enkelt hus ligger her. En hare strejfer om mellem lyngrisene, og enkelte agerhøns tripper roligt over vejen, så vi må bremse op for ikke at køre dem ned.

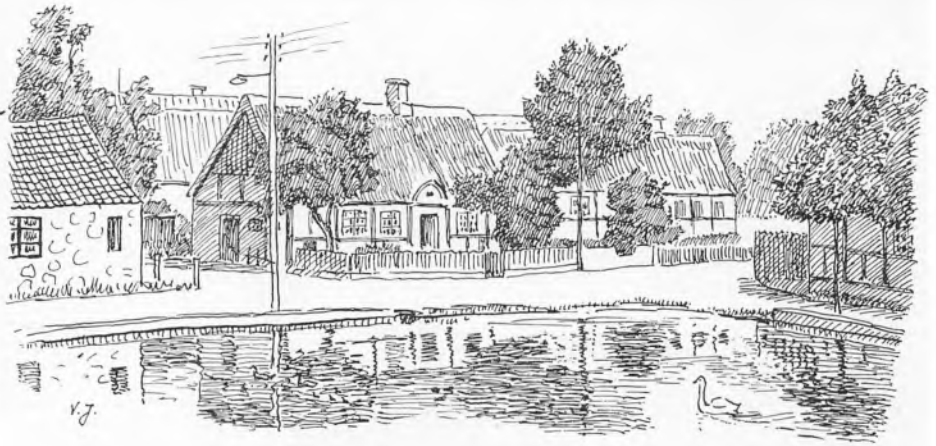
Det er et dejligt landskab, men mest betagende er vel den skønne lyslilla farve fra tusinder af skønne dueurter, der klæder hele jorden, hvor der før har været skov. Og langs vejens grøftekanter myldrer det med de brune syrer og hvide skærme fra den vilde gulerod, enkelte steder står der også store cikorieplanter med skønne lyseblå blomster. Det er den skønneste og ejendommeligste strækning, jeg har set.

Endelig kører vi ind i en birkeskov, og snart er vi i Mårup; men vi fortsætter og når endelig vort bestemmelsessted: Nordby.

Der er tre ting, der er ejendommelige for Samsøs småbyer, det er gadekær, bindingsværkshuse og roser — masser af roser.

Nordby er vel nok den dejligste af alle småbyerne. Krogede, snirklede gyder med skønne bindingsværkshuse og -gårde, så mange, at man næsten bliver overmæt af dem. Navnlig ved gadekæret ligger den ene dejlige bygning ved siden af den anden — og med blomstrende roser og stokroser foran. Det er idyl ved idyl. Måske er det for meget, at man har sat et par svaner ud i kæret; de hører dog vist bedre hjemme i en park; men vildænderne passer godt her.

Og så er der det kendte klokketårn fra 1857 tæt ved. Klokkerne bruges den dag i dag, ikke alene ved gudstjenester; den ringer også ved solens op- og ned-



Gadekæret i Nordby med nogle af de smukke bindingsværkshuse.

gang, ved brande o. lign. Lige overfor klokketårnet ligger et ejendommeligt trak-tørsted: Lille Jenses hus. Hyggeligt, hyggeligt.

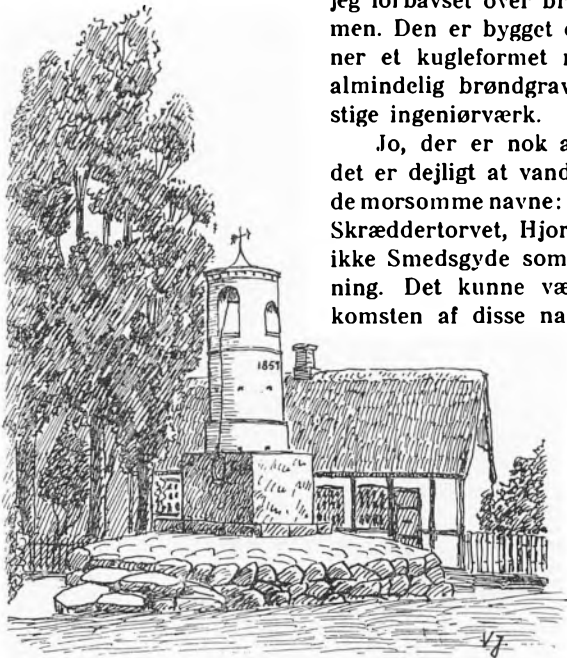
I et par gyder ligger endnu de gamle bybrønde med hejseværk; men de anvendes ikke mere og er dækket med store lemme. Da jeg åbnede en lem, blev jeg forbavset over brøndens form og mægtige volumen. Den er bygget op af store kampesten og danner et kugleformet rum. Det er ikke nogen helt almindelig brøndgraver, der har bygget dette dri-stige ingeniørværk.

Jo, der er nok at se og beundre i Nordby, og det er dejligt at vandre om i de gamle gyder med de morsomme navne: Lisegyden, Hæderlighedsgyden, Skræddertorvet, Hjortegyden, Maren — nej, det var ikke Smeds-gyde som i Århus, men noget i den retning. Det kunne være interessant at studere opkomsten af disse navne, hvis tiden tillod det. Og

så er der roser alle vegne, stokroser og almindelige roser — eet blomsterhav. — Men dagen gik, og min ven var færdig med sit arbejde.

— Nu skal vi op på Ballebjerg og se solen gå ned, sagde han. Når man er på Samsø, skal man se solnedgangen derfra.

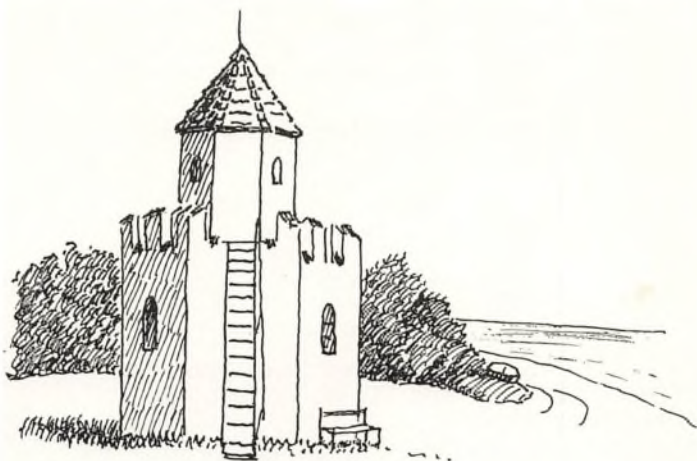
Ballebjerg er en 64 m høj knude på den nordvestlige side af øen. Landet, vi kørte igennem, var meget bakket



Klokketårnet i Nordby.

Klokken benyttes endnu daglig til at forkynde solens op- og nedgang. Desuden bruges den ved gudstjenester, brand o. lign.

og mindede meget om Helgenæs. Vejen snoede sig i smukke, regelmæssige sving mellem høje bakker; den blev smallere og smallere og endte til sidst i et par sandede hjulspor. Opad og opad gik det, og så var vi endelig på bakketoppen med det lille udsigtstårn, der var bygget som en lille fæstning med skydeskår ligesom vandtårnet i Tranbjerg og tårnet i Besser. Jeg gætter på, at det er samme murermester, der har udført dem.



Udsigtstårnet på Ballebjerg.

Men udsigten herfra var så smuk og ejendommelig som kun få steder i Jylland. Neden for os — ud mod havet — lå mægtige bakkedrag med hede, plantager og enkelte gule kornmarker. En ensom gård og to små sommerhuse var de eneste beboelser, så langt øjet rakte.

Ude i havet lå Tunø som en lagkage med lys i midten; det var kirketårnet i Tunø by, der også benyttes som fyrtårn.

Solen var lige gået ned, men himlen stod rødgylden mod den dyblå havflade. Det var allerede ved at skumre, da vi endelig løsrev os fra det skønne og storslåede syn. — Så kørte vi ned ad den smalle, snoede sti. »Langdalen« stod der på et vejskilt, der pegede nordpå.

— Den tager vi med! — sagde min ven og drejede ind mellem de høje bakker. — Når jeg for eftertiden går op gennem »Dåleren« til Tindhulen på Mols, vil jeg altid tænke på Langdalen, som ligner den så meget. Desværre var det nu blevet så mørkt, at vi måtte vende om; det var ikke så let at følge de to dybe hjulspor.

På hjemvejen kørte vi om til Langørehavn, hvor vi standsede.

Der lød små kluk af bølgeskulp mod molen, og der var duft af hav og tang og tjære. Nogle unge piger i badedragt morede sig med at stikke på hovedet i havnen for et øjeblik efter at dukke op på den modsatte molearm som små havfruer. Deres vej gennem vandet lyste af morild i måneskinnet.

Det var som et natligt eventyr.



Vi kørte videre langs Stavnsfjord og så alle de små øer derude badet i måneskin, nogle lave, andre høje og mørke næsten som bjergøer.

Så kørte vi langsomt hjemefter i den tiltagende skunring, mens lysene tændtes i de små fiskerhytter.

Sommernattens trylleri ombølgede os og gjorde os tavse.

MUSEET FOR ODDER OG OMEGN

Der er i løbet af de sidste par år sket store begivenheder for museet for Odder og omegn. Det begyndte med, at museet blev opsagt til fraflytning fra de hos sparekassen lejede lokaler inden forløbet af 5 år. Så kom som en stor og glædelig overraskelse, Odder kommunes køb af den gamle Sandagers vandmølle i Odder, som blev stillet til vederlagsfri rådighed for museet mod, at det



selv skaffede de fornødne midler til flytning af genstandene og indretning af lokalene. Takket være stor offervillighed fra foreninger, institutioner og borgerne i Odder by og Hads herred lykkedes det at fremskaffe det fornødne beløb som, suppleret med en sum fra Carlsbergs mindelegat for brygger I. C. Jacobsen, blev anvendt til flytning og indretning af museet i de nye lokaler. Det til møllen hørende areal er ved tilskud fra Odder-dagens fond blevet reguleret og beplantet, således at det

nu fremtræder som en hyggelig idyl helt i overensstemmelse med den gamle vandmøllens karakter.

Som en del af foreningens medlemmer fik lejlighed til at se ved besøget den 13. april f. å., har Odder nu fået en virkelig seværdighed, hvor alle museets genstande kommer til deres fulde ret i de velegnede lokaler.

Vi gengiver her nogle billeder fra museet.





Løve mølle. bygget 1875.

NOGLE MINDELSER FRA MIN SOMMERTJENESTE FOR 60 ÅR SIDEN

AF KRISTOFFER LØVSTAD

En søndag eftermiddag hen omkring midten af maj 1895 fik vi i mit barndoms-hjem besøg af Anders Pejsen i Løve. Hans ærinde var at fæste mig for sommeren. Jeg var da 11 år. Han fortalte om, at hans yngste søn Sofus var inde som soldat, og de var på gården ret ringe hjulpne. De havde en 16 års karl, Jens Buk, og en 8-årig dattersøn. Fæstemålet kom i stand. Han ville give mig 25 kr. til november, og så gav han mig 2 kr. i fæstepenge. Det var jo skik og brug dengang. Anders Pejsen er sikkert kommen i godt humør efter fæstemålet. Han sang flere salmer, blandt andre den »Gud skal alting mage«.

Om torsdagen efter spadserede jeg i plads. En 2 år ældre søster fulgte med. Jeg havde aldrig været i Løve før. Husets indvånere sad og spiste mellemmad, da vi kom, og min søster og jeg kom jo til bords med. Jeg så straks, at rugbrødet var næsten sort af klinte. Det var vores ikke hjemme. Jeg fik det måske ikke at vide lige med det samme, men siden, når vi spiste mellemmad, skulle vi to drenge spise ringen, som Anders Pejsen og hans kone skar af rugbrødet. Dagligstuen, hvor vi spiste, var tillige soveværelse, da der var en alkoveseng i hver ende.

Næste dags morgen satte jeg køerne ud i marken. Besætningen bestod af tre arbejdsheste og en klod, otte køer, nogle unglykreturer og nogle får. På turen ud i marken med køerne blev mine hoser meget våde i den stærke dug, så da jeg straks efter mødte i skolen, satte jeg våde spor efter mig. Vi skulle på strømpefodder spadserer ind til undervisning i lærerens sovekammer, hvor henholdsvis

drenge og piger sad på en bænk ved hver sin side af lærerens seng. Han var ikke syg, men havde kun ét ben, og det var stift. Mens børnene havde frikvarter, kom læreren ind i skolestuen i rullevojn.

Grundlovsdagen om eftermiddagen samledes de gode Løveboere til en lille grundlovsfest oppe på den store kæmpehøj der tæt ved byen. Lærer Kjær blev kørt derop til højen i sin udendørs rullevojn. Han holdt festtalen, han talte om Ansgar, Nordens apostel. En af deltagerne lå og røg på en meget lang pibe.



Danneborg-smeden.

Det var Kristoffer Jensen. Han havde købt den, da han var soldat i 1886. For en del år siden efter hans død fik jeg af hans broderkone Lotte soldaterpiben overdraget som en museumsgenstand. En sådan pibe kostede dengang ca. 6 kr., men så fik soldaten stoppet gratis, mens han var i tjenesten.

Anders Pejsten havde orne, så der kom tit fremmede mænd i gården. De blev ofte budt ind på en ølhøvl (et glas øl med en dram i). Det var tit min bestilling at hente en trepægl klukflaske fuld ovre hos købmanden. Det var lige over vejen. Sådant en flaske brændevin kostede 21 øre. Købmanden havde mange rare ting i en udstillingskasse, blandt andet en solring. En sådan købte jeg en dag. Så kunne jeg jo se, hvad klokken var, men kun når solen skinnede. Den kostede 25 øre. Jeg har siden set en som museumsgenstand. Skønt Anders Pejsten var en mand midt i 60'erne, gik han næsten altid med bare fødder. Var der nogen, der gav en bemærkning om det, svarede han, at han var født barfodet. Ved købmandens tjente der en pige, som hed Marta. Hun kom ofte over i gården hos os og fik deres hest vandet. Tit når hun kom ved

aftenstid, måtte jeg holde hesten, mens hun og Anders Pejsten tog en svingom på stenbroen, han på de bare fødder.

Der kom en gang imellem »æ olmand« og overnattede. Han kørte omkring og solgte levende ål. Hans vogn var indrettet som hyttefad. Der kom ligeså en humlemænd og var der om natten. Han var vist fra Fyn. Byen fik en eftermiddag besøg af en zigeunerfamilie, som slog deres telt op på modsat side af vejen som vejmandens hus. Konen var i nogle af gårdene for at ville købe en høne, men fik ingen. Hendes penge har nok været for små. Hun måtte vist nøjes med flæsk for fire øre, som hun købte hos købmanden. I aftenskumringen var hele byens ungdom samlet foran åbningen i teltet. Hele zigeunerfamilien, otte i tallet, sad eller lå rundt i teltet med et bål i midten, hvor der på en trefod stod en gryde, som de kogte mad i. Det var vel det omtalte stykke flæsk og kartofler, og så plukkede de græs omkring på marken at komme i. Vi så på, at de spiste, og derefter gik de til ro. Det kneb vist med at få plads, for en pige kom ud og trak teltsejlet lidt længere ud og stak så en pind igennem sejlet og ned i jorden. Folkene i byen var vist bange for, at deres hønsehuse skulle få fremmed besøg, for

vejmanden fik en 25-øre af vist hver husstand for at holde nattevagt. Næste dag gik børnene omkring til folk at hente pletter og kedler, som manden så reparerede. Om eftermiddagen drog de videre.

En aften henvend høst fik vi meget stort besøg. Det var to drifter lam, ca. 100 i hver drift. De var fra Ikastegnen. Den ene drift kom ind i laden, den anden blev på gårdspladsen. Der var en brægen. Næste dag fortsattes efter Horsens.

Hele høstarbejdet foregik med håndkraft. Endnu havde høstmaskinen ikke holdt sit indtog i Løve, men det varede for øvrigt kun to år, inden en af gårdene fik en aflægger. — En dag sidst

i august kom der brev fra sønnen, der som nævnt var soldat i Fredericia, at den 24. august skulle de til Funder på skydeøvelse, og de skulle holde hvil nede ved Sølyst. Nævnte dag var vi om formiddagen ved at tærskke byg med en lånt håndtærskemaskine, for resten den eneste, som var i byen. Jeg var med til at trække den. Henvend ellevetiden blev der spændt for fjedervognen, som pigen havde pyntet lidt op ved at overgnide den med petroleum, og Anders Pejsen og kone kørte ned til Sølyst for at mødes med sønnen. På grund af tærskearbejdet havde jeg ikke fået gjort rent i kostalden. Jeg skulle så til det, da de var kørt. Jeg skulle først over i laden, hvor tærskemaskinen stod, for at



Kristoffer Løvstad, Vrads Sande.
1958.

hente greben. Jeg syntes så, det kunne være interessant at sætte maskinen lidt i gang igen, hvilket jeg gjorde. Jeg betragtede tandhjulene, hvordan de greb hinanden, men herved kom jeg for tæt til dem, så de greb i mit højre skjortearme og arm. Det gav lige et svup, så var hele min underarm fra albuen til hånden i trævler. Jeg løb efter stuehuset og råbte på pigen. Da hun så min arm, løb hun over til købmanden. Han turde ikke se det, men konen fra Tyklund var der, hun kom derover, tog en saks og klippede en del kødtrævler af og forbandt så armen, og jeg kom i seng.

Da Anders Pejsen kom hjem og hørte og så, hvordan det stod til, bandte han f. g. over mig. En af lærerens sønner blev sendt hjem til min far. Han kom gående derhen sammen med Danneborg-smeden. Han skulle se på, om han kunne ordne det, og det mente han jo nok, han kunne. Anders Pejsen lod sit køretøj køre os hjem til smedens. Der blev jeg anbragt på en stol udenfor, for det var ved at blive aften. Her stod smeden så og syede kødtrævlerne sammen. Jeg kan næsten mærke endnu, at det gjorde ondt. Sårene blev så vasket flere gange daglig med eddike med salt i. Efter tre ugers forløb kom jeg i plads igen og kom så til

at passe kreaturerne i løsdrift. Den før omtalte klod skulle jeg nu og da sætte på græs. Så satte jeg mig op at ride. Jeg brugte at stå op på kanten af vandtrugget for at komme op. En dag vendte den om og løb ind i stalden igen. Jeg gled hen ad ryggen på den for så at dumpe baglæns ned på stenbroen, men det gik heldigvis godt. — Ja, det var om mig selv.

Omkring 1. oktober blev der holdt møllegilde i gården. Møllen, som Anders Pejsen havde bygget dengang for en snes år siden, var forpagtet af Mads Lorensen. Møllegildet, som nok af pladshensyn blev holdt i gården, bestod i, at møllekunderne blev indbudt til aftenspisning. Kogekonen Jette var der for at lave til, så det har nok været en bedre aftensmad. Der blev holdt taler for mølleren, blandt andet om, at han kunne jo ikke male, når der ingen vind var. Hertil bemærkede hr. Berndt Hallegaard, at mølleren skulle anlægge sig en lille dampmølle og så blæse ad vinden. Der blev drukket og danset vist det meste af natten. Der blev fornyet et par vinger på møllen denne sommer. Da de skulle hejses på plads, var byens befolkning samlet, både mænd og kvinder, for at trække i taljerebene.

Jeg husker, at Anders Pejsen en dag sagde til sin kone, at man kunne faa møllen til at gaa ved stenolie. Jeg vidste ikke dengang, hvordan det skulle gå til. Petroleumsmotorer var jo dengang næsten ukendte. Jeg har siden hørt, at når der kunne opstå nogen uenighed mellem Anders Pejsen og en eller anden mand, kunne han sige: »Han skulle sættes til at bygge en mølle, så skulle han nok blive ydmyg«.

Landbruget på gården blev vel drevet som på andre gårde dengang, hvad vi kalder med håndkraft. Som jeg nævnte til at begynde med, var der megen klinte i rugen, så Anders Pejsen har nok sagt, som det hed: »Hejre og klinte er bedre end intet«. Af rodfrugter avlede han ikke mange. Hele avlen (turnips) tog jeg op en eftermiddag og samlede på en vogn. Der var kun ét læs.

Det gamle stuehus med dagligstuen med de hyggelige eller uhyggelige alkovesenge, alt som vi ser på det, samt den store bagerovn, som Anders Pejsen kravlede ind i for at lægge brændet til rette, når der skulle fyres til bagning, blev nedrevet en halv snes år senere og erstattet med et nyt, da sønnen havde overtaget gården. De gamle bindingsværksudhuse brændte for en snes år siden, så der er ikke andet end stenbroen tilbage af det, der i sin tid hed Anders Pejstens i Løve.

BYGHOLM III

AF PAUL MATHIESEN

Hvis man skal forsøge at skildre Bygholms udseende gennem tiderne, er det en næsten umulig opgave. Bortset fra opbygningen i Erik Menveds tid, en enkelt omtale i Holger Rosenkrantz' tid, en synsforretning efter Knud Brahes død, diverse breve i Kancelliets brevbøger samt de faa bevarede lensregnskaber, findes der mig bekendt ikke dokumenter eller arkivalier, der kan fortælle om Bygholms udseende. Den arkæologiske undersøgelse og ovenfor omtalte faa dokumenter er altsaa de eneste kilder, der kan hjælpe med til at give et billede af, hvorledes Bygholm har set ud.

Det faldt mig ind, at man måske indirekte kunne nå nærmere til målet, idet jeg formodede, at samtidige danske borge måtte have mange fællestræk, selv om de jo så absolut ikke har været ens. Jeg foretog da en gennemgang af det meget store materiale, der findes om danske borge og slotte selvfølgelig med henblik på de ca. 300 år, Bygholm eksisterede. — Når man sammenholder denne gennemgang med de arkæologiske og dokumentariske beviser, mener jeg, man kan få en omend svag forestilling om Bygholm-borgens udseende, eller rettere de forskellige borge, måske snarere den flere gange ombyggede og udvidede borgs udseende. Jeg må dog indrømme, at dette må stå som mit eget billede af, hvorledes jeg tænker mig, Bygholm kan have set ud gennem tiderne —, der kan jo senere fremkomme dokumenter eller andre beviser, der kan ændre min opfattelse, ligesom det står enhver frit for selv at danne sig sit eget indtryk af Bygholms udseende ud fra de kendsgerninger, jeg har fremført vedrørende borgen.

Når man sammenligner de gamle danske borge, er der inden for samme byggeperiode virkelig mange fælles træk. Jeg er ganske klar over, at en borg kan have flere rum, stærkere forsvarsværker, bestå af flere huse o. s. v. end andre, ligesom nogle har tårne, andre ikke, men når oplysningerne om Bygholm er så sparsomme, kan jeg ikke se, man kan nå et resultat på anden måde end den skitserede.

Der er vel ikke nogen grund til at gå tilbage til de ældste borgtyper i Danmark, selv om magister Hans Kjær, Nationalmuseet, hævder, at Bygholm voldsted kan stamme helt fra 8—900, muligvis endda fra den egentlige oldtid, og selv om andre forskere kendetegner en banke af facon og beliggenhed som Bygholm-banken som stammende fra oldtiden. Det falder forøvrigt også uden for denne undersøgelses rammer, idet det her drejer sig om Erik Menveds borgs skæbne og udseende gennem tiderne.

Banken er som tidligere nævnt kunstig lavet, selv om jeg ikke vil benægte, at den kan være opkastet på en mindre fra oldtiden stammende banke i moradset. Dengang gjaldt det for forsvaret blot om at stå højere end angriberne. Disse

første forsvarsbanker forsynedes senere med grave udenom og med palisader, og de gik efterhånden over til at blive folkeborge i større eller mindre stil. Siden forbedrede man dem med huse inden for palisaderne, hvorefter man gik over til det, som vi forstaar ved en borg, nemlig et stentårn på en banke med en eller anden form for værn udenom. Herved opstod faktisk en uindtagelig fæstning. En sådan udvikling kan selvfølgelig have fundet sted på Bygholm på en meget lav voldbanke, men det er nu bevist, at den høje banke med ruinresterne, som kan ses i dag, virkelig er Erik Menveds borg, bygget på den af bønderne ved tvang opkastede borgbanke. Endvidere er det bevist, at borgen fra første færd har været bygget af munkesten, hvilende på en kraftig kampestenssyld. Fra flere sider har det før i tiden været gjort gældende, at borgen ikke var bygget af sten, men dette synes jeg er en uholdbar påstand; selv når man ser væk fra beviserne, er det absurd at hævde, at en stærk borg bliver bygget af bindingsværk eller træ, når man den dag i dag kan se betydelig ældre kirker, der er bygget af sten, f. eks. Sct. Ibs her i Horsens. Selv med datidens relativt svage angreb ville en borg, der ikke var bygget af sten, hurtigt kapitulere. Bygholm har aldrig kapituleret.

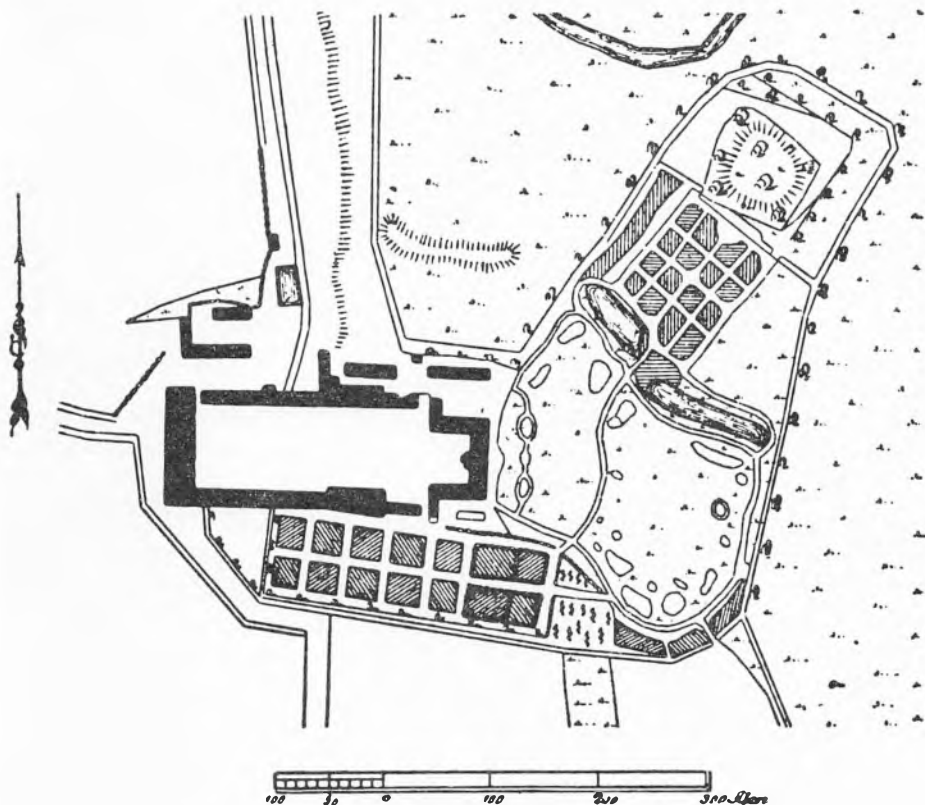
I tusindvis af munkesten ligger spredt rundt i Bygholm park som fyld på sumpede steder, og store mængder af munkesten og tagsten fandtes på borgtomten. Munkestenene kan ganske vist ikke dateres, med mindre de ligger i forbandt, men det kan tagstenene, og de fundne stammer alle fra begyndelsen af 1300-tallet. Endvidere hævder historikergruppen Hvidtfeldt, Steensberg m. fl., at Erik Menveds borg Bygholm opførtes af sten, og forøvrigt er kampestensfundamentet så kraftigt, at det ganske afgjort har båret en stenborg, idet bindingsværk ikke kræver nær så stærkt fundament.

Inden vi foretager en gennemgang af borgene, som de var flest, vil jeg lige nævne de særkender, der er på borgene fra forskellige århundreder i den tid, det drejer sig om.

14. årh.s borge havde grave, volde, plankebolværk, barfrede eller tårne, hovedbygning af 3 fløje med fruerstue, borgestue, stalde m. v. samt ladegård med kornlade o. s. v. — Hovedbygningen som oftest i 2 eller flere etager med kælder under, sidefløje af sten, sjældnere af bindingsværk, men med tagsten på stenhusene og evt. rør- eller halmtag på bindingsværkshusene. Hovedbygningen var altså af sten, herfra skulle forsvaret foregå, så kunne fløjene være mindre stærke.

15. årh.s borge havde grave, volde, plankebolværk, mur med skydehuller, hovedbygning i 2 etager og 3 fløje med våningsværelser, kapel, bryggers, badstue, køkken, tårn, forborg med tøjhus, proviant- og materialhus, abildgård og hummelkjær.

16. årh.s borge var noget lignende, og først i det 17. årh., måske allerede fra renaissancen ca. 1550 fik borgene en anden betydning end den rent forsvarsmæssige, nemlig mere i retning af Prydborge. Det komfortable kom i højsædet. Krigskunsten var jo gået frem, og krigsopfindelser gjorde, at tiden løb fra de gamle skumle borge, der ikke mere kunne forsvares uden store vedligholdelsesomkostninger og forsvarsforbedringer, således at skønhed med tårne og spir og alskens komfort kom i højsædet. Ingen kan vel benægte, at Bygholm i hovedparten af sin levetid skulle høre til den forsvarsmæssige type, idet den som konge- og lensmandsbolig skulle holde oprørere og fjender i ave. En prydborg kunne i hvert tilfælde ikke have klaret sig i 300 år, som Bygholm har gjort det, med det, den har været udsat for. — At borgen måske i sine allersidste år har været mere



Beliggenhedsplan ca. 1800.

Fra Danske Slotte og Herregaarde ved 1920.

prydborg end det modsatte, ligger i de ændrede tider, hvor kongen fik mere magt selv uden sine faste borge, som tiden rent krigsteknisk var løbet fra. Administrationen var bedre, og befolkningen var mere under kongens kontrol end tidligere. Man behøvede ikke de skumle borge, og disse forfaldt, med mindre kongen eller den pågældende lensmand byggede borgen om til lystborg, hvor hensynet til boligen var det fremherskende motiv, og hvor man var mere indstillet på det, vi i dag kalder luksus.

Hvis vi vil gennemgå en af datidens borge fra a til z, vil det, man først kommer til, være bøndergodset, hvor også den kirke, der hørte ind under borgen, fandtes. Lensmanden havde hals- og håndsret over bønderne. Lensmanden kunne lade bønderne piske eller lade øre, næse m. v. skære af dem, hvis det passede ham, og han kunne i det hele taget gøre, hvad han ville, uden at der skete ham noget, selv når han forgreb sig på kvinderne. Mens lensmanden gik klædt i silke, skarlaget og fløj, måtte bonden nøjes med vadmelsofte og hætte eller kabuds. Når bonden gik udenfor hjemmet, måtte han til værn mod

ufredsfolk kun være bevæbnet med en knortekæp eller kølle, medens lensmanden bar rustning og sværd, hvis det passede ham, og mens han boede på sin store stærke stenborg, måtte bonden nøjes med sit lerklinede hus med stråtag, hvor han delte værelse med sine kreaturer.

Fra bøndergodset, der var fælles for lenets bønder, kom man til det egentlige gods, det såkaldte enemærke. Hvor det begyndte, var der ofte en hvælvet port eller et tårn, hvor skytten eller som han også kaldtes grænsevagten boede. Det er sikkert dette tårn, der benævnes barfred. Vejen fra dette tårn var indhegnet eller nedgravet med opkastede volde på siderne og kaldtes tråden. Ladegården lå et godt stykke fra borgen. Staldgård og evt. hundegård derimod lå lige foran borgen, som en slags forborg. Der kunne være voldgrave med bro over mellem staldgård og hovedborg. Borgens provianthuse lå som regel i staldgården, det var rart at have dem i nærheden. Der kunne findes en rosenhave foran borgen, men dette kan være en forvanskning af rossehave, hvilket betyder en have eller lund med fæl og hopper. Dernæst kunne der være en vandmølle og en ålegård, og man havde som regel urtegård og humlehave. Fra staldgården førte broen op på borgen eller højborgen, som den ofte kaldtes, i modsætning til staldgården, der lå lavere. Denne bro kaldtes højbro, mens den fra staldgården til tråden kaldtes den nedre bro (nederbro). Borg og forborg var altså omgivet af grave, og førortalte højbro kunne være lavet af fjæle som vindebro, eller den kunne være lavet som muret bro. Kom man fra forborgen over denne bro, stod man ved borgens opkastede volde, og fra 1400-årene kender man eksempler på, at disse volde var forsynet med kanoner. Man har også eksempler på voldgrave, hvor man havde sat spidsede stolper ned i bunden med spidsen opad for at forhindre angribere i at forcere voldgraven. På jordvoldene var der som regel et plankebolværk eller en mur af brændte sten. Der kunne iøvrigt også være dobbelte grave, volde og mure. Kom man over voldgraven og volden, kom man til den borgfløj eller mur, hvori porten var. Denne var som regel hvælvet og temmelig dyb, og af forsvarshensyn var den ofte i vinkel midtvejs. Porten kunne også ligge i porttårn eller porthus, som det kaldtes. Mange steder lå borgens fængsel her i porten under gulvet i mørke kældre, hvor fangerne sænkedes ned i et tov og blev overladt til deres grufulde skæbne. Deres nødtørftige måltider blev sænket ned til dem i det klamme, kolde rum, hvor der ikke var hverken lys eller frisk luft. I porten holdt slotsvagten til. Foruden den jernbeslåede egetræsport, der kunne lukkes med svære tværbjælker, har man også eksempler på, at indgangen har været beskyttet af faldgitter og faldgruber. Porttårnet kunne være rundt og havde da spir, men de var som regel firkantede. Runde tårne fandtes mere på hovedbygningerne. Det firkantede porttårn havde fladt tag omkranset af brystværn med skydeskår, men det kunne også have kamtakkede gavle, som dem vi kender fra vore landsbykirker. Mens vi er ved tårnet, kunne vi passende se på en anden type fangehuller, som også fandtes her, nemlig dem, hvor fangerne sad i deres eget skarn lænkede i bolt og jern. Halsjernet var gjort fast i væggen, og fodjernene var gjort fast til en blok så tung, at ikke 8 karle kunne røkke den. Man skulle tro, at det selv uden disse torturindretninger var umuligt at flygte, idet væggene var favntykke, lavet af rå kampesten, og rummet lå mange gange så dybt nede, at voldgravens vand lå højere end gulvet, hvilket skabte fugt og kulde, samt gav levemuligheder for alle slags tudser og andet kryb. Var der endelig en åbning ud til det fri, var det kun et hul i muren, lukket af tykke jern-



Apoteker Helms i den dybe prøvegrøft midt på banken.

sprosser. Her kunne vinden suse lige ned i det kolde kælderrum, dog uden at kunne forny den forpestede luft dernede. Det at fængsle en person, kaldte man at springe i graven — ligge i stokken — eller bastes og bindes. Den mad, de fik, var muggent brød og råddent vand samt kålsod og bransvælling.

Af og til blev en fange taget op til forhør, og man anvendte med forkærlighed tortur eller som det officielt kaldtes pinligt forhør. Det er utroligt, hvad mennesker har gennemgået i den retning, for slet ikke at tale om de barbariske straffe, man benyttede, såsom levende radbrækning eller levende opsprætning, hængning, halshugning, hvorefter man satte det afhuggede hoved på en stage og hængte kroppen op på muren til skræk og advarsel for andre. Man kunne risikere at få ører, næse o. s. v. skåret af eller at blive levende brændt. Man kunne få huden trukket af i laser eller blive strakt på pinebænken, så alle knogler sprang, hvis ikke man ligefrem fik knoglerne knust med hamre. Man kunne få flydende bly hældt i halsen og i mildere tilfælde miste huden ved piskning. Man kunne risikere at blive parteret eller få øjne og tunge revet ud.

Portvagten, som i mange tilfælde også var fangevogter, kaldtes tårngjemmer, og senere kaldte man ham kure. Han havde et horn at blæse i, når han fra tårnets top så — det være sig venner eller fjender — nærme sig. På porttårnene og på muren rundt om borgen fandtes vægtergange med huller i gulvet til nedhældning af flydende beg eller kogende vand, samt skydeskår i væggene til ambrøstens brug. Murene kunne være temmelig tykke, og man har eksempler på, at der er fundet skeletter her. Dette forårsagede sagn om indmurede jomfruer, som havde ombragt deres i dølgsmål fødte børn. Man fandt frem til dem ved en fuldt officiel og brutal malkning. Her viste det sig usvigeligt, hvem der var moderen til det

ombragte barn, og straffen kunne altså være indmuring. Det er dog mere sandsynligt, at de fundne skeletdele er en art relikvier, der skulle beskytte borgen mod ondt udefra.

Når man kom igennem det mildest talt uhyggelige porttårn, nåede man ind i den med pikkede brosten belagte borggård, der som regel ikke var ret stor og synede endnu mindre på grund af de ret høje huse, der omgav den. Borggårdene var skumle og mørke, og de 3—4 huse, der som regel omgav den, var byggede på ret høje kampestensokler, så det hele dannede et lukket område.

Som nævnt havde de ældste borgtyper kun eet hus og med mur hele vejen rundt om borggården. Huset var af sten og rummede alle borgens rum fra køkken til riddersal. Senere borge havde et hovedhus af sten og 2 fløje af sten og den fjerde side lukket med mur, i alt fald når der var tale om en konge- eller lensmandsborg. Hovedhuset eller det store hus, som det kaldtes, havde 2 eller 3 etager, og herskabet havde den eller de to øverste etager, mens den nederste var køkken. Tyendet holdt til i sidefløjene, mænd i den ene og kvinder i den anden. Hovedhuset kaldtes også våningshuset, højeloft eller salshuset, og havde som regel hvælvet kælder. Taget var belagt med tegl, og gavlene var forsirede og forsynede med kamme, og her var skorstenene til kaminerne anbragt. Huset kunne have kviste, og på gavlene kunne man have vejrhænder. Under taget fandtes vægtergange med skydehuller o.s.v. — Murene var metertykke i kælderen, men tyndere oppefter. Den øverste etage kragede noget ud over de underliggende, og huset kunne foruden et trappetårn have eet eller flere tårne. Grundvolden var meget stærk af kampesten i 1 til 2 alens højde over jorden og indtil 4 alens dybde under jorden. Gulv, loft og mange gange væggene bestod af massive egeplanker. Vinduerne var uregelmæssigt anbragte og havde en ejendommelig smal form, som skydeskår. De havde stenkarmer og kors af sten eller træ. De kunne udvendig gå glat med væggen, men var ofte udbyggede som karnapper, hvoraf de øverste kunne ende som et påhængt lille tårn med spidst tag og spir. På siden ud imod voldgraven fandtes priveter, lillehuse, hyskener eller hemmeligheder, som datidens toilet kaldtes. De var byggede udenpå huset som lange kanaler, der et stykke fra jorden endte med en skråtstillet stenrække. Taget var skråt og gik i flugt med husets tag.

Hovedhusets dør bevogtedes af en dørsvend. Døren var helt af eg og kunne lukkes med en tværbom foruden lås og nøgle. Trykker og handfang var helt af jern. Her kunne også være et faldgitter. I de ældste borgtyper var indgangsdøren så højt liggende, at en trappe førte derop, og nedenunder denne trappe lå kælderindgangen. Over trappen fandtes en altan eller svale. Senere blev indgangen lagt ind i et tårn, hvori fandtes den vindeltrappe, der førte ind i husets indre. Trappen var af sten eller egetræ, der ofte hvilede på en i midten af tårnet opmuret pille. Disse trappetårne var ofte lave, havde skråt tag og lignede nærmest en landsbykirkes våbenhus.

Huset havde i kælderetagen vin, øl, malt, mel, kiød og fiskekælder. Der var som regel flisegulve og ikke sjældent en brønd eller rettere en muret vandbeholder.

Første etage rummede en forstue, tillie, med en gang med fjæle- eller bræddegulv. Den kaldtes også for frammers eller fremmers. På den ene side tillien lå fruerstuen med sovekammer samt daglig- og spisestue. Lige ud for tillien lå den såkaldte sommerstue, og på modsat side fruerstuen lå storstuen eller besøgs-



Montør Schou afdækker muren på sydsiden. Er det mon her tårnet stod?
Til højre ses de fire munkesten, der tydeligt danner en runding.

værelset samt gæstesalen eller sladderburet, som det kaldtes, og ved siden af denne lå herrekammeret eller herrens mag med tilstødende sovekammer.

2. stokværk i hele sin længde og bredde: borgens riddersal,

I de ældste borge var gulvene belagt med strå eller vellugtende urter, senere belagde man dem med brændte sten, marmor eller kampestensfliser. Fliserne var forskellige i farve eller var lagt ned i hele mønstre, men gulvet kunne også være tykke egeplanker. Der kunne forefindes gulvtæpper.

Væggene var meget høje, og i nederste etage var de som regel gipsede, med paneler eller tapeter og med gesimser under loftet. Salen var betrukket med klæde. Der kunne være silketapet eller malet tapet, ja, endog vævede tæpper. Lofterne i salene var bemalede med vers og figurer eller forsynede med udskårne bjælker. Man havde kaminer, døre, stole, skabe og kister samt borde eller skiver, som de kaldtes. Lofterne kunne være hvælvede, og de blev ved festlige lejligheder beklædt med stoffer, silke eller flamsk eller engelsk klæde. Under loftet hang store lysekroner. Lys brugtes meget på borgene i middelalderen, idet de blyindfattede vinduer i dybe nicher ikke gav meget lys. Der omtales tællelys, seksarmede sølvlysestager, lamper, fakler, lygter, kobber- og messinglysestager, handlygter o.s.v. De blyindfattede ruder var af tykt glas, og vinduerne havde stenbænke i alle nichens 3 sider. Ruderne var ofte forsynede med indbrændte våben, hvilke forøvrigt også kunne findes på døre og lofter. Der kunne forefindes en art gardiner for vinduer samt skodder med bom for. De åbne kaminer og arner kunne

med deres flammende ild give en ret god varme i stuen. Man fandt på at anbringe messingplader foran kaminerne, og det blev begyndelsen til de senere kakkelovne, der forsynedes med kakler af ler eller porcelain, ja, endog af sten. Foruden stolene var der bænke langs væggene, og disse beklædtes efterhånden med hyn- der, bolstre eller broderier. Man kunne finde klenodier eller pengekister og skabe samt brevkister. Skabene var af eg, skublade under til linned, og de var forsynede med låse. De kunne være fritstående eller indmurede i væggene. Spejle forekom- mer, og seierværker eller ure kendes også. Bordene var lange, firkantede eller runde af eg eller fyr med eller uden skuffer. Fødderne under disse borde kaldtes skrabere, og et bord var en så vigtig inventargenstand, at man kunne købe sin sjæls frelse for det. Det vigtigste bord var skænkebordet, der altid var opdækket og stod til parade med sine kostbare drikkekar. (Ligesom senere tiders dragkister stod opstillet med tetøj).

Drikkekarrerne var mangfoldige og fremstillet af mange forskellige materialer. Der omtales guldbæger, skåle med ædelsten, hornbæger, brababæger, kander, krus, horn med runer, drikkekar af hovedpander udskårne med guld og sølv, drikkehorn, pæglemålte krus, sølv- og guldsåle og bægre, krystalsåle, valbirk kar foret med sølv, sølvstober, tinkander og -krus, læderflasker, knabestob, tude- kander, stob med låg o. s. v.

Nattestuen eller soveværelset havde seng eller løjbænk, og disse omtaltes som opredte. Der kunne også være tale om slagbænke eller fyrresenge. Der omtales sengeklæder og varmekurve til sengen. Sengedækken af ræveskind, samme foret med mårskind eller bjørneskind. Dynen, hovedpuder, lagner og silkepuder brugtes. Til de spædes vugger fandtes sengetøj med bliant og fløjsdyner, stukne med guld og perler. Der omtales silkelagner, bolsterdyner, blågarnslagner. Man brugte natte- hatte eller huer, hvilket for så vidt var mærkeligt, idet man sov nøgen. Der næv- nes gardiner eller sparlagener om sengene. Næsten alle sovekamre havde et privet, det var jo ikke morsomt at skulle borgen igennem ved nattetid i et nødvendigt ærinde og så eventuelt møde en ridder uden hoved eller den hvide jomfru. Det kunne være galt nok, at privetet var i kammeret, idet der var spøgelse alle vegne.

Riddersalen havde kamin for hver kortside, og langsiderne var smykkede med våben og anetavler samt portrætter af salig hengangne forfædre. Riddersalen benyttedes dog kun ved højtidelige lejligheder, såsom kongebesøg, bryllup eller barnedåb. Dagligliv i middelalderen, klædedragt, sæd og skik var et udmærket emne at tage med, men det vil føre for vidt og fremkommer eventuelt ved senere lejlighed.

Vi forlader nu det store hus, hovedhuset, og går over i sidefløjene, der ofte var lavet af bindingsværk, dog ikke som vi kender det i dag, idet der var så meget egetømmer i disse huse, at de bogstavelig talt var bygget af det. Inde i murene var egetømmeret omviklet med birkebark for at holde sig. Den øvre etage kragede ud over den underste. I sidefløjene var der en mindre fruerstue til det finere tyende; der var borgestue, skriverstue, gæstekammer, stegers, bryggers, malthus, bagers, salthus, badstue samt kapel. Man kan tænke sig, den ene fløj har været til mænd, den anden til kvinder, således at de stødte op til hovedhusets herrefløj og fruerstue. Den fløj, der stødte op til fruerstuesiden i hovedhuset, var til det finere tyende, der ikke hørte til familien, men som dog var finere end malkepiger, mejerske og andre simple piger, der holdt til i staldgårdens deigård.



Dr. med. Sylvest frilægger bageovnen på sydvestsiden.

Denne kvindefløj havde spisestue for kvinderne, også kaldet kammerbord, herskabskøkken, fadebur, malt- og salthus samt kapel. Her holdt det finere tyende til såsom sypiger, fruerpiger, kammerpiger, stuepiger, husholdersker o. s. v. — De hørte til i den såkaldte fruentimmerstue. De havde møbler og vævestole, der var frynse- og bændelvæve, sømmestol, broderrammer, syskrin, knyttestokke, rokke o. s. v.

Køkkenet kaldtes også for herrestegers. Foruden kvinderne her fandt man også stegersdrengen og posteibageren og formentlig enkelte andre karle. Af køkkentøj nævnes bradepander, bradspid, rist, brændejern, trefod, gryder, kiedler, morter og kulgryde. Der omtales forøvrigt også en redesvend, det har dog ikke noget med frisør at gøre, idet man kaldte det at lave mad for at rede mad. Det store bord i køkkenet, hvor maden laves, kaldes retterbænken. Der omtales fadebur og fadebursmøer, og man havde spisekammer. Fadeburet strålede af blankskurede fade og tallerkener af tin, kobber og messing. Det simple fadebur var for det simple tyende. Det skønneste stykke var prunkfadet med drevet og udpunslet arbejde på størrelse med et karethjul. Dette var husfruens stolthed, og det var ofte, at et særlig flot fadebur var indrettet i hovedhuset, så husfruen rigtig kunne prale med det. Mange af disse prunkfade er forøvrigt senere havnet som døbefade i kirkerne.

Efter spisekammer og fadebur fulgte malthus eller kiølle, måske det samme som kaldtes salthus. Her blev kødet saltet, røget og senere opbevaret. — Tilsidst fulgte så kapellet, sjældnere fandtes dette i hovedfløjen. Hvis borgen var firfløjet, var det ofte indrettet i portfløjen. Af kapelinventar skal nævnes kalk, disk, mes-

sered, det samme som messeklæde, messebog, altertavle, kors, alterkæde, helgenbilleder, klokker og røgelseskar.

Den anden fløj der stødte op til herreværelserne i hovedhuset, kunne rumme gæsteværelser for fremmede mandfolk, borgestuen og det simple køkken, bryggers, bagers, badstue og skriverstue.

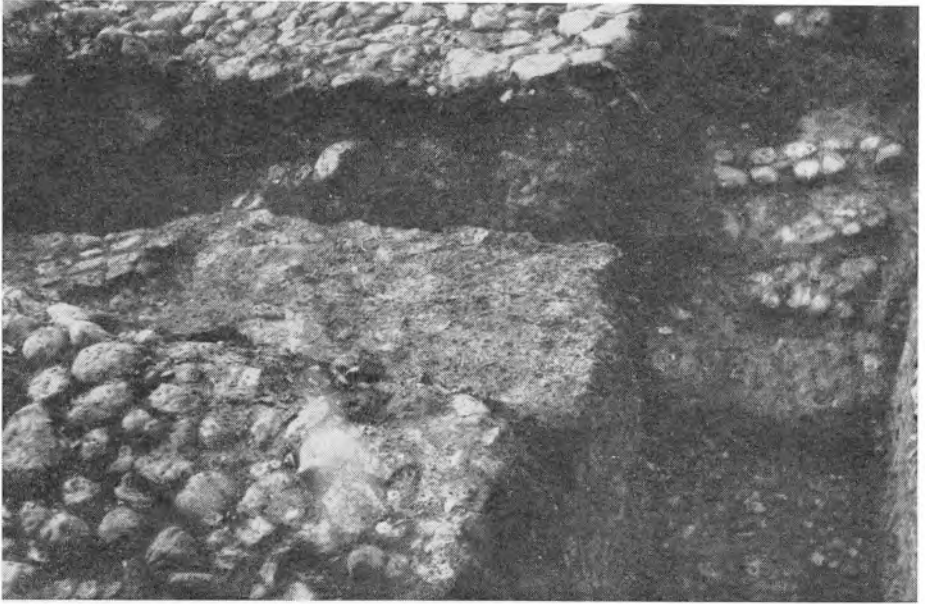
I borgestuen holdt borgens svende til, og her havde man bord eller skive eller brædt, som det kaldtes, med kanevassedug. Der var lysekroner i loftet, og mærkeligt nok har man tilfælde, hvor man har afsagt domme i borgestuen og endog foretaget henrettelser her. I samme fløj lå også svendestegerset, dernæst fulgte bryggers med bryggerkedel og bryggerskab samt bryggerkar, svalefad, bryggerpande og urtekedel. Dernæst fulgte bagers med kubegryde og bagerovn. Bagers og bryggers var ofte forenet. Fremdeles fulgte badstuen med badstuekedel, og der omtales en badskærer og barbering med varmt vand. Sidst i denne fløj fandtes fogdens kammer samt skriverstuen eller kancelliet, som dette kammer også kaldtes. Dette kunne dog ligesom kapellet i firlængede borge findes i portfløjen.

Foruden hundehul eller fangehul i porten var et eller andet kælderrum indrettet til pinligt forhør eller tortur med instrumenter som omtalt ved fangehullet. Ved pinebænken var opstillet et kulbækken til at gløde de jern og tænger i, som man pinte de ulykkelige med, der lå nøgne og udspændte på pinebænken.

Enhver borg med respekt for sig selv havde spøgelse, som man mødte i de sene nattetimer på vægtergangene samt i salene og kældrene. I den mørke nat lød der overalt på borgen suk og klage, der rasledes med lænker, der lød skrig og stønnen fra alle kroge, og overalt saas underlige skygger. Gengangerne besatte om natten borgene, så borgherren kunne, hvis han havde gode nerver, sove trygt, selv om han havde glemt at låse for vinkælder eller fadebur, eller rettere det var borgfruen, der skulle huske dette, idet ingen turde forlade sine værelser for at gøre sig til gode med herskabets ejendom de angivne steder.

Der var som regel een eller flere løngange på en borg; dette bliver af mange gjort til genstand for latter eller bliver betragtet som sagn, men ikke desto mindre viser det sig, at så godt som alle borge har haft hemmelige gange i mure, tårne og kældre. Der er sikkert ikke noget romantisk i disse løngange, som folk tror, som f. eks. når nogle påstår, at borgherren uset kunne besøge fadebursternen gennem en hemmelig gang, nej, de har været der af nødvendighed som en sidste udvej ved en farlig belejring. De løngange, man har konstateret i borgene, har haft det formål, at borgherren og hans familie kunne slippe væk om nødvendigt. Gangene førte nemlig fra borgen ud i det frie land, og udgangen derfra var skjult af buskads eller dækket med græstørv eller lign. — Inde i borgene var de skjult i hvælvinger eller vægge og forsynet med usynlige tapetdøre eller på anden måde skjult for ikke indviede. Man har mange eksempler på, at ejeren af en borg, efter at borgen var bygget, simpelthen har slået de folk ihjel, som havde kendskab til løngangene, således at han selv var den eneste, der vidste, hvor i borgen disse fandtes.

Vi har nu ret indgående gennemgået en typisk dansk middelalderborg, og jeg vil nu prøve på at beskrive det, man ved om Bygholm, og man vil se, at denne borg ikke adskiller sig meget fra grundtypen. Det er en meget vanskelig opgave, idet man hele tiden synes, at den ene teori logisk imødegås af den anden. Det ene udgravningsresultat modsiger det andet, og et dokument modsiger et andet.



Til højre ses den afdækkede trappe i østhuset. Til venstre ses øverst kælderbelægning af pikkede sten og derunder munkestensgulvet.

Man kan ikke opstille en teori, der dækker Bygholm som helhed, idet man må gøre sig klart, at der simpelthen er flere byggeperioder blandet ind i hinanden, hvilket vil sige, at der faktisk er flere Bygholm af forskelligt udseende, og man må derfor prøve på at finde ud af, hvordan borgen så ud fra begyndelsen, og se, hvorledes den ændrer struktur gennem tiderne for til sidst at synke i grus. Man kan altså ikke lave en tegning af borgen og sige: Dette er Bygholm. Engang kan man måske lave en tegning, der forestiller Erik Menveds borg, en anden, der forestiller Valdemar Atterdags borg, en tredje Gyldenstjernes borg, en fjerde Holger Rosenkrantz' borg o. s. v.

I Kancelliets Brevbøger 1551 nævnes ladegården norden for møllen, senere nævnes slottet med alle de huse, der står derpå, og senere igen omtales en forrådgård.

Bortset fra det tidligere omtalte lensregnskab fra 1511 (i afsnittet Bygholms historie), der ikke kunne bruges til bedømmelse af bygningerne, findes der mig bekendt intet om Bygholms udseende, før vi når til Holger Rosenkrantz' tid. Nygaard skriver i dsk. herregårde v. 1920, at der i Holger Rosenkrantz' tid fandtes et kapel og et tårn på Bygholm. Jeg har gennem Rigsarkivet fået oplyst, at hverken dette eller Nygaard kan anvise mig kilden til denne oplysning. Dog siger Rigsarkivet god for Nygaards oplysning, og da han iøvrigt er yderst vederhæftig i sine øvrige oplysninger, vil jeg fastslå, at dette er et bevis på, at Bygholm har haft et tårn. Endvidere omtaler Heise i Rosenkrantz' historie i det 16. årh., at Bertel Sørensen i Grundet blev dømt fredløs og senere grebet og kastet i tårnet på Bygholm. (Der har altså formodentlig været fangekælder i tårnet). Omtalte værk er forøvrigt interessant læsning vedrørende datidens retsforfølgning.

1560 stadig ifølge brevbøger siges: Rosenkrantz beretter, at Bygholm er meget bygfældig, og at han agter at bygge der, og han får af kongen anvist 10 ege hos abbeden i Øm kloster til dette byggeri. Samme kilde omtaler, at præsten gør tjeneste på Bygholm slot hver søndag, så her er bekræftelsen på kapellet på Bygholm.

Dette er, hvad der kan siges om bygningerne på Bygholm rent kildemæssigt indtil Knud Brahes tid fra 1602. I hans tid findes et lensregnskab og ved hans død en synsforretning.

For tiden før 1550, der er omtrentlig skillelinje mellem bygningsmæssig senmiddelalder og renaissance, har vi kun arkæologien at gå efter, når vi skal prøve at beskrive Bygholms udseende.

Det må bestemt formodes, at Bygholm-borgen er den af Erik Menved opførte. Beliggenheden er ideel for en stærk fæstning i det dengang sumpede terræn. Om ikke fra Erik Menveds tid, så i alt fald noget senere, blev Bygholm-borgen omgivet af voldgrave, hvoraf man i dag endnu ser rester af den østlige del, der har en ret antagelig bredde, og hvori vi har fundet nedgravede pæle, antagelig fundament til den i lensregnskabet omtalte skibsbro. En nøjere undersøgelse i denne voldgrav ville være ønskelig, men meget bekostelig. Endvidere er der ikke andre steder »i eller ved Horsens«, som det hedder i Huitfeldt's Danmarks Riges Krønike, hvor Bygholm kan have ligget.

De fundne tagsten fra borgen stammer fra Erik Menveds tid ifølge udtalelser af dr. phil. Aage Roussel, Nationalmuseet, der flere gange har været på inspektion, og hvem jeg er megen tak skyldig for mange arkæologiske oplysninger og tilladelsen til at foretage udgravningen.

Magister Chr. Aksel Jensen, Nationalmuseet, siger i sin indberetning fra Aage Simonsens udgravning i sin tid, at der ikke på Bygholm findes munkestensskifter yngre end 1550. Disse udtalelser fra sagkundskaben i forbindelse med den mængde munkesten, man gennem tiderne har fundet på tomten, er bevis nok for, at Bygholm har været bygget af dette materiale. Endvidere beviser kampestenssyldens dybde og bredde i østfløjen og til dels også i nordfløjen, at de har tjent som fundament for munkestensbygninger. Det østre hus var ifølge synsforretningen i 2 stokværk. Endvidere fandt vi i dette hus ved de arkæologiske undersøgelser nedgang til kælderens under huset. De 4 fremdragne trin, jfr. foto, bestod af små brosten, som tydeligt viste slid i højre side, således at denne trappe må have drejet højre om ind i kælderens. I højde med det øverste trin og lidt til højre for dette i midten af huset fandtes rester af et gulv af munkesten med tydelige brandspor. I det urørte lag herunder fandtes et lerskår med glasur, som dr. phil. Helge Søgaard, Århus, venligst har tidsbestemt til omkring 1330'erne. Syldstenene hviler kun i jord uden kalk og mørtel imellem, hvilket også er middelalderligt. Oven på syldstenene findes kalk- og mørtelrester stammende fra munkestensvæggen ovenpå. Mag. Olaf Olsen, Nationalmuseet, hvem jeg er megen tak skyldig for indgående gennemgang af alt mit materiale, udtalte på sin inspektion til borgtomten, at syldstenene ligger rent middelalderligt og har tjent som fundament for bygninger af munkesten.

Vi må nu resumere op: Banken er kunstig opkastet på Erik Menveds bud, og borgen er bygget af munkesten på en svær kampestenssyld, evt. bestående først af det østre hus, der antagelig er den ældste og oprindelige Erik Menveds borg. Denne syld har været fuldstændig frilagt under udgravningen og havde på



En støttepille på østfløjen. — Bemærk bankens kontur bagved.

østsiden i alt fald een svær støttepille, jfr. foto. Endvidere viste denne østside både i nord- og sydenden en ejendommelig runding, som overinspektør dr. Rous-sell kendetegner som en byggemåde af ret høj ælde. Nordfløjen er mulig lige så gammel som østfløjen, og hvis det er tilfældet, danner disse to bygninger den oprindelige borg, og der har antagelig været mur eller palisader om de resterende to sider. Det mest sandsynlige er dog, at østfløjen er ældst og således den oprin-delige borg. I alt fald påvistes ved udgravningen tegn på, at den nordvestlige del af banken var blevet forhøjet, og så kan nordfløjen jo ikke have ligget der på daværende tidspunkt. Denne forhøjelse af banken sås tydelig ved en sort skille-linje, der skrånede stærkt mod vest i en af prøvegrøfterne. Dr. phil. Otto Norn, Nationalmuseet, var på sin inspektion af udgravningen meget interesseret i dette punkt og gik ind for det rimelige i, at borgbanken her var forhøjet. Det kan med rimelighed antages, at denne forhøjelse er sket på Valdemar Atterdags tid, idet man ved, at han ejede Bygholm og forstærkede borgen og gjorde den til en af sine faste bastioner. Det er derfor sandsynligt, at det er ham, der har ladet det nordlige hus bygge, så at borgen i hans tid har været 2-fløjet med mur imod de to andre sider. I borggården op imod vestmuren har ligget småhuse, muligvis af bindingsværk, som rummede bryggers, bagers, smedie o. s. v., disses beliggenhed har vi ført arkæologisk bevis på. Begge munkestensbygningerne har haft tag af middelalderlige tagsten, de såkaldte munke og nonner.

Opgangen til borgen har antagelig været over en vindebro, man har nemlig før i tiden fundet den ene af de to store sten, der tjente som kontravægte for broen. Stenen havde hele vejen rundt en dyb rille, der tjente til leje for kæden eller tovet.

Vindebroen førte over til staldgården, som menes at have ligget sydvest for borghøjen, og den voldgrav, hvis rester endnu ses mod øst, har gået helt rundt om borghøjen, således at der har været voldgrav mellem borg og staldgård. Mod nord ses endnu mellem borghøjen og stedet, hvor voldgraven har været, en jordvold, som måske er opkastet på dette sted, fordi borgen muligvis behøvede ekstra forsvarsværk her. Denne vold kan muligvis også være en opkørsel til borgen fra den skibsbrog, hvis pælefundament som før omtalt endnu findes i østre grav.

Det er dog ikke givet, at staldgården har eksisteret på Erik Menveds tid, det er vel mere sandsynligt, at den stammer fra Valdemar Atterdags tid, da borgen blev udvidet og stærkere befæstet.

På et eller andet tidspunkt er borgen blevet udvidet med en sydfløj, hvornår vides ikke, men antagelig på Holger Rosenkrantz' tid. Under gravningen fremdrog vi resterne af en antagelig kældermur af munkesten i renaissanceforbandt på det sted, hvor sydfløjen lå, betydelig dybere end gårdsbrolægningen, jfr. foto s. 47.

Når man går på tomten i dag, er det virkelig rester af Erik Menveds og evt. senere kongers og lensmænds borg, man ser. Selvfølgelig med de forbehold, eventuelle ombygninger kan have forårsaget. Senere tilkomne bygninger af bindingsværk er nu helt forsvundet, og det man ser, er rent middelalderlige bygningsrester bestående af grundvolden til munkestensborg.

Tiden mellem Erik Menved og Valdemar Atterdag ligger meget uklar, der er med hensyn til Bygholm flere muligheder. Kong Kristoffer II fik i sin håndfæstning påbud om at nedrive Erik Menveds tvangsborge samt mange andre, men om det er sket eller ej, vides ikke, da kongen var mest kendt for aldrig at holde ord. Nedrivning kan være påbegyndt på skrømt — men der er også den mulighed, at borgen overhovedet ikke er revet ned, og en tredje mulighed, at den slet ikke var endelig færdigbygget ved Erik Menveds død i 1319. Hvorom alting er, eksisterer Bygholm-borgen i alt fald i 1333, idet der nævnes en lensmand på Bygholm ved navn Johs. Bjørnsen, og fra den tid nævnes Bygholm jævnlig, og efter det den var udsat for, må den fra den tid også have været i god forsvarsmæssig stand.

Da man umuligt vederhæftigt kan påvise noget, der ikke er, gik jeg den vej i forrige afsnit at beskrive borgenes indretning i middelalder og renaissance, og det står herefter enhver frit for ud fra den fremførte gennemgang og de forelagte arkæologiske og arkivalske beviser at danne sig et indtryk af, hvordan Bygholms udseende har været gennem tiderne. Bygholm har op gennem tiden undergået visse forandringer og ombygninger samt udvidelser, hvilket har været nødvendigt efter tidens krav og som følge af brande, hvis spor kan påvises endnu.

Bygningsmæssigt findes mig bekendt ikke oplysninger før som nævnt i Holger Rosenkrantz' tid, hvor der omtales et kapel og et tårn. Med hensyn til tårnet gav udgravningerne ikke noget resultat ud over, at man kan sige, at når tårnet har ligget der, må det have ligget enten på sydvestsiden, hvor en stor del af banken blev skåret af i 1812 og som følge deraf ikke kan ses mere, eller at tårnet har været et mindre porttårn, der ikke har krævet noget stort fundament, eller endelig som sidste mulighed, at det simpelthen er en forhøjelse af et af de bestående huse, muligvis østfløjen, idet man i denne bygnings nordside, hvor den støder op til nordfløjen, ser et ejendommeligt kampestensfundament, der kan hidrøre fra et lille hus med vindeltrappe op til første stokværk i de to huse, eller fra en vindeltrappe op til det tårn, som østfløjen kan være forhøjet med. Det kan vel



Mathiesen viser her renaissancemuren under gårdspladsen på sydsiden.

aldrig bevises, hvad der er rigtigt eller forkert i disse hypoteser, så med hensyn til tårnets beliggenhed må dette spørgsmål stå uløst indtil videre.

Holger Rosenkrantz klager ifølge brevbøger over slottets dårlige forfatning, og han reparerer og bygger på det, så det har antagelig været i god stand i det meste af hans tid. Han boede selv på Bygholm, og en mand af hans format har antagelig boet standsmæssigt. Forøvrigt ved vi, at kong Frederik II ofte var gæst på Bygholm, og da Rosenkrantz dør, indløser kongen slottet, og det gjorde han vel ikke, hvis Bygholm ikke var i god stand.

Det kan vel formodes, at det har været Rosenkrantz, der har udvidet den gamle 2-fløjede borg til 4-fløjet. På hans tid var det forsvarsmæssige ikke det væsentlige. Hensynet til komfort var større. Vi ved, at sydfløjen rummede fruerstue — både fra dokumenterne og fra udgravningen, jfr. omtalte renaissancekælder. Denne sydfløj har muligvis også været bygget af munkesten (det må man vel formode, når kælderens er det), og den kan være bygget lige før Holger Rosenkrantz' tid — hvis den er det, har han kun bygget vestfløjen, således at borgen nu var 4-længet og hermed typisk renaissanceborg, og som en mulighed kan tårnet have ligget ved sydfløjens vestlige ende op til vestfløjens sydlige ende, altså der hvor banken nu er skåret af. Vi kan nu se for os den 4-længede borg med fruerstue her mod syd, hovedhus, store hus, stenhus eller hvad vi skal kalde det mod øst, herre- og svendefløj mod nord, og køkken, skriverstue, badstue m. m., hvis noget sådant forefindes, mod vest. I fruerstuen mod syd har der antagelig været kapel og i tårnet fangehul. Ganske vist siger lensregnskaberne om sydfløjen: »Det store hus mod syd, hvor fruerstuen var udi«. Med betegnelsen det store

hus mente man som regel hovedhuset, men i dette tilfælde mener jeg, at det kun betyder et stort hus, og at borgens hovedhus jfr. ovenstående var østfløjen, der har langt de største og dybeste fundamenter. Indgangen har antagelig været mod sydvest igennem tårnet, over en bro, som nu antagelig har været muret.

Vi er nu nået til den tid, Erik Lange havde Bygholm. Han beskyldtes ifølge dokumenterne for at have ladet Bygholm forfalde på trods af, at han selv påstod at have repareret og bygget på Bygholm for 40.000 daler. Senere lensmænd har vel repareret og bygget på slottet, men først på Knud Brahes tid 1602—1615 har vi igen visse oplysninger, der dog er vanskelige at fortolke.

Ifølge lensregnskaberne ved vi, at det var Christian IV's mening at bygge Bygholm op, men desværre opgav han, uvist af hvilken grund, denne iøvrigt gode ide, som, hvis den var blevet udført, antagelig havde skaffet Horsens et smukt renaissanceslot, der kunne have stået den dag i dag. Kongen havde endda taget tilbud på arbejdet, og af dette tilbud ses bl. a. også, at banken har været betydelig større end nu, idet de angivne mål er endog noget for store på banken, som den er nu.

Synsforretningen ved Knud Brahes død omtaler, at det østre 2 loft høje hus var bygfældigt og ufærdigt. Det nordre gamle hus var dårligt, kun tag og skillerum var i god stand. Det vestre hus omtales som værende i god stand med kvist på, og det er 2 loft højt og 15 binding langt + 4 binding, som nylig er bygget til, og der er kælder under 3 bindinger af dette hus. Desværre kender man ikke nøjagtig længden på en binding, så husets længde kan ikke konstateres, og ved gravningen har vi heller ikke fundet spor af dette hus, hvilket ikke er unaturligt, da det var opført af bindingsværk og som sådant kun krævede en enkelt syldstensrække som fundament, noget der er fjernet, samtidig med at huset blev revet ned. Det eneste, der fandtes på vestsiden, var en lodretstående syldstensvæg ved den sydlige ende af husets formentlige beliggenhed, en væg af lige så kraftige dimensioner som østfløjen. Spørgsmålet er nu, om det kun er en støttevæg, for at jorden ikke skal skride, eller det er den nordre syld i tårnet. I alt fald findes der brolægning syd for denne væg, jfr. foto s. 39, det kan selvfølgelig også være omtalte kælder, som var under 3 binding af vesthuset. Fra denne brolægning førte 2 trin ned, hvilket er ganske uforståeligt, da de selvfølgelig skulle føre op, men de kan være skredet ud af deres oprindelige leje. Det mest sandsynlige er nok, at det er rester af tårnets kælder, og at disse trin virkelig førte ned til fangehullet.

Synsforretningen nævner ikke sydfløjen, som altså muligvis er forfalden under Erik Lange og muligvis revet ned, der omtales derimod det kapel, som Knud Brahe nylig havde bygget, og det må som følge heraf have været i god stand ved hans død kort efter. Dette kapels beliggenhed volder en del vanskeligheder, idet der er meget stærkt delte meninger om, hvor man skal søge kapellet.

Aage Simonsen, som gravede for ca. 30 år siden, hævdede, at kapellet eller eventuelt riddersalen lå i nordfløjen, idet han der fandt flisegulv og fundamenter, som kunne have båret søjler. Det kan i alle tilfælde ikke have været kapellet, da synsforretningen ved Knud Brahes død udtrykkelig omtaler det nordre hus i borggården som bygfældigt med kun tag og skillerum vel ved magt, og som før nævnt var kapellet nybygget på Knud Brahes tid.

Det er også hævdet, at kapellet skulle ligge i østre hus, og visse ting tydede også derpå. Lensregnskaberne omtaler bygningen af kapellet, og der udbetales løn til håndværkerne, og disse lavede samtidig kælder under kapellet og lagde



Det nordre hus' vestende med ildstedet lidt til højre på billedet.

ny brolægning i gården vesten for bygningen med en rendesten ned til porten. Det passer altså meget godt på det østre hus; endvidere omtales det kapel, som var forfaldent på Knud Brahes tid, og dette var engang blevet forlænget. Det konstateredes ved udgravningen, at det østre hus på et eller andet tidspunkt var blevet forlænget, dette kunne altså også passe i førnævnte teori, ligesom det vel også var rimeligt at bygge det nye kapel på resterne af det gamle. Men teorien modbevises tydeligt og klart af nævnte synsforretning, der ligesom tilfældet var med det nordre hus, siger, at det østre hus var bygfældigt inden og uden, så ingen derpå kunne holde hus, og da vi stadig ved, at kapellet var nybygget på Knud Brahes tid, kan det altså heller ikke have ligget i østre fløj.

Det eneste hus, der i synsforretningen omtales som værende i god stand, var vestfløjen, der var bygget af bindingsværk, og her kunne kapellet selvfølgelig have ligget, idet dette også var opført af bindingsværk. Dette er dog ifølge sagkundskabens udtalelse urimeligt, idet et kapel altid selv på en borg ligger øst-vest, og da denne fløj ligger omtrent nord-syd, skulle man altså heller ikke kunne finde kapellet her, med mindre det har været et værelse på tværs i denne bygning, men da man ved, at der fandtes mange stole og i tusindvis af gulvfliser i dette kapel, må man gå ud fra, at et tværgående værelse har været alt for småt til at rumme det relativt store kapel.

Efter synsforretningens ordlyd omtales kun 3 bygninger, nord-, øst- og vestfløj. Synsmændene omtaler derefter den forfaldne slotsbro og dernæst kapellet, og man kunne måske tro, at de først var kommet til kapellet, når de kom over broen, og at dette altså lå i staldgården. Dette ville dog også være højst ualmindeligt.

Der er da også efter min mening endnu en mulighed tilbage, som så vidt

jeg kan se er mere sandsynlig end de andre muligheder. Fra lensregnskaberne ved vi, at det gamle kapel blev revet ned, og at loftsbjælkerne i den gamle fruerstue, som lå i sydfløjen, brugtes til opbygning af det nye kapel. Dette siger både, at den gamle sydfløj er revet ned, og at der før har været kapel der, og man må antage, at det er denne fløj, nyopbygget, der rummer Knud Brahes kapel. Synsmændene omtalte ikke nogen sydfløj, men derimod kapellet, som Knud Brahe nylig havde opbyggt, og det er ikke nogen afkræftelse af, at kapellet lå i sydfløjen. I forbindelse med kapellet omtales et par store stager, som desværre nu er forsvundet. Det ville være dejligt, om man havde haft disse til minde om den stolte Bygholm borg. Arkæologisk kan man altså ikke bevise, at kapellet lå her, da banken på denne side som før omtalt blev skåret af i 1812, men som også før nævnt af-dækkede vi en renaissancemur under sydfløjens gårdvæg, og denne er i alt fald bygget efter 1550, og den stammer sikkert fra den gamle fruerstuefløj, der blev nedrevet og opbygget igen — rummende Knud Brahes kapel. Sydfløjen har altså først været bygget af sten og senere opbygget med kapel af bindingsværk, og man ved, at der har været svalegang og trappe op til loftet, ligesom der også omtales et seierværk.

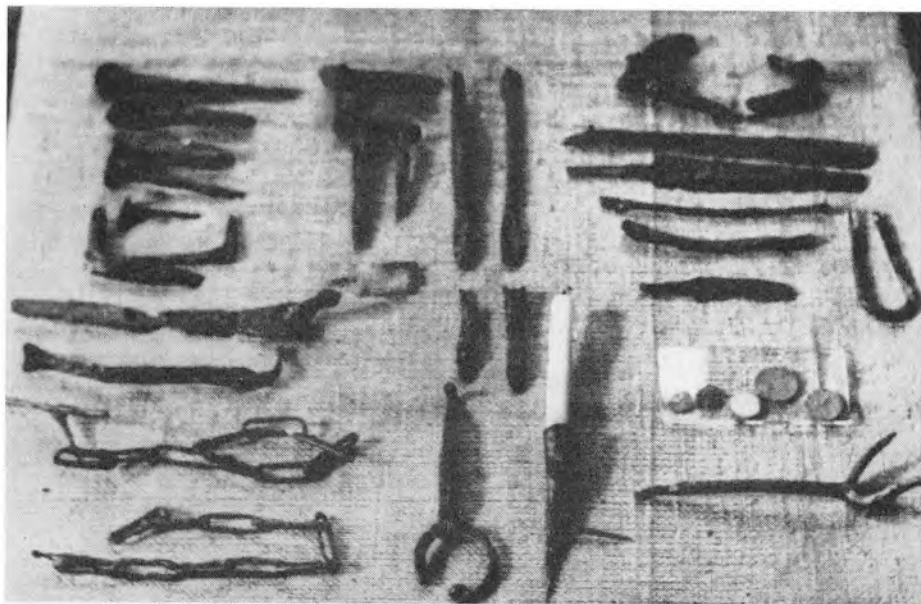
I Knud Brahes tid har Bygholm altså været 4-længet, og det vil være passende at nævne, hvad der hørte til borgen foruden disse 4 huse, der omsluttede borgpladsen. Det må antages, at der ved broen har været et porthus i staldgården. Man ved, at der på den tid var stalde og skriverstue i denne staldgård. Endvidere omtales en jægergård, et tørvehus, et kohus, et svinhus, et gåsehus, et øksenhus. Kornladen lå i ladegården, og her omtales også et 9 binding langt hus, som Knud Brahe har ladet opsætte. Endvidere omtales møllen gentagne gange. Alt dette lå selvfølgelig uden for borgbanken, men anføres for at vise, at Bygholm var en ret omfangsrig historie.

Som resultat af vor udgravning og undersøgelse af Bygholm borgtomt samt biblioteks- og arkivstudier vil jeg forestille mig Bygholm-borgen gennem tiderne således:

Erik Menved byggede borgen på en opkastet banke og tvinger bønderne til dette arbejde, der påbegyndes i 1313. Borgen bygges af munkesten og tagsten på en svær kampestenssyld. Banken er ikke så stor i omkreds som nu og havde muligvis en anden façon. Borgen bestod af det nuværende østre hus, en brolagt borgplads omgivet af mur eller palisader med vindebro over voldgraven, der gik hele vejen uden om banken. Inden for muren eller palisaderne på vestsiden lå små huse, muligvis lerklinede eller af bindingsværk, som rummede bryggers, bagers og smedie. Der er ikke fundet nogen brønd, men der må afgjort have været en gravet vandbeholder et sted i huset. Denne beholder fyldtes i belejrings-tilfælde med drikkevand, som bønderne havde pligt til at levere til borgen i lighed med, hvad de måtte gøre på en af Erik Menveds andre tvangsborge, Kalø. På Kalø har man dog været så heldig at finde disse vandbeholdere. Vindebroen lå antagelig på sydvestsiden, hvor man endnu kan spore en aflang forhøjning i terrænet med retning over imod Bygholm Parkhotel.

Spørgsmålet er, om Erik Menved så borgen færdig, da man må formode, at der vil gå lang tid, inden en sådan banke sætter sig så meget, at den kan bære en så relativ stor muligvis 2-etages bygning.

Med hensyn til Christoffer II ved man ikke, om han, som han skulle, rev borgen ned, eller eventuelt påbegyndte en sådan nedrivning på skrømt, men ifølge mag. Chr. Aksel Jensen er der sket noget alvorligt med borgen i dens første år,



Nogle fund. — Bemærk stagen med to pigge.

hvad kan vi ikke konstatere. Der findes dog adskillige brandspor, der kan stamme fra en bevidst påbegyndt ødelæggelse, men i alle tilfælde fra 1333 har borgen været befæstet, og den kan herfra følges, til den blev nedrevet i 1616.

Man må tænke sig, at banken nu bliver udvidet i omfang, og det nordre hus bygges, ligeledes af munkesten og tagsten, og man kan tænke sig, at det er Valdemar Atterdag, der er mester for dette, idet man ved med sikkerhed, at han ejede Bygholm og lod den befæste stærkt, så han har sikkert også udvidet den med staldgård eller forborg, om man vil.

Under dronning Margrethe sad en af hendes betroede mænd, Mogens Munk til Boller, som lensmand på Bygholm, og man kan vel med rimelighed gå ud fra, at når dette var tilfældet, havde den driftige dronning forstærket Bygholm yderligere. Det er muligvis hende, der har opkastet den vold, som man den dag i dag ser på nordsiden af banken, og som på et eller andet tidspunkt muligvis er brugt som en ekstra opkørsel til borgen fra den skibsbro, man ved har været her, og hvis pælerester vi har fundet i den østre voldgrav, men denne ligger nok helt op i tiden omkring Holger Rosenkrantz eller efter ham.

Bygholm er blevet udvidet med en sydfløj med fruerstue, hvornår vides ikke, men antagelig i Holger Rosenkrantz' tid, måske i Otto Gyldenstjernes tid. Gyldenstjerneslægtten havde Bygholm i ca. 100 år, så det er ikke helt utænkeligt, at den sidste Gyldenstjerne har udvidet borgen til at være 3-fløjet. Om sydfløjen nu er bygget af Gyldenstjerne eller Rosenkrantz, kan man diskutere, men huset var bygget af munkesten og med tag af tagsten. Den 3. side, vestsiden, var antagelig lukket med mur, indtil Holger Rosenkrantz byggede vestfløjen. Mens muren stod her, har borgens indgang antagelig været på denne side.

I Gyldenstjerneperioden var borgene i landet endnu stærke forsvarsmæssigt set, og man ved, at f. eks. kong Christian I forstærkede en del af sine borge, og andre konger har vel gjort ligeså. Med hensyn til Bygholm ved man, at denne borg var stærk under kong Christian II, idet han, »borgerkongen«, bekæmpede adelen af al magt, og netop Gyldenstjerne, som sad på Bygholm, hørte til hans bitreste fjender, og i den periode kan man i alt fald ikke påstå, at Bygholm var kgl. lensmandsborg.

Man ved, at kong Frederik II ofte besøgte Rosenkrantz på Bygholm. Rosenkrantz, der var en af datidens største mænd, har ganske afgjort boet ordentligt på borgen, og han har antagelig bygget den fjerde fløj, men nu af bindingsværk, idet det forsvarsmæssige ikke var det væsentlige mere. Endvidere havde Bygholm tårn på hans tid, enten det har været der før ham, eller han har bygget det, samt et kapel, og borgen er altså nu 4-fløjet. Den vestre fløj er bygget på resterne af de nedrevne småhuse, og på hans tid bliver gården brolagt igen i mønster, typisk stammende fra renaissance, den brolægning vi forøvrigt kan se i dag. Under denne brolægning har vi fundet en noget forstyrret brolægning af betydelig højere ælde. Bygholm-borgen har nu antagelig nået sit højdepunkt med tårn og fire fløje, staldgård og antagelig med en fast muret bro imellem borgen og staldgården, ladegård, mølle o. s. v.

Efter denne storhedstid forfalder borgen under guldmageren Erik Langes lensmandsskab på trods af, at han hævder, at han har brugt mange penge til at vedligeholde den, og det er sikkert i hans tid, at sydfløjen forfalder.

Omkring 1600 har vi den energiske Knud Brahe, der reparerer og bygger på slottet, men det er en håbløs opgave, og vi ved, at det vestre hus og det nybyggede kapel, som antagelig dannede en ny sydfløj, ligesom vestre hus af bindingsværk, var de eneste to huse, der på hans tid var i god stand, mens derimod nordre og østre, begge middelalderlige stenhuse, var meget forfaldne, ligesom den murede bro til staldgården var i meget dårlig forfatning. I staldgården derimod var flere gode huse, men borgens skæbnetime er nu inde, og kong Christian IV gav ordre til at rive den stolte borg ned, desværre uden at bygge den nye pragtborg, han oprindeligt havde tænkt sig.

I 1812 runderedes højen, og et væld af arkæologiske oplysninger gik tabt. Senere blev der plantet frugtplantage på borghøjen, og de store træer, man ser i dag, har med deres kæmperødder ødelagt meget store dele af ruinen. Uforstående ejere af voldstedet har endog brugt det som stenbrud, og flere har ladet foretage gravninger for at se, hvad det var for noget underligt noget, der lå på denne høj. Altså alt i alt en godt ødelagt ruin, der ikke minder meget om den stolte borg, der i sin tid lå der.

Først i den første fjerdedel af dette århundrede, da Aage Simonsen begyndte sin store enmandsudgravning af ruinen, blev man klar over, at her var noget af interesse. Aage Simonsen fortjener stor tak for sit uegennyttige arbejde, som vi ved Historisk Forenings udgravning desværre ikke har kunnet høste nogen fordel af, idet Aage Simonsen mig bekendt ikke har efterladt sig noget skriftligt om sit arbejde. Opgaven var altså på forhånd endog meget vanskelig at gå i gang med for os, men alligevel tror jeg, jeg tør sige, at det er lykkedes os at kaste nyt lys over den gamle borgs skæbne, og vore undersøgelser må i alt fald kunne danne et godt grundlag for en eventuel senere undersøgelse af konge- og lensmandsborgen Bygholm.

Fundene fra tomten opbevares på Horsens museum, hvor interesserede kan få dem at se. Endvidere er det konstateret, at et gammelt lygteur, som har tilhørt Erik Lange, med årstallet 1586 og hans forældres våben, findes i et københavnsk privathjem. Det er faktisk bittert at tænke på, at den bedst bevarede ting, som sandsynligvis har stået på Bygholm, har tilhørt den mand, som antagelig er skyld i Bygholms dybe fald, og man kan derfor ikke undre sig over, at han går igen i kældrene på sit eget slot Engesholm ved Vejle, hvor han kan ses som en høj, sort mand med en stor hat og lang kappe gå søgende rundt under de dystre hvælvinger ved nattetid.

KILDER TIL BYGHOLMS HISTORIE OG BYGNINGSHISTORIE:

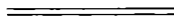
- F. Richardt: Prospecter af danske Herreg. m. hist. Beskr. af T. A. Becker, Emil Madsen: Jylland i det 16. Aarh.
 C. E. Secher: Dsk. Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker. I—III.
 H. Berner Schilden Holsten: Dsk. Herregds. Ejere, I—III.
 Bobé-Grue-Jürgensen West: Danske Len.
 Samlinger til jydsk Historie og Top. 3. Rk. III. Pag. 426 m. fl.
 Danske Magazin bl. a. VI—2—1916 m. fl.
 Vilh. Lorenzen: Bidrag til vore Herregds. ældste Hist. i: Fortid og Nutid. 1914—16.
 Karl Hansen: Dsk. Ridderborge (Kalø o. a. Indtryk af samtidige Borge).
 Piper: Burgenkunde. München.
 Pär Axel Olsson: Skånska herreborgar.
 Hahr: Nordiska borgar.
 Otto Norn: Christian III's Borge.
 Vedel Simonsen: Borgruinerne.
 Samme: Bidrag til danske Slotte og Herrebørgs Bygn. og Befstgs. Historie.
 Burman Becker: Efterretn. om de gl. Borge i Danmark og Hertugd.
 Aage Roussel: Danmarks Middelalderborge.
 Ellen Jørgensen: Valdemar Atterdæg. Udvalg af Kilder.
 Folkevise om Niels Ebbesen (på Bygholm). Schönbrg. 1911. Pag. 13. F. 22.
 Fr. Hammerich: Danmark i Valdemarernes Tid 1157—1375. Pag. XLVIII.
 Hofmanns Foundationer.
 Vos's Samlinger: Bygholm. Sml. Dsk. Magazin IV. Pag. 173—219—281. Bind 31.
 Kr. Erslev: Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen 1000—1450. Bibliografisk Oversigt.
 Erichsen og Krarup: Dsk. Hist. Bibliografi.
 Danmarks Riges Breve.
 Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer m. fl. Bøger.
 Trap: Danmark, ældre og yngre Udgaver.
 Daniel Bruun: Danmark Land og Folk.
 Fussing: Stjernholm Len.
 Hist. Tidsskrift: bl. a. V—1—1879. 5—6—1885—87. (Heise).
 K. Barner: Familien Rosenkrantz' Historie.
 Danske Slotte og Herreg. ved 1920 samt nyere udg. med supplm.
 Kancelliets Brevbøger.
 Dsk. Kancelliregistranter 1—VI— 1535—50.
 De ældste dsk. Arkivregistraturer.
 Erslev: Danmarks Len og Lensmænd i det XVI. Aarh.
 Samme: Danmarks og Norges Len og Lensmænd 1596—1660.
 Anders Sørensen Vedels utrykte Krønike.
 (Suhms Danmarks Historie + nogle originale Optegn. i Conferensrd. Rostgaards Manuskripter).
 Avisartikler af Aage Simonsen og Parup m. fl.
 Fabricius: Horsens Kjøbstads Beskr. og Historie.
 J. K. Jensen: Købstadens Oprindelse og Middelalderhistorie. (Blade af Horsens Hist.).
 Samme: Øvrige Bøger og Artikler om Horsens Historie.
 Frands Holm: Fra Bjerge og Hatting Herreder.
 Chr. Aksel Jensen: Artkl. i Horsens Avis om Bygholm.

- Samme: Indberetning til Nationalmuseet om Aage Simonsens Udgravning.
 Nær og Fjern.
 Aarhus Stifts Aarbøger, bl. a. 1922. Pag. 195—96.
 Pontoppidans Dsk. Atlas.
 Resens Atlas.
 Secher: Danmark i ældre og nyere Tid.
 Allen: De tre nordiske Rigers Historie.
 Hofman: Historiske Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd.
 Suhm: Samlinger til den danske Historie. 1779.
 Samme: Ny Samling, navnlig III—1794.
 Jydske Samlinger.
 Jydske Krønike. (Gertz: Scriptores minores I),
 Fabricius: Illustreret Danmarkshistorie.
 Friis-Linvald-Mackeprang: Det danske Folks Historie.
 Erik Arup: Danmarks Historie. Bind II.
 Historikergruppen Hvidtfeldt-Koch Olsen-Steensberg: Danmarks historie.
 Johan Ottosen: Vor Historie.
 Hans Kjær: Vor Oldtids Mindesmærker. Pag. 175.
 Troels Lund: Dagligt Liv i Norden i det XVI Aarh.
 Missiver fra Kongerne Chr. I's og Hans' Tid (William Christensen).
 Molbech og N. M. Petersen: Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve.
 Hans Knudsen: Udg. af Wegener Diplomatarium Christerni Primi. Pag. 146.
 (1463 Kong Kristians Pantebrev til Hr. Knud Henriksen 25—1—paa Bygholm).
 Ellen Jørgensen: Erik Klipping og hans Sønner.
 (Jyske—Sjællandske—Essenbæk og Ribe Aarbøger).
 Kong Frederik I's danske Registranter. (Erslev og Møllerup).
 Kong Christian IV's egenhændige Breve.
 Erslev-Christensen-Anna Hude: Repertorium. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen.
 Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen.
 Rigsarkivet: Bygholms Lensregnskaber 1602—16.
 Samme: Synsforretning 1616.
 Landsarkivet i Viborg: Godsregnsk. Knud Brahes Skrivkalender til 1602.
 Hansen Ringer: En Bog om Horsens og dens Omegn.
 Diverse Brochurer og Fortællinger om Bygholm.
 Joh. Hvidtfeldt: Håndbog for danske lokalhistorikere.
 Jul Bidstrup: Fortegnelse over danske Lensmænd 1596—1660.
 Becker: Orion II—1839.
 Magazin til den danske Adels Hist. 1824.
 Paludan-Müller: Grevens Feide.
 Peter Lundbye: Valdemar Atterdag.
 C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning.
 Sv. Aagesen: Kortfattet Historie om Danmarks Konger.
 Holger Bruun: Gamle danske Minder eller Skildr. Fort. og Sagn om Danmarks Byer—Kirker—Klostre—Borge og Slotte m. m.
 A. Thiset: Danske adelige Brevkister 15.—17. Aarh.
 Historisk Arkiv.
 Ad Fortids Veje.
 Annaler og Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.
 Aarvog for Dansk Kulturhistorie. (P. Bjerger),
 Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1919.
 (Viktor Madsen: Karen Brahes Bibliotek i Odense).
 J. R. Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus.
 Rigsarkivet: Brevkister (Gyldenstjernes Arkiv).
 Tyge Beckers Samlinger 1812—69 Adelshist. Adelsnavne alfabetisk ordn.
 Axel E. Christensen i: Nordisk Kultur. II. 1938.
 Rørdam: Monumenta historiae Danicæ. Historiske Kildeskrifter.
 Dansk Biografisk Leksikon samt Haandleksikonet.
 A. Heise: Familien Rosenkrantz' Historie i det XVI. Aarh.
 Møllerup og Meidell: Bille-Ettens Historie (Gyldenstjerne).

Thiset og Wittrup: Nyt dansk Adelsleksikon.
Tiden VII 1916.
Illustreret Tidende 26—6—1881. 18—7—1909.
Personalhistorisk Tidsskrift. II. 3—6. 1888—91. (Thiset).
Skrifter udgivne af Bergens historiske Forening III—3—1894 (Bendixen).
Aarvog udg. af Randers Amts hist. Samfund. 1909. (S. Hansen).
Adelsaarbøger: 1893—1909—1910 m. fl.
Arrild Huitfeldt: Danmarckis Rigis Krønike.

For fremskaffelsen af ovenstaaende materiale er jeg Centralbiblioteket v. hr. overbibliotekar T. Allingham megen tak skyldig. Uden den velvilje jeg mødte på biblioteket fra personalets og overbibliotekarens side, havde jeg overhovedet ikke kunnet nå et resultat.

Paul Mathiesen.



Paul Mathiesens første artikel om Bygholm fremkom i årbogen for 1957. Der mangler således endnu en artikel, som man håber at kunne bringe i næste årbog. Bygholm III, der bringer resultaterne af det betydningsfulde udgravningsarbejde, er indledet med en skildring af borgenes indretning i almindelighed. Såvel redaktionen som artiklens forfatter kunne ønske, at man havde flere konkrete oplysninger om Bygholms udseende. Da dette ikke er tilfældet, har forfatteren måttet gå den vej at give et kulturhistorisk indtryk af tidens borge gennem anførte kilder, på hvis baggrund han fremdrager de ting, man ved om Bygholms udseende, og fletter dette sammen med de indtryk, de af ham foretagne arkivstudier og de arkæologiske undersøgelser giver.

TORVALD KØHL IN MEMORIAM

AF JOHAN SKAKKE

Der er ingen, der i så høj grad som astronomen Torvald Køhl har bidraget til at gøre Odder bys navn kendt viden om, og det er derfor med god grund, at der her i korte træk gives oplysninger om denne dygtige og sympatiske mands liv og virksomhed.

Torvald Køhl er født i København den 7. oktober 1852. Hans fader Jørgen Johan Køhl stammede fra Vordingborg, men kom i en ung alder til København, hvor han lærte skrædderfaget og blev mester, men senere opgav han håndværket, drev handel med ejendomme og levede som partikulier. Moderen, Ida Mathilde, f. Dithmer, var født i København, hvor faderen, der havde været landmand i Holsten, havde bosat sig og ligesom Torvald Køhls fader handlede med ejendomme.

Torvald Køhl, der var eneste barn i hjemmet, var søn nævnt født 1852. Året efter rasede koleraen i København, og da 6 mennesker i løbet af 6 dage var døde af den frygtelige sygdom i huset, hvor de boede, flyttede familien midlertidig til Lyngby, indtil farsoten var forbi.

Som barn var T. K. meget overladt til sig selv, men han var aldrig ledig, og især havde han lyst til at tegne, og den færdighed, han opnåede deri, kom ham senere til gode i høj grad.

Da han var omtrent 5 år, havde hans fader foræret ham et legetøjsgevær og en skydeskive. En dag, da hans morfader skulle prøve geværet, men efter drengens mening holdt forkerk på aftrækkeren, og han derfor ville rette på morfaderens hånd, kom drengen desværre ind i skudlinien og fik en pil i sit venstre øje, hvorved han for stedse mistede synet på dette øje. Skønt dette selvfølgelig har været ham til stor ulempe, fandt han senere nogen trøst deri, at en astronom ved kikkerten kun har brug for det ene øje.

Da T. K. i 8 års alderen kom i skole, blev han elev i Melchiors borgerskole på Nørregade, en af datidens største og mest ansete privatskoler i København, og skolelivet optog ham snart så stærkt, at det i hans fritid morede ham at »holde skole« for jævnaldrende børn, ligesom han fik brug for sin tegnelyst til tegning af landkort.

Efter at han i 1866 var bleven udskrevet af skolen og i efteråret s. å. var bleven konfirmeret i Holmens kirke, kom han i Blågård Seminariums forberedelsesskole for senere at blive optaget på seminariet.

En af de seminarie-kammerater, som T. K. nærmest sluttede sig sammen med, var den som nordlysforsker og foredragsholder senere i videre kredse kendte Sophus Tromholt, med hvem han vedligeholdt venskab og samarbejde gennem årene indtil S. T.s død i 1896. Deres fælles store interesse var astronomien, og de nærrede begge en uslukkelig tørst efter at trænge ind i denne viden-

skabs mysterier. Vel var der ingen mangel på gode råd om ikke at »spilde tid på noget så ørkesløst« som astronomi, der ikke kunne »føre til noget«, og vel fulgte T.K. de velmente råd så vidt, at han gennem uddannelse til lærergerning sikrede sig en levevej, men opgave astronomien kunne han ikke. Som speciale valgte han først meteorstudiet, og hans observationer optoges gennem en årrække i professor Heis's: »Wochenschrift für Astronomie, Meteorologie und Geographie«.

Efter på seminariet at have lånt I. C. Tuxens »Sol- eller Planetsystemet«, hvis tekst og især billeder interesserede T. K. levende, fik han lyst til selv at forsøge sig som »stjernekygger«. Han købte i den anledning hos en brillemaker et par glas, som anbragt i enderne af et langt paprør gjorde det ud for en »kikkert«, og i dette primitive instrument kunne han skimte nogle af de største ringbjerge på månen, solpletter, jupitermåner m. m., og det var med en følelse af begejstring, at den unge mand begyndte den ransagning af himmelhvælvingen, som han med stor interesse fortsatte hele sit liv.

En anden seminarieelev, som T. K. sluttede venskab med, var en senere lærer P. Madsen, der kom meget i hans hjem, og som han i nogle år hver sommer tilbragte ferien sammen med i Sdr. Longelse på Langeland, hvor han havde sit hjem. Denne egns herlige natur greb den unge københavner stærkt, og han følte sig i den grad knyttet til den elskværdige gårdejerfamilie, at en af husets døtre, Karentine Sophie Madsen, i 1875 blev hans hustru.

T. K. tog sin lærereksamen i 1871, og efter at have været huslærer på landet et par år, først hos sognepræst Kinch i Vrejlev og derefter hos forpagter Langkilde på Skovgårde ved Assens, tog han fast ophold i København og underviste i forskellige privatskoler samtidig med, at han tog undervisning i fremmede sprog og i al sin fritid læste astronomi. Allerede tidligere havde han købt et »Stjernekort for Københavns Horisont« og ved beskuen af stjernehimlen lært de forskellige stjernebilleder at kende.

På Københavns Observatorium blev han snart en hyppig gæst, og han fik her kendskab til brugen af instrumenterne og adgang til at benytte biblioteket. Både direktøren, professor d'Arrest, og observator, professor Schjellerup, viste den unge amatør stor velvilje og støttede ham på mange måder i hans bestræbelser.

I denne periode stiftede T. K. bekendtskab med flere i astronomien stærkt interesserede personer: entreprenør Chr. Nielsen, Frederiksberg, fabrikkejer Meldahl, Vesterbrogade, og rentier F. V. Bahnsen, Amagerbro. — Meldahl ejede et lille observatorium i sin bolig, og Bahnsen havde anskaffet sig en fortrinlig 6 fods astronomisk kikkert.

Chr. Nielsen havde annonceret, at han søgte vejledning i astronomi, og T. K. påtog sig hvervet og holdt kursus for ham hele vinteren 1873—74. På en udenlandsrejse, som Nielsen derefter foretog, købte han hos Steinheil i München den 4 fods astronomiske kikkert, som senere fik plads under drejekuplen på Carina Observatoriet i Odder. Han var endvidere den, der ved økonomiske ofre og af interesse for sagen fik T. K.s første egentlige astronomi-kursus i stand, idet han bekostede store annoncer i hovedstadsbladene, lejede et passende lokale og stillede sin prægtige kikkert til rådighed. Det første kursus, hvortil der havde meldt sig 10 deltagere, åbnedes d. 3. november 1874 i et fotografisk atelier i Vesterbrogade 18, og det blev senere fortsat i hans faders ejendom, Brolæggerstræde 2, efter samme plan i 8 år og samlede efterhånden flere hundrede interesserede

deltagere, deriblandt digteren H. V. Kaalund, ørelæge H. W. Meyer og kgl. skuespillerinde fru Eckardt.

Når disse kursus lykkedes så godt, skyldtes det den grundige indsigt i den astronomiske videnskab, som T. K. allerede da havde erhvervet sig, og hans levende interesse derfor, som fandt sangbund hos tilhørerne, thi hans hjælpemidler var — i sammenligning med, hvad der senere kom frem — ret ubetydelige, og T. K. måtte derfor hjælpe sig med små transparente billeder opstillede på et bord i lokalet.



Torvald Köhl, født 7. oktober 1852, død 19. marts 1931.

Allerede i foråret 1875 mistede T. K. sin ven og velgører Chr. Nielsen, der havde lidt af Astma, men som ret pludselig døde i sin bedste alder, hvorved astronomien her i landet mistede en virksom mæcen.

I 1876 fik T. K. sit første egentlige observatorium, som hans fader lod indrette for ham øverst oppe i ejendommen Bro-læggerstræde 2 i København. Lokalet indviedes d. 8. august 1876, 300-årsdagen for grundlæggelsen af Uranienborg på Hven, og T. K. fortsatte her under bedre forhold sine iagttagelser over variable stjerner og specielt solpletter, som han i 7—8 år dag for dag iagttag og tegnede ind i en særskilt protokol, idel han nøje fulgte de forandringer, pletterne er underkastet. — Efter i 1875 at være bleven gift flyttede T. K. ud på Vodroffsvej nr. 17, men allerede næste år kom han til at bo i Bro-læggerstræde 2, hvor han havde sit observatorium.

Hans bedste instrument her var den 4 fods Steinheil-refraktor, som han tidligere havde lånt til kursusbrug, og som han benyttede hele sit liv.

Denne periode anvendte T. K. bl. a. til at gennemløbe Det kgl. Biblioteks astronomiske litteratur, og da han havde fattet den plan at grunde et meteor-katalog, gennemgik han nøje de københavnske dagblade for de foregående år med henblik på alle beretninger om ildkugler og lignende. På udlånskontoer kom han i ret nær berøring med folkedigteren Brosebøll, som da var udlåner.

Det stod i hine tider endnu sørgeligere til med almenkendskabet til den del af verden, der findes uden for jordklodens forholdsvis snævre grænser, end nu, og det stod tidligt T. K. klart, at der gennem små letfattede astronomiske blad-artikler måtte kunne øves en frugtbringende gerning. Han skrev små oplysende artikler om ildkugler, kometer, kuglely, solpletter o. s. v., og forfatteren af disse

linier husker endnu, hvorledes han som dreng altid med største interesse læste disse beretninger, hvor han traf på dem i datidens uge- eller dagblade.

Der var også andre, der gav sig af med at skrive om astronomiske forhold, men den viden, som forfatterne — ikke alene af bladartikler, men også af større værker — lå inde med, var ofte af en sådan art, at bedre vidende måtte forbløffes over den mangel på kendskab til, hvad de skrev om, som skrifterne bar vidne om. T.K. harmedes over, at fuldstændig uvidende forfattere havde den frækhed at optræde belærende over for det store publikum, og han indså, at det ikke var nok i ny og næ at øve kritik, men at der her åbenbart var en gerning at optage ved gennem regelmæssige, pålidelige meddelelser at give oplysning om de begivenheder på stjernehimlen, der gør sig bemærket for alle, der har blot en lille smule interesse for naturfænomener.

Fra 1. november 1876 påbegyndte T.K. da sine populær-astronomiske månedsoversigter, der optoges i en række dagblade i Danmark og Norge, først under titlen: »Fra Uranias rige«, men fra 1. oktober 1903 under titlen: »Stjernehimlen«. Talrige nulevende vil endnu med glæde mindes den belæring om himmelske fænomener, disse artikler bragte hver måned gennem mere end et halvt århundrede.

T.K. har altid været et meget flittigt menneske, men hans helbred kunne ikke i længden holde til den forcerede virksomhed, det var at undervise om dagen og foretage selvstudium, at afholde kursus om aftenen eller forevise stjerner for deltagerne samt foretage egne observationer, undertiden til ind i de små timer. Det måtte gå ud over nerverne. Efter i et års tid at have været lærer ved Frederiksberg skolevæsen søgte han efter sin læges råd ophold på landet, og da stillingen som forstander for og førstelærer ved Odder kommunale Realskole netop da blev ledig, søgte han den og fik stillingen fra 1. januar 1883.

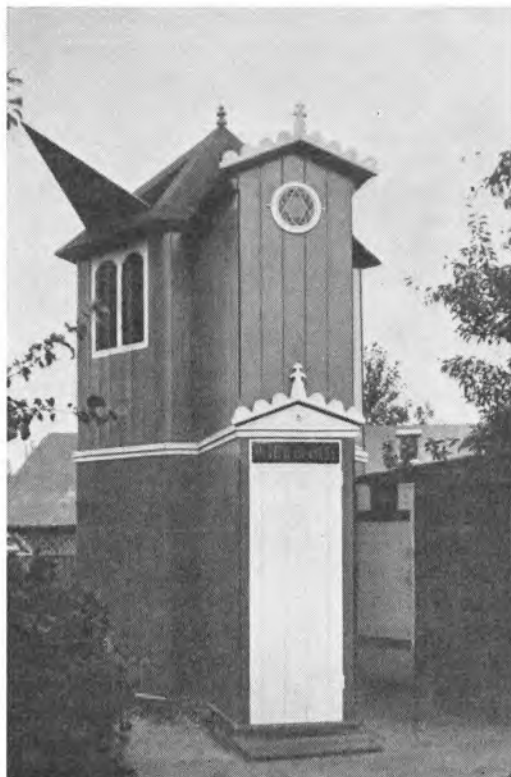
Odder var da en stor fremblomstrende landsby med ca. 1600 indbyggere og uden jernbaneforbindelse med omverdenen. Skolen var kun lille — 2 klasser med ialt ca. 30 elever — og den var let at administrere, og T.K. nærrede det stille håb, at den ikke ville blive ret meget større, så han atter kunne få nogen tid tilovers til at sysle med stjernerne. Han var i øvrigt altid glad for sit arbejde i skolen; det kunne varetages under sunde, landlige forhold, og han kunne nu vælge de undervisningsfag, matematik og fysik, der i særlig grad svarede til hans interesser.

Det varede imidlertid ikke længe, før skolen voksede sig større, bl. a. ved at den — som en af de første i landet — snart gik over til at optage kvindelige elever. Skolearbejdet levnede dog T.K. nogen tid til astronomiske sysler, og i efteråret 1884 lod han i realskolens have opføre et til kikkerten bestemt 6-kantet træhus med pyramidetag. Her foretoges den første observation den 4. oktober 1884, da der var måneformørkelse, og hvor der havde indfundet sig 36 besøgende.

En stor del af sin fritid ofrede T.K. nu på litterære sysler. Han udgav således »Den astronomiske Husven« med 2 stjernkort 1883 (2. udgave 1926), »Grundtræk af den fysiske Geografi« 1885, »Fysiske Fortegninger 1889«, »Stjernkort med bevægelig Horisont« 1890 (ny udgave 1926), »Den plane Trigonometri« 1891, »En Selskabstur til Maanen« 1892, »Hvordan man ser paa Himlen med væbnet Øje« 1892«, »Meddelelser om Odder Realskoles Virksomhed« 1893, »Stjernehimlen, Nøgle til Bestemmelse af Stjerner« 1894, »Lærebog i Astronomien« 1896, samt »Astronomien i Billeder og Tekst« 1898. Endvidere var han medarbejder ved »Illustreret Konversationsleksikon«, Hagerups forlag, og »Landbrugets Ordbog« og skrev mange artikler i tidsskrifter, almanakker, aviser og ugeblade.

Efter sin ankomst til Odder fortsatte T.K. sin tidligere så småt begyndte foredragsvirksomhed ved at afholde en række godt besøgte foredrag i rådhus-salen i Århus, ligesom han fik arrangeret et astronomi-kursus i byen, men det var dog først fra 1892, at hans foredragsrejser for alvor tog fart. Han anskaffede sig et lysbilledapparat og en større samling lysbilledplader og udarbejdede foredraget »En rejse i verdensrummet«, som han gennem årene holdt næsten 1000 gange. I 1899 udarbejdede han et nyt foredrag:

»Kometer og verdens undergang«, der ligeledes blev holdt overalt i landet, og efter et besøg på Hven i 1901 et foredrag: »Tycho Brahe«. Senere talte han om emnerne: »Beboede verdener«, »Luftsyn«, »Almanakken« samt »Skabelsen set i astronomiens lys«. — Foredragsvirksomheden førte T.K. ud til alle egne i landet, og der er næppe nogen større by og ikke mange forsamlingshuse, som han ikke har besøgt på sine foredragsrejser.



Køhls observatorium i realskolens have i Odder.

I 1886 besluttede T. K. at anstille det pendulforsøg, ved hvilket man kan se jorden dreje sig, og som første gang var vist af Foucault i Paris 1851, men endnu aldrig var blevet forevist offentligt her i landet. Dertil kræves et rum med stor loftshøjde, hvorfor særlig større kirker kan komme i betragtning, og forsøget går ud på at sætte et tungt lod ophængt i en tynd helst over 15 m lang ståltråd i stærk svingning nær gulvet og i retning nord-syd, der kan være markeret med en kridtstreg. Efter nogen tids forløb vil man se, at svingningsretningen synes at blive en anden, men det

skyldes ikke, at loddet svinger i en anden retning, men derimod, at jorden drejer sig om sin akse, hvorved kridtstregens retning ændres. — Sit første pendulforsøg foretog T. K. i Århus Domkirke den 22. oktober 1886 for en indbudt kreds, og det gentoges en uge senere offentligt under stor tilslutning. Lignende forsøg blev flere gange i de følgende år anstillet i Århus Domkirke, hvor loftshøjden var over 22 m, samt i Christiansborg Slotskirke, København, i St. Knuds Kirke, Odense, Roskilde Domkirke, Mårslet Kirke, Statens Museum for Kunst, Kolding Kirke, samt sidst i oktober 1908 i Viborg Domkirke.

I Slotskirken i København. hvor der opnåedes den største loftshøjde, idet ståltråden her var over 30 m lang, og hvor loddets svingninger frem og tilbage

varede 11 sekunder, holdtes i juli 1892 ialt 7 meget vellykkede forevisninger i løbet af 4 dage. Loddet kunne her vedblive at svinge i over 4 timer, og ca. 1000 tilskuere overværede disse forsøg.

I sommeren 1889 foretog T.K. med statsstøtte en rejse til Tyskland, England og Frankrig, og han besøgte da i Hamborg det astronomiske observatorium og det store meteorologiske institut »Seewarte«; i England stiftede han i London bekendtskab med mange indflydelsesrige personer, der havde tilknytning til Danmark, og han fik ifølge anbefalingsskrivelse adgang til at bese det berømte observatorium i Greenwich Park, det sted, der danner udgangspunktet for al geografisk længdebestemmelse. Fra London tog han til Paris, hvor han bl. a. besøgte verdensudstillingen og var oppe i det 1889 ganske nye Eiffeltårn, der var udstillingens hovedattraktion.

Den 12. januar 1892 døde T. K.s hustru efter et kort sygeleje, kun 36 år gl. Det var ham en stor sorg, og han følte under disse forhold ret arbejdets velsignelse, idet skolen var i fortsat vækst og lagde stadig stærkere beslag på hans arbejdsevne. Ved siden deraf havde han sine foredrag, og man forstår let, at det kunne medføre store vanskeligheder at passe begge dele forsvarligt. Det gik dog ret godt i en årrække, idet skolekommissionen stillede sig velvilligt til hans anmodninger om rejsetilladelse, men i længden kunne den stærkt udvidede foredragsvirksomhed dog ikke forenes med den bundne stilling ved realskolen. Da T. K. engang fra »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk« fik anmodning om at holde 50 foredrag i rækkefølge, tilbød han skolekommissionen at stille vikar i embedet, men dette tilbud kunne ikke imødekommes, hvorimod der tilstodes ham flere kortere ferier til rejser. Dette gjorde det ofte nødvendigt at tage nætterne til hjælp til rejserne, hvorved disse blev meget anstrengende, og da den bevilgede fritid efterhånden knappedes af til nogle få dage om året, modnedes den tanke hos T. K. at opgive skolegerningen og helt hellige sig astronomien.

Det var nu først hans plan, at han samtidig med, at han opgav skolen, ville flytte sit observatorium til Århus, hvor byrådet havde tilbudt at overlade ham en byggegrund ved Magdalenemøllen rentefrit og uden købepligt, men denne plan måtte opgives, da det viste sig umuligt for ham at opnå reglementeret pension, når han allerede i 50 års alderen forlod skolevæsenet. Dertil kom, at der i rigsdagen syntes at være stemning for helt at stryge en 3-årig understøttelse på 500 kr. årlig, der i 1900 var bevilget T. K. på finansloven, og som havde gjort det muligt for ham at anskaffe flere hjælpemidler til observationer og beregninger.

Efter en række forhandlinger mellem Kultusministeriet og Århus Amtsråd opnåedes dog den ordning, at T. K. samtidig med, at han fik bevilget sin afsked fra skolen, fik tilsagn om fast understøttelse, dels fra Århus Amts skolefond og dels fra staten.

Det tidspunkt var da endelig kommet, da T. K., der hidtil skiftevis havde været astronom og lærer og lærer og astronom, udelukkende kunne komme til at syse med den videnskab, der lige fra ungdommens dage havde grebet ham så stærkt, og sammen med sin hustru Emanuela Köhl — datter af distriktslæge Snitker-Petersen, Odder — som han i 1894 havde indgået ægteskab med, kunne han i 1903 rejse deres nye hus og hjem: Carina Observatoriet i Odder, der toges i brug den 18. november 1903. Det tilhørende, fritliggende observatorium blev dog først et par måneder efter så vidt færdigt, at den første observation kunne anstilles den 17. januar 1904.

Observatoriet bestod da af et 5 m højt muret firkante ttårn med sidebygning af træ mod øst til vindeltrappen. Oven på murværket stod det fra realskolens have overflyttede sekskantede 5 m høje trættårn med drejekuppel, under hvilken kikkerten — den samme Steinheil refraktor, som entreprenør Chr. Nielsen i sin tid havde købt i München — var opstillet på en muret søjle, der gik frit igennem alle de tre etager og var funderet dybt i jorden for at undgå rystelser. Over indgangen til trappen, ad hvilken man kunne stige op til de med A, B og C betegnede rum, stod



Carina Observatoriet i Odsherred.

nede rum, stod »Hic itur ad astra« (Her går man til stjernerne). I 1907 opførtes en muret sidebygning mod vest, hvorved der i 1. etage blev adgang til et værelse, bl. a. benyttet til kursuslokale. »Velkommen enhver, som har Stjernerne kær«, stod der ved indgangen. — Fra rummet B blev der endvidere adgang til en ovenover nævnte lokale indrettet altan til opstilling af mindre kikkerters.

På en søjle i forhaven stod et passageinstrument, der brugtes til bestemmelse af den nøjagtige tid ved iagttagelse af solens kulmination

om middagen. Dets position var $55^{\circ} 58'4$ nordl. bredde og $2^{\circ} 25'7$ vestl. længde fra Københavns meridian. Længdeforskellen i tid var 9 min. 43 sek., og så meget senere kulminerede solen her end i København. I de senere år gav radioen jo oplysning om den nøjagtige tid, som det ofte var af interesse at kende, f. eks. ved opgivelse af tidspunktet for samtidige iagttagelser af ildkugler og stjernesud observeret fra forskellige steder i ind- og udland.

Det var med en befriende lykkelig følelse, T. K. i 1903 kunne lægge planen for sin virksomhed som astronom, der hovedsagelig gik ud på følgende:

1. Observation af variable stjerner.
2. Observation af stjernesud og beregninger over disse.
3. Indsamling af iagttagelser over luftsyn: Meteor, kuglelyn etc.

4. Udarbejdelse af månedlige astronomiske meddelelser til danske og norske blade.
5. Skriftlig besvarelse af astronomiske forespørgsler.
6. Forevisning af himmelobjekter for besøgende.

Hertil kom så foredragsvirksomheden, der var nødvendig for økonomien og snart tog et stærkt opsving. T. K. var derfor i de følgende år meget ofte på rejser, og han havde under disse talrige, ikke altid lige behagelige oplevelser, som han senere med sin medfødte humoristiske sans gerne fortalte om. Han har gennem årene holdt et par tusinde offentlige foredrag, der gennemgående var godt bésøgt. De holdtes mest om vinteren samt forår og efterår, da sommerens lyse nætter ikke egnede sig for stjerneobservationer.

Efter sin rejse til Hven i 1901 slog T. K. stærkt til lyd for, at der blev gjort noget for at bevare de fattige rester af Tycho Brahes stolte observatorier: »Uranienborg« og »Stjerneborg«. I 1904 blev der da på foranledning af 5 svenske og 1 dansk astronom (Thiele) lagt en plan til bevarelse af »Stjerneborg«s ruiner, og der blev hertil stiftet et Tycho Brahe fond. T. K. blev medlem af komiteen for dette fond og holdt i denne egenskab i 1905 nogle foredrag til indtægt derfor. Ruinerne dækkedes foreløbig med sand for at beskytte dem mod yderligere forvitring, indtil det kunne lykkes at få hele pladsen under tag.

Gennem foredragsvirksomheden kom det til at stå T. K. klart, at astronomien, der hidtil kun havde været skolefag i de lærde skoler, burde indtage en — om end beskeden — plads i undervisningen i alle øvrige skoler, så eleverne dog kunne lære grundtrækkene i vort sol- og planetsystems opbygning at kende; men hertil krævedes, at også folkeskolens lærere blev sat i stand til at være vejledere på dette område. Dette førte til, at der efter T. K.s henstilling til Kultusministeriet på finansloven 1907—08 og det følgende år blev givet bevilling til oprettelse af et astronomi-kursus under statens lærerhøjskole, og der meldte sig det første år 22 lærere, som fik fri undervisning, stipendium og rejsehjælp, men da der det følgende år kun meldte sig 14 deltagere, bortfaldt bevillingen. Fra 1910 blev disse kursus efter opfordring fra flere sider fortsat som privat foretagende, hvortil alle, såvel damer som herrer, kunne få adgang. Det var en heldig ordning. I sommeren 1911 meldte sig 37 deltagere, og det samlede antal deltagere i disse kursus, der alle afholdtes på Carina Observatoriet fra 1907—24, var 287. Medregnes alle foregående kursus, T. K. har arrangeret, kommer antallet op på 528, hvoraf det store flertal var lærere og lærerinder.

Det arbejde, der gerne regelmæssigt — så ofte vejret tillod det — skulle udføres på Carina Observatoriet, var observation af variable stjerner — fjerne sole, der tid efter anden forandrer lysstyrke. Disse stjerner er så talrige, at et enkelt observatorium ikke kan overkomme at holde øje med dem alle. Mange observatorier jorden over har derfor delt arbejdet mellem sig, så hvert enkelt observatorium har påtaget sig at følge et mindre antal af disse variable sole. På Carina Observatoriet blev der således til stadighed holdt øje med 8—10 variable stjerner — alle så små, at de kun var synlige i kikkerten. Ved regelmæssig sammenligning af disse variable stjerners lysstyrke med andre nærstående stjerners lysstyrke er det muligt at tegne en kurve, der som oftest udviser en vis regelmæssighed og derved kan bidrage til at udfinde grunden til lysstyrkens forandring. Men astronomerne arbejder ofte på langt sigt. T. K.s observationer blev hvert år optaget dels i »Astronomische Nachrichten« (Kiel), dels i det i San Francisco udgivne

tidsskrift »Publications of the Astronomical Society of the Pacific« og senere i publikationer fra »Harvard College Observatory, Cambridge«, U. S. A., og de står her til rådighed for fremtidige forskere på dette område. — I 1928 udgav T. K. skriftet: »Resultater af udvalgte Fiksstjerne-Observationer 1897—1927«.

Til de planmæssige iagttagelser, der foretoges på »Carina«, hørte også de observationer over stjernesnud, der efter aftale med fjernboende venner af disse anstilledes samtidig, når de i mørke nætter optrådte talrigst, særlig de såkaldte »Perseider« eller »St. Laurentii tårer«, der ses hvert år i 2. uge af august. Når sådanne stjernesnud observeres samtidig fra steder med stor indbyrdes afstand, og deres baner indtegnes på et stjernekort, kan deres baners beliggenhed og højde over jorden beregnes. I de 43 år — 1875—1917 —, T. K. indsamlede oplysninger om observerede stjernesnud, deltog ialt 66 iagttagere i arbejdet.

Resultaterne publiceredes af Det kgl. Videnskabernes Selskab under titlen: »Ildkugler og Stjernesnud over Danmark og nærmeste Omland« i tidsrummet 1905—1918.

På »Carina« foretoges endvidere indsamling af iagttagelser over luftsyn som kuglely, nordlys, zodiakallys og meteoror m. m. Meteorerne noteredes i en særlig bog, der påbegyndtes 1. januar 1875 og kom op på ca. 7.000 numre i årenes løb.

Man forstår, at det var umuligt for T. K. både at tage ud på mange foredragsrejser og at passe sine observationer på »Carina«, uden at der kom for mange »huller« i hans observationsrækker, og dette gjaldt særlig tilsynet med de variable stjerner. Det var den direkte anledning til, at jeg kom i nær forbindelse med T. K. Kun få dage efter, at jeg i august 1908 var kommen til Odder som fuldmægtig hos godsforvalteren på Rathlousdal, averterede T. K. efter en person, der kunne ønske at lære praktisk astronomi og derefter ville fungere som medhjælper i et par aftimer. Da jeg netop gerne ville lære den mand at kende, som jeg allerede fra barnsben havde lært at sætte pris på, og hvis interesser jeg delte, meldte jeg mig straks, og det blev begyndelsen til et næsten 14-årigt medarbejderskab på Carina Observatoriet. Jeg lærte først at finde de forskellige variable stjerner, som der til stadighed skulle holdes øje med, og som kun var synlige i kikkerten, og jeg foretog så observationerne, når T. K. var bortrejst, eller sammen med ham, når han var hjemme.

I 1909 blev kikkerten af J. Olsen, København — den senere berømte konstruktør af »Verdensuret« — forsynet med urværk, så den kunne følge stjernernes gang, og da T. K. derefter anskaffede et fotografisk Darlot-objektiv, konstruerede jeg et kamera, anbragte det på kikkerten og fik denne afbalanceret. Jeg foretog i de følgende år med dette ret primitive apparat en række optagelser af dele af stjernchimlen, forstørrede dem og overlod dem til T. K. til nærmere undersøgelse og sammenligning med stjernekort og ældre fotografier eller skitser, som han eventuelt havde over de pågældende himmelegne. Når jeg i 1922 måtte ophøre med min virksomhed på »Carina«, skyldtes det ikke svigtende interesse for arbejdet, men mangel på tid, idet arbejdet med fotografierne var temmelig tidkrævende, og forholdene gjorde det nødvendigt for mig at udføre lønnet arbejde i højere grad, end observatoriarbejdet hidtil havde levnet mig tid til.

Sammen med min hustru vedblev jeg dog at være en hyppig gæst i T. K.s hjem, ligesom han og hans frue jævnlig var vore hyggelige gæster. Vi var også flere gange sammen på sommerudflugter til Saxild, Moesgård og Fløjstrup strande, og Køhl var ved sådanne lejligheder glad og fornøjelig at være sammen med og

nød den smukke natur. — T. K. og frue var yderst elskværdige værtsfolk. Når vi kom der, var T. K. og jeg i reglen først en tur oppe i observatoriet, hvis det var observationsvejr, og han fortalte mig derefter, hvad der var fremkommet af nyt på astronomiens område, og forelagde mig modtagne breve om observerede luftsyn af forskellig art og med forespørgsler fra folk, der ønskede oplysning om et eller andet. Senere på aftenen, når vi havde drukket kaffe, læste T. K. for os et eller andet humoristisk skrift i digt eller prosa og gerne i jydsk mundart, eller han fortalte morsomt om mere eller mindre behagelige oplevelser på sine mange rejser. Når man kom ham på nærmere hold, viste det sig i det hele taget, at han ingenlunde var så »tør«, som mange vist anså ham for at være.

Man kan ikke sige, at T. K. hørte til de populære skikkelser i Odder. Han var vel, både da han var skoleforstander og senere hen, anset og agtet af alle, men efter at han var gået over til helt at hellige sig astronomien, var hans virksomhed og interesser for særprægede til, at han kunne opnå større popularitet, hvad han da heller ikke på nogen måde stræbte efter. Men kom han i forbindelse med folk, der i en eller anden henseende delte hans interesser, var han altid elskværdigheden selv og stillede gerne sin rige viden og store erfaring til rådighed for enhver.

Rundt om i landet havde T. K. dog mange venner, der havde lært at sætte pris på ham ved på hans foredragsrejser at være kommen i nærmere forbindelse med ham, eller som havde været deltagere i hans astronomikursus på »Carina«.

Blandt disse sidste skal nævnes en ung studerende fra Glostrup Axel V. Nielsen, kursUSDeltager 1918. Han blev senere efter endt studium ansat som assistent ved »Ole Rømer Observatoriet« i Århus, hvis leder han nu er. Han kom gennem årene jævnlig til Odder, og som astronom var han naturligvis altid en kærkommen gæst på »Carina«. Han er bl. a. forfatter til et prægtigt værk om Ole Rømer, der blev udgivet af observatoriet i Århus i 1944 — 300-året for den verdensberømte Århusianers fødsel. Efter T. K.s død vedblev Axel V. Nielsen trofast at besøge fru Køhl, så længe hun levede.

I kursuset 1923 deltog installatør N. A. Møller-Nicolaisen, Vejle, der på flere måder kom til at støtte T. K. i hans bestræbelser for at fremme almenkendskabet til den verden, der ligger over os. Han oprettede i sin ejendom i Vejle det flot udstyrede »Sirius Observatorium«, der senere blev overtaget af Vejle kommune.

På en udflugt til Hven i 1929 gjorde han den opdagelse, at den store dæmning til mølledammen ved Tycho Brahes papirmølle endnu forefindes på sydvestsiden af øen. Den blev på Møller-Nicolaisens foranledning i 1930 fredlyst og indhegnet, og efter at have erhvervet de svenske myndigheders tilladelse lod han i 1933—34 foretage udgravning på stedet, hvorved store stensætninger, hjulkammer, gulvresten m. m. af møllehuset afdækkedes, og man fandt endog et stykke af selve vandhjulet og mange andre genstande, som han nærmere har beskrevet i et af ham i 1946 udgivet interessant, rigt illustreret værk: »Tycho Brahes Papirmølle paa Hven«.

Torvald Køhl har mere end nogen anden æren for, at interessen for populær astronomi i hans tid voksede så stærkt, at der f. eks. i 1926 var ikke mindre end 28 privatobservatorier her i landet. Det må befrygtes, at hans bortgang vil betyde og måske allerede har medført dalende astronomisk interesse. Som en anerkendelse for sit virke gennem mange år blev han i 1927 benådet med ridderkorset.

De livserindringer, som T.K. i denne anledning har nedskrevet, og hvorfra de fleste af foranstående oplysninger er hentet, slutter med følgende skønne linier af digteren H. V. Kaalund:

»For mig blev ikke Livet en ussel Parodi,
for mig blev det saa kraftig en Skole.
Jeg aner gennem Striden en evig Harmoni
fra Støvet til de yderste Sole«.

T.K.s levevis var præget af nøjsomhed og beskedenhed i hans daglige tilværelse. Han virkede så længe, han kunne, med stor flid i det kald, som han havde taget op og fortrinsvis viet sit liv. På grund af begyndende hjertesvaghed måtte han i 1924 afslutte sine astronomikursus, som han i 17 år havde holdt på »Carina«, og 3 år efter måtte han give afkald på sine foredragsrejser. Også på andre områder måtte han efterhånden reducere sin virksomhed. Længst vedblev han med det arbejde, som altid havde hørt til hans fornøjeligste, nemlig skriftlig besvarelse af astronomiske forespørgsler. Han gjorde sig altid megen flid med sine svarskrivelser, så modtagerne kunne få nøjagtig og fyldig besked fremsat på en måde, de kunne forstå.

T.K.s svaghed tiltog i begyndelsen af 1931, så han måtte gå til sengs. Han var ganske klar over, hvor det bar hen, men skønt han led under den uvante uvirksomhed, sygdommen nødvendiggjorde, så han med ro og fortrøstning døde i møde. Med kærlighed og omhu blev han plejet og passet af sin hustru, indtil døden indtrådte den 19. marts 1931, da han var ca. 78¹/₂ år gammel, og den 24. marts stedtes han til hvile på Odder gamle kirkegård nær ved den nordre indgang til kirken. På hans grav rejstes — særlig på foranledning af N. A. Møller-Nicolaisen, Vejle — en stor, smuk granitsten, hvorpå bl. a. er indhugget følgende vers af et smukt digt, valgmenighedspræst Jakob Lykke, Odder, i anden anledning havde skrevet til Køhl:

Mod Himlen søgte hans Øie,
men Øjet tog Sjælen med,
og Øjet fik Glans fra det høje,
og Sjælen fyldtes med Fred.

Torvald Køhls minde vil blive holdt højt i ære, så længe der endnu lever mennesker, der har lært ham at kende og sætte pris på ham for hans imødekommenhed, uegennyttighed og store viden på astronomiens område. Han var et fint og godt menneske, som vist alle, der kom ham på nærmere hold, føler det som en berigelse at have kendt.

T.K. havde i sit første ægteskab 2 sønner, hvoraf den ældste blev postmester i København, medens den yngste var landmand og i en ung alder bosatte sig i Argentina.

Fru Emanuela Køhl overlevede som nævnt sin mand og døde 1947, 87 år gl.

BOGTRYKKERLIV 1875—1905

EFTERLADTE OPTEGNELSER AF BOGTRYKKER SOPHUS BACKHAUSEN II*)

Jeg skål i det efterfølgende kort angive forretningens gang og det vigtigste af, hvad jeg har oplevet siden 1875. — Til april flyttedag 1875 lejede jeg hele stueetagen i Mejlgade nr. 21. I den ene side havde jeg som tidligere trykkerilokaler og i den anden side havde jeg butik og en rigtig rar beboelseslejlighed på 4 værelser etc. Forretningen gik jævnt godt, men jeg higede stærkt efter at få den større, og jeg påbegyndte derfor i 1877 udgivelsen af et dagblad, der hed »Jyllands Adresseavis«. Tanken var god nok, og det viser sig nu, at en anden udgiver en sådan en gang om ugen og tjener penge derved. Jeg udgav imidlertid bladet hver dag og trykte det i ca. 5.000 ekspl., og derved bliver udgifterne alt for store i forhold til indtægten, som blev meget beskåret ved, at mine agenter, som jeg havde i alle jyske byer, undlod at betale, hvad de skyldte, og jeg led på anden måde store tab, så jeg efter trekvarter års forløb måtte holde op med bladet.

For at få tilstrækkelig plads måtte jeg flytte beboelsen bort fra forretningen, og jeg har siden den tid næsten altid boet borte fra forretningen.

Da lokalerne efterhånden var blevet for små, flyttede jeg i 1878 hen på Graven nr. 3**). I 1883 købte jeg ejendommen nr. 8 på Søndergade og lod forbygningen nedrive og opføre fra nyt. Det 4 etagers baghus lod jeg indrette til stortartede trykkerilokaler, bogbinderi etc. med dampmaskine, varmeledninger etc. I for- og sidebygningen havde jeg butik og kontorer. Jeg drev da tillige papirhandel og som specialitet kontorartikler og skolemateriel. I 1885 købte jeg en ældre boghandel og drev denne sammen med min øvrige forretning. Jeg ofrede en del på skolemateriel, og jeg oprettede sammen med nogle lærere her i byen »Jydsk Skolemuseum«, der havde lokaler i tårnbygningen ved St. Clemens Bro.

Endskønt vi havde godt at bestille, var fortjenesten dog ikke derefter. Udgifterne var alt for store, og jeg kunne ikke overse forretningens forskellige afdelinger, så der gik en del »i vasken«, og jeg havde kun et betydeligt arbejde med at skaffe penge til alle de mennesker, der var i forretningen, i reglen over 50, så det var en drøj tid for mig, endskønt jeg havde så mange hjælpere. Vi havde da en smuk, stor beboelse på 1. sal i den nævnte ejendom, men da der var talerør fra butikken til spisestuen, havde jeg aldrig ro til at hvile mig. Da tilmed trykkerilokalerne i baghuset viste sig ikke at være stærke nok til at bære de tunge maskiner, solgte jeg ejendommen efter nogle års forløb, ophævede boghandelen og flyttede trykkeriet hen i tårnbygningen ved St. Clemens Bro, hvor der hidtil

*) Første del af bogtrykker Backhausens optegnelser er trykt i »Østjydsk Hjemstavn« 1945, s. 137—150.

***) I 1878 købte jeg på foranledning af grosserer Hans Broge, som var kaudionist for bogtrykker P. Nielsen, for 7.000 kr. nævnte P. Nielsens bogtrykkeri, som var begyndt i 1839 af bogtrykker Faltenberg og i 1850 var overtaget af P. Nielsen. Broge reddede sine penge, og jeg havde kun tab ved den forretning.



St. Clemens Bro set mod domkirken o. 1880.

havde været koncerthal. Jeg byggede mig samtidig en villa på Trøjborg, hvor jeg efter dagens slid og bryderier kunne trække mig tilbage i fred og ro. — Det viste sig atter, ligesom ved bladet, at de stort anlagte forretninger kun giver bryderier og meget arbejde, men ikke det udbytte, som de burde.

Jeg arbejdede nu i 4—5 år og købte da en gammel ejendom på Rosengade nr. 24 for 14.000 kr. Ejendommen lod jeg nedrive og på pladsen lod jeg opføre den bygning, hvori forretningen nu er. Jeg gav selv tegning til bygningen, som jo hovedsagelig skulle benyttes til forretningslokaler, og jeg lod den opføre så solidt og stærkt som muligt, for at den ikke alene kunne holde min tid ud, men også mine efterkommeres; thi jeg var blevet ked af at flytte og ville gerne have et blivende sted.

Ligesom jeg i sommeren 1893 var flyttet ind i den ny bygning, havde jeg den store sorg at miste min kære hustru, eders gode, uforglemmelige moder, som havde været mig en god og kærlig støtte i de ofte trange tider, idet jeg foruden den store børneflokk, jeg havde at opdrage, også havde mange tab og i reglen har måttet arbejde med en trykkende gæld, idet jeg jo intet havde til at begynde med og stadig ville drive forretningen fremad.

Det var en sørgelig tid efter moders død, men jeg tog endnu mere fat på arbejdet, og da jeg havde fået mere erfaring og havde slået alle storslåede planer ud af hovedet, gik forretningen stille og roligt fremad.



Rosengade, til venstre Bispegade og »Royal«. 1953.

Desværre forfaldt hjemmet mere og mere, og de mindre børn savnede en god, kvindelig vejleder og styrer. Jeg var da så heldig at få en virkelig dygtig og pålidelig husbestyrerinde, en søster til dr. Vogelius i Fredericia. Hun fik snart huset sat i god orden igen, og hun tog sig med venlighed og kærlighed af mine børn, navnlig de to mindste, ligesom jeg selv atter fik et ordentligt hjem.

Da jeg ikke i længden kunne beholde min nuværende hustru som husbestyrerinde, besluttede vi at gifte os, og dr. Vogelius gav brylluppet, som stod i Fredericia pinselørdag 1896 (23. maj).

Siden da har jeg haft min bedste tid; thi min hustru havde lidt formue, som hun overdrog mig til min forretning, således at jeg kunne drive denne mere sorgfrit end hidtil, og når jeg kom hjem, fandt jeg et hyggeligt hjem med glade og fornøjede ansigter.

I 1898 blev min ældste datter gift med papirhandler Fr. Hestbeck i Lemvig, en flink og dygtig mand.

I efteråret 1899 købte jeg sammen med min svigersøn Tim mølle, hvortil hører ca. 90 tdr. land og en betydelig vandkraft, som vi havde tænkt at benytte til et fabrikanlæg.

Da planen om anlæg af en papirfabrik ikke lod sig realisere, overdrog jeg senere min part af Tim mølle til Hestbeck, som således blev enejer af den. Jeg tabte 3—4.000 kr. ved den historie.

I året 1900 købte jeg en englod i Åby på ca. 3½ td. land, da der var tale om store fabrikanlæg i Åby, og at godsbanegården skulle flyttes ud i Mølleengen.

Min ældste søn Sophus, som var oplært ved bogtrykkeriet, kom efter sin læretid til Nielsen & Lydicke i København og gik samtidig på Fagskolen for Boghåndværk. Han var senere ca. 5 år i udlandet, hvor han arbejdede forskellige steder. I året 1903 kom han hjem, og jeg glædede mig til i ham at få en god medhjælp på mine ældre dage, men i udlandet var han blevet afvænnnet med at arbejde under de små forhold, som vi har her i Danmark, og jeg mente, det var rigtigst, at han begyndte en lille forretning for sig selv, og i 1904 begyndte han derfor en forretning i Silkeborg, hvor han kom til hos sin forlovedes forældre. Da han var flittig og arbejdsom, gik forretningen hurtig fremad, og da han i efteråret 1905 erklærede, at han ikke agtede at overtage min forretning, da den var blevet for stor, og da han ikke pekuniært kunne magte den, lod jeg den overgå til et aktieselskab.

*

Bogtrykker Backhausen har efterladt sig en række tabeller over trykkeriets indtægter og udgifter til folkeløn og papir hver måned og hvert år i tiden 1873—83. I 1875 var bruttoindtægten 22.272 kr. og udgifterne til folkeløn 5.184 kr. og til papir 6.722 kr. I 1883 var bruttoindtægten 38.232 kr. og udgifterne til folkeløn 8.683 kr. og til papir 9.378 kr.





Fruering præstegård.

FRUERING PRÆSTEGÅRD 1912—35

AF ANNA DORTHEA HOLM

Fruering ligger højt. Oppe fra kirkebakken ser man vidt omkring ud over et typisk østjydske landskab, lyst i tonen, med frugtbare marker, med skove og søer. Nærmest ligger »Rågeskoven« (navnet efter en stor rågekoloni). Den er lang og smal og dækker slugter og høje skrænter, en spændende og eventyrlig skov for børn: man kan springe »dødsspring« højt oppe fra ud over stejle skrænter. Man kan forcere »vilde« forårsbække og falde bag over tilbage i vandet og blive pjaskvåd. Mere fredsommelig er »Frederik Galls skov«, så kommer skovene omkring Vester mølle ned mod Skanderborg sø. Den ser man også fra kirkebakken, forholdsvis nær. Ude mod vest ligger Mossø. Horisonten rundt er der hakke- drag. Her ser man to af Danmarks højeste toppe: Ejer Bavnehøj med den kantede støtte, nær den Ousted kirke, Danmarks højest beliggende, længere mod vest Himmelbjerget med tårnet som en finger op mod himlen. — Skulle man have valgt hjemegn, kunne man vanskeligt have fundet smukkere end dette sted, som man helt uforskyldt fik forærende som hjem gennem 23 år.

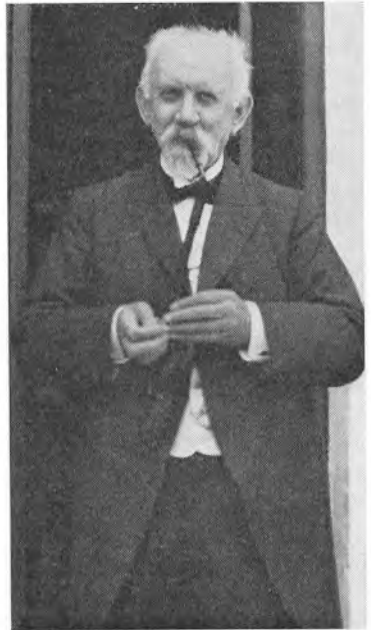
Far, Nicolai Frederik Severin Holm, kom til Fruering som præst i marts 1912 og døde der som 70-årig i august 1935. Præstegården ligger forrest i byen, når man kommer fra Skanderborg. Den er stor og hyggelig, bygget i krigsårene 1848—50, og ligger gemt inde i en 2 tdr. land stor have med masser af frugt, med store plæner og gamle træer og mange blomster.

Far var, da han kom til Fruering, en mand fuld af virkelyst og med stor kærlighed til sit arbejde. Han havde altid villet være præst. Af hans fornavne ser

man, at han var »født grundtvigianer«. Farfar flyttede med os fra Sahl ved Vinderup, fars tidligere embede, hvor mor og farmor var døde, og boede hos os til sin død i 1917. Jeg husker ham som en fin og venlig gammel mand, altid med kalot, siddende i »farfars stol« i studereværelset time efter time, rygende og læsende hele tiden, når der ikke var gæster, levende optaget af alt, hvad der hørte hjemmet og fars arbejde til, afholdt af de mange, der kom hos os. Farfar og farmor havde haft 13 børn, så rigdom var der ikke tale om i Assentoft skole ved Randers; men et hjem fuldt af interesser var det, et sted, hvor befolkningen havde fri gang, og hvor omegnens grundtvigske lærere, som var farmors og farfars venner, ofte kom. Det hjem prægede far og hans arbejde hele hans liv. Det prægede hjemmene i Sahl, hvor mor, som stammede fra lignende kredse, levede og var far en stor støtte, og i Fruering, hvor min faster styrede huset for far og i det hele taget hjalp ham, også med at sætte en slags skik på os tre børn. — Far tog som ganske ung lærereksamen, en gen- eller omvej til præstegerningen. Han hjalp i 4 år farfar med en fortsættelsesskole, som det dengang hed, i Assentoft. Han holdt af sit arbejde der, og de unge holdt af ham. Sådan var hans forhold til ungdom livet igennem. Derfor var det en selvfølge for ham, da han og mor efter fars første år som kapellan hos Morten Larsen i Holstebro kom til Sahl, at begynde med møder for de unge i præstegården. Og lige så selvfølgelig var det at forsøge med de såkaldte ungdomsmøder, da vi kom til Fruering. Det var noget ganske nyt der, og folk, som far og faster talte med om deres planer, advarede dem mod for lyse forhåbninger: Dette var Øst- og ikke Vestjylland, måtte de huske. Vestjyder er jo kendte for, når de virkelig går ind for en sag — også en åndelig — ikke at sky nogen ulejlighed eller vige tilbage for noget offer. Lange veje afskrækker ikke, når det gælder at høre noget godt. Østjyder er en lettere slags folk, mener man, og vil også have alting bekvemt serveret. »Kommer der 100 til ungdomsmødet, skal De være meget tilfreds«, sagde en lærer til far. Møderne var planlagte og gennemførtes efter et bestemt mønster, og det var meget festligt, også for os børn. Man samledes i de store, hyggelige stuer, tre på rad, så sang man en indledningssang, og far talte. Det var i reglen personalhistoriske foredrag, som far, jeg tror med rette, mente umiddelbart kunne tiltale og appellere til de unge. Efter foredraget sang man igen, og derefter gik man ind i den store spisestue til kaffe med hjemmebagt kringle. Til slut holdt far aftenandagt, men sagde altid først: »Nu holder jeg aftenandagt. Er der nogen, der ikke vil være med, må de gå, for der skal være absolut ro!« Man sang en salme, far bekendte troen og bad fadervor, og man sang en aftensang og skiltes så. — Hvordan nu med tilslutningen? Man havde tippet 100, og så bagte man til det første møde kringler til 100, men der kom 197. Kringlerne slap op, men heldigvis havde vi bagepulver og mel, og de sidste fik de såkaldte galopkringler, som jeg altid i parentes bemærket syntes var bedre end de mere estimerede tungere. Næste gang var der igen kringlemangel, skønt tallet var sat op, for da kom der 257. Og disse møder var hele fars tid, når hans helbred tillod det, en fast institution een gang om måneden vinteren igennem, jeg tror til lige stor glæde for far og os, der hørte præstegården til, og for mange af de unge — ellers var de vel ikke kommet. Vi børn glædede os altid, min to år yngre broder i en meget ung alder engang så heftigt, at han med udråbet: »Vi skal til ungs møde!«, hoppede bagud i al sin stads op i en balje fyldt — heldigvis — med koldt vand. »Det kunne ha' været meget værre«, klynkede han, da man halede ham op, »det

kunne ha' været varmt vand!«, og det var jo så sandt, og han brølede lidt videre efter sandheden. — Men at ungdomsmøderne var en fest for hele præstegården, hvor man kom ud af de vante fuger, ser man. Hvor hyggeligt var det ikke, når vi — efter at alt var godt overstået — samlede, hele familien, med de unge piger, som havde hjulpet faster med servering og kaffekoppeopvask med far for bordenden oppe i spisestuen til en sidste afskeds-kaffe. Far var lykkelig og sad og strålede med den lange pibe i munden, når kaffen var drukket, og snakkede og spøgede. Naturligvis glemmer jeg det aldrig, og jeg ved mange, der har det som jeg.

Far var en glad og en lykkelig mand, selv om han såvist ikke sparede for store sorger og bekymringer. Det var, ligesom det ikke kunne nå ham og skade ham, når han så noget af det, han ønskede og arbejdede for, lyktes. Så kunne han lyse af glæde. Sådan ved de store grundlovsfester, far holdt hele sin Fruering-tid igennem. Også med dem videreførte han en begyndelse fra sin Sahl-tid. Grundlovsfester for hele pastoratet havde der ikke været afholdt før i Fruering-Vitved, men i Vitved havde de i flere år holdt grundlovsfest, begyndt af en før vor Fruering-tid afdød rigsdagsmand, Jens Sørensen, gårdmand i Vitved. — Far talte straks den første forsommer med Vitved'erne og spurgte dem, om de ville komme til grundlovsfest i Fruering. Det ville de, men betingede sig så til gengæld, at han ville komme til Vitved senere på sommeren og tale ved et sommermøde i Vitved skov. Det ville han naturligvis, og sådan blev to fluer slået med et smæk. Begge møder blev tilbagevendende be-



Pastor Holm, Fruering.

givenheder, begge hver på sin måde tror jeg, jeg tør sige, til stor glæde for mange. Sommermøderne i Vitved suppleredes med lignende møder i Gjesing og i Virring, hvor de holdtes omkring »Genforeningsstenen«, rejst ud for den gamle skole, en af de berømmelige rytterskoler. Til alle disse sommermøder havde deltagerne madkurve med, og efter foredraget og sangene samlede man til fælles aftensmad i det grønne, om vejret tillod det. Det var vældig hyggeligt og bidrog naturligvis meget til det hjertelige og nære forhold mellem beboerne og far og faster, ja såmænd alle, der hørte præstegården til. Vi børn varmede os i al venligheden og hyggen og munterheden. Det var timer, man altid med stor taknemmelighed husker. Grundlovsfesterne hjemme i Fruering var alle møders kulmination og blev som også hvert års kirkelige møde samlingssted ikke alene for Fruering-Vitved folk, men for hele egnens folkeligt og kirkeligt interesserede. Elever fra Testrup og Ask højskoler kom ofte i flokkevis, folk fra Bering og Århus valgmenigheder, flere af omegnens præster og lærere og mange andre. Far holdt strengt på, at grundlovsfesterne skulle være upolitiske. Det vidste naturligvis de indkaldte talere, hvoraf mange var hans venner. Jeg husker endnu, eller

har jeg blot hørt om det, da Thomas Bredsdorff, typisk for ham, med et blink i øjet begyndte en grundlovstale sådan: »Hvad er egentlig politik?«, og derefter fulgte et af hans udmærkede foredrag uden gnist af partipolitik — naturligvis, men chocket havde han givet os. Ved både grundlovsfester og kirkelige møder holdtes foredragene i Præstegårdsskoven, der ligger en 10 minutters gang fra præstegården. Efter foredragene kom de fleste af deltagerne ned i præstegårdshaven med medbragte madkurve. Man spiste og snakkede, de langt borte fra kom ind til kaffe. Når sulten var stillet, samledes man til fællessang, til slut aftenandagt. Det var et fantastisk festligt syn med denne »folkevandring« fra skoven mod præstegården. Bedst så man det fra porten hjemme. Jens Rosenkjær, Askov, der engang var taler, kom meget sent tilbage fra skoven, og da faster sagde, hun havde søgt efter ham, udrød han: »Jeg kunne ikke lade være med at sætte mig på en grøftkant og nyde synet af hele menneskestrømmen«.

Grundlovsfesterne, hvor far og en fremmed talte, blev de største. Det første år var der en 7—800 mennesker. Det kulminerede et år med ca. 2500. Af talere fra de store møder husker jeg Hans Lund, Rødding, Thomas Bredsdorff, Roskilde, Jens Rosenkjær, Askov, Asger Højmark, Århus, Jens Bertelsen, Vrå, pastor Thygesen, Træden, højskoleforstanderne Grønvald Nielsen og Kristensen-Randers.

Ved det kirkelige møde talte far aldrig. Der var altid to fremmede talere. Gennem mange år var Morten Larsen, Holstebro, den ene faste taler. De sidste år Niels Dael, Liselund, den anden. — Det var altid spændende, hvordan vejret ville blive, om vi kunne være i skoven, om der kunne blive noget ud af det i haven bagefter. Enkelte gange måtte man flytte over i kirken. Det gav et andet præg. Der blev ligesom en egen samling og stemning over det. Men det er klart: Man ønskede brændende — fint vejr. Jeg husker endnu far gå fra vindue til vindue, ud i gangen og ud i døren for at se, hvordan udsigterne var, og en særlig gang, vejret var lidt usikkert, hvor en fra de andre byer kom »ind om«, før han gik ud i skoven, og fars spørgsmål: »Kommer der nogen?«, og svaret: »Vejen er hiel suort!«. Om aftenen, når det egentlige møde var forbi, blev altid nogle af deltagerne tilbage, fars kolleger, fjernereboende, og spiste aftensmad sammen med de tilrejsende talere, som i reglen blev natten over, og da havde man det utrolig hyggeligt. Der diskuteredes, der fortaltes historier. Det var en vidunderlig chance at sidde musestille i et hjørne og bare lytte.

Hver vinter, når far var rask, talte han i alle pastoratets forsamlingshuse — der blev efterhånden 5 — og efter foredragene var far og faster gæster i et af hjemmene til et kaffebord, hvor mange var inviteret med. Til slut blev disse private sammenkomster afløst af fælles kaffeborde efter foredragene, hvor der undertiden læstes højt, eller far fortalte oplevelser eller simpelthen historier, som han havde masser af og evne til at fortælle. Om søndagene efter eftermiddagsgudstjenesten kom mange med hjem fra kirke til kaffe og sad så tit længe og snakkede.

Far kom meget ud til foredrag udenfor Fruering-Vitved. Undertiden kunne han synes, han var for meget borte og forsømte noget hjemme i sognene. Engang sagde han det til en kone i Vitved, som svarede: »Det er vel rart for os, at også andre vil høre vores præst, og så får vi jo også glæde af det, han har oplevet, når han kommer tilbage!«. Og det var sandt. Jeg husker som noget uforglemmeligt far, når han ofte sent om aftenen vendte tilbage fra en af sine foredragsrejser. Om efteråret var der de store møder på Vrå og Uldum højskoler og opholdene på Liselund, hvor far var lærer på menighedsskolen fra 1911 til sin død og også



Fruering præstegård. Indkørselsporten.

ofte talte ved de store sommermøder. Han kom altid oplivet og fornyet hjem, og han havde tusind oplevelser at fortælle. Han var, synes jeg, i sjælden grad levende, optaget af alt, hvad der var oppe i tiden. Men naturligvis var han ikke fejlfri, og jeg har ikke til hensigt her at lave skønmaleri af ham og hans arbejde og mit hjem. Far var ikke særlig stærk og i de senere år en del syg. I de første Frueringår gik han meget omkring til folk, men i de senere år kunne han ikke tåle at gå langt og bebrejdede sig ofte, at han ikke kom nok ud. Han kunne som de fleste være uoplagt. Han kunne være bekymret og modløs, når han syntes, hans arbejde tilsyneladende ikke gav de resultater, han af hele sit hjerte ønskede. Men når det er sagt, må jeg også tilføje, at jeg afgjort mener, at far for de fleste som for mig altid vil stå som en festlig og glad mand og en ivrig forkæmper for det, han syntes var ret. Han var i sjælden grad frisindet og i sjælden grad blottet for falsk autoritetstro. Derfor var det en oplevelse at møde ham og naturligvis en stor gave at vokse op under hans indflydelse.

Fars konfirmandundervisning hører med til mine Frueringminder. Jeg gik på realskolen i Skanderborg, men det blev ordnet sådan, at jeg kunne gå til præst hjemme. Vi lærte nogle salmer udenad, men havde ellers meget lidt for. Far snakkede med os og fortalte. Der var en ganske fri tone, og jeg tror ikke, nogen kedede sig, men at mange huskede meget af det, far fortalte ud fra sin erfaring og sit livssyn. Selv holdt han meget af disse timer og syntes, det var en stor chance at træffe de unge netop i denne åbne og modtagelige alder, og han var altid glad, når hans gamle konfirmander på hans foredragsrejser rundt i landet opsøgte ham og ville hilse på ham. Han var levende interesseret i, hvordan det gik dem.

Det daglige liv hjemme var i høj grad præget af far og hans arbejde. Han gik sent i seng, sad og læste og arbejdede i de stille aften- og nattetimer, og han stod sent op. Der kom mange mennesker hjemme. Folk fra byen faldt ind og sad og snakkede ved en pipe tobak, ved en kop kaffe. — Far var ivrig venstremand, men en af hans gode venner var den meget ejendommelige, belæste og begavede radikale folketingsmand Rasmus Rasmussen, Hvolbæk. Når de to diskuterede politik, kunne begge blive særdeles ivrige og bølgerne gå meget højt. Det var vældig spændende at lytte til. Men selv om man skiltes lige så uenig, som man var mødtes, ødelagdes venskabet aldrig. I de første år, vi var i Fruering, levede Rasmus Rasmussens gamle mor endnu og styrede hus for ham, der længe var ugift. Hun var en meget særpræget og meget bestemt gammel kvinde, der til slut blev næsten blind. Jeg husker besøg hos hende, hvor jeg var med far, hvor betaget jeg var af den naturlige myndighed, der udstrålede fra hende. Hendes søn og eneste barn lå engang meget syg. Lægerne havde opgivet ham, men den gamle madam Rasmussen var lige rolig. Da far kom op for at tale med hende og spørge til sønnen, sagde hun blot, typisk for hende: »Alle ting tjener dem til gode, der elsker Gud!«.

Far og Fruering præstegård var i sjælden grad eet. Far elskede Fruering, præstegården og arbejdet i sognene. Da han blev 70, og altså skulle søge sin afsked, var det ham en stor sorg. Man samlede underskrifter på en adresse til ministeriet, hvori man bad om udsættelse, fordi man gerne ville beholde far en tid endnu. Jeg husker, hvor nedslået han var, da svaret blev negativt. Han syntes, det var en frygtelig tanke at skulle sidde uvirksom hen. Det var han sikkert heller ikke kommet til de første år, hvis han havde levet længere. Der var jo stadig Liselund og hans øvrige foredragsvirksomhed, som han nok i formindsket omfang havde kunnet holde til nogle år fremefter. Men det gik anderledes. Den 15. august 1935 blev far 70, og han havde en dejlig dag med masser af venner på besøg og talrige beviser på folks kærlighed og taknemmelighed. Han var meget lykkelig og tilsyneladende fuldstændig rask, fuld af humør og et strålende midtpunkt ved venne- og familiemiddagen, og så — ganske pludseligt — om natten efter søndag den 25. august, hvor han havde prædiken som sædvanlig og siddet og snakket om aftenen, blev han syg. Lægen talte om en maveforgiftning, men ingen andre blev syge. Far var simpelthen slidt op, og tirsdag aften døde han, efter at det de to dage var gået op og ned. Det var ufatteligt, fordi det kom så pludseligt, men det er på den anden side hævet over enhver tvivl, at det for far var en stor lykke, at han blev fri for at flytte bort »på aftægt« fra det sted og det arbejde, han havde elsket over alt i verden.



Den morsomt slyngede vej mellem Skjørring og Toustrup, set mod vest.

EN VEJ RETTES UD

AF H. E. JENSEN

Det er en gammel erfaring, at forbedringer og fremskridt skal betales. Ikke blot med klingende mønt, men også med afsavn af visse skattede værdier af anden art. Gevinst på den ene side giver tab på den anden. Ikke mindst gælder dette på det landskabelige område, når man laver praktiske forbedringer af økonomisk eller trafikmæssig natur. Stråtage og vejrmøller forsvinder af forsikringsmæssige eller andre grunde, og landmanden glæder sig over forbedringerne; men de, som elsker de gamle ting, må lide under tabet af skønhedsværdierne og senere pines ved synet af erstatningen — bølgeblik, asbest, skifer eller cement.

Vejvæsenet, som ganske vist kan komme til ved sine forbedringer at frembringe nye skønhedsvirkninger — se f. eks. omlægningen af vejen fra Låsby Korsvej til Ry — har en god del synder på sin samvittighed, og man synes somme tider, at der kunne tages lidt mere hensyn til den landskabelige virkning — og især måske af turistmæssige grunde.

Når en vejstrækning skal forbedres, er det jo først og fremmest dens bredde og belægningen, det er galt med, men vejvæsenet nøjes i regelen ikke med det; man vil også i så høj grad som muligt have den rettet ud — både horisontalt og vertikalt set. Og det er denne udretning, der afstedkommer ulykkerne. Samtidig med, at fordelene ved den lange, snorlige vej ikke er slet så store, som det kunne synes. I naturfredningsforeningernes årsskrifter har jeg set påpeget, at den snorlige vej virker mere søvndyssende på en bilist end en snoet, samt at man i mørke generes langt mere af modgående lys på den lange, lige vejstrækning. Dette turde vist være indlysende; men det er den skønhedsmæssige skade, der her interesserer mest.

Hammelbanens nedlæggelse har sat fart i et vejprojekt, der allerede i 1942 blev påbegyndt med omlægning af vejen fra Sorring gennem Toustrup. Den nye vej er såmænd pæn — bevares! — og behagelig for bilister og for skolebørnene, der i skolebus og pr. cykle bruger den daglig. Men når man kan huske den gamle med poplerne, gør sammenligningen nu lidt ondt i ens hjerte. Dens fortsættelse mod syd fra Dallerup mejeri til Låsby har jo endnu det meste af sit gamle præg



Mellem Toustrup og Toustrup mølle.

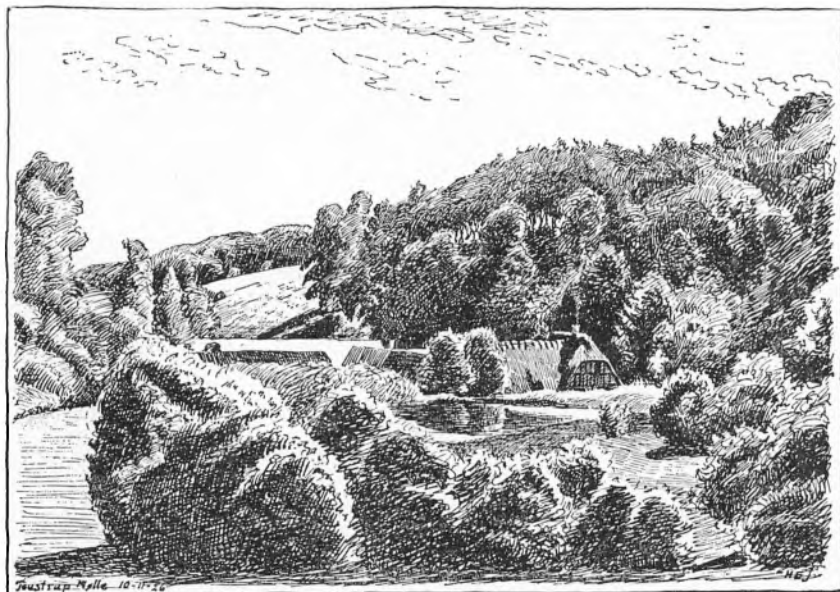
over sig, men hvor længe? (Se årg. 1956 s. 6). Begge Toustrupgaderne fik ved den lejlighed en generalomgang. »Det luftede ud — og det var tiltrængt!«, var der dem, der sagde. Og det gjorde det; men hvor savner man de gamle hytter, der forsvandt, hækkene langs vejen, svingene, et poppeltræ hist og en gammel abild her! (Se årg. 1944 s. 12—15).

Og nu er fortsættelsen i gang til glæde for rutebilfolkene og andre færdselister — og fremskridtsfolk! Vejen fra Toustrup til Skjørring er under omlægning, og man må jo indrømme, at den er påkrævet, da vejen jo er alt for smal til de store busser, der er sat ind på Silkeborg-Sorring-Borum-ruten. Men når man så ser de snit, der gøres i de kendte arealer, skærer det også dybt i ens hjerte. Man bøjer sig kun med suk for »nødvendighedens lov«, og man spørger sig selv, om det dog ikke var tilstrækkeligt at gøre vejen bredere og give den en ordentlig belægning, hvilket den har trængt til længe.

Vejen har jo fra Skjørring og mod øst den ejendommelighed ved sig, at den for hver by foretager et skarpt dobbeltsving, først til højre og så kort efter igen til venstre — i Skjørring ved kirken, et i Sjelle by, et i Herskind og et til mellem Herskind og Borum Mølle. Sligt går ikke an i vore tider! Dertil kommer jo så terrænets bevægelser op og ned, som heller ikke er fremmede for trafikken.

Men det var bl. a. netop disse uregelmæssigheder, der gjorde denne rute til en oplevelse, og en del af rutens skønhed vil altså nu forsvinde, sikkert til sorg også for en del turister, som med tiden er kommet til at holde af den. Lad os prøve at følge den nogle kilometer og se, hvad der går tabt.

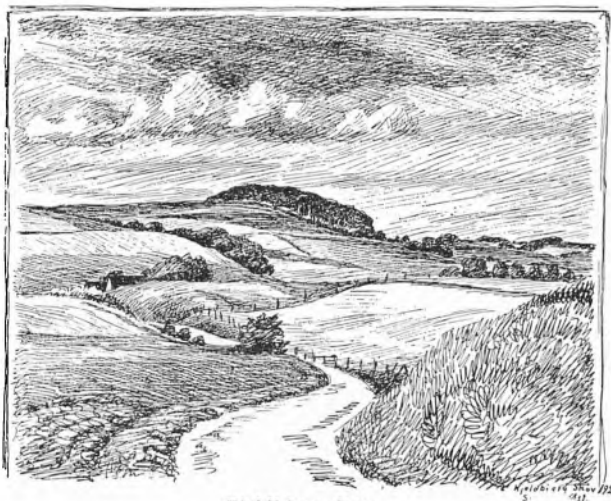
Det begynder en halv kilometer øst for Toustrup, hvor vejen snor sig brat ned mod Toustrup Møllebæk i den såkaldte Frankesdal, et ganske ejendommeligt



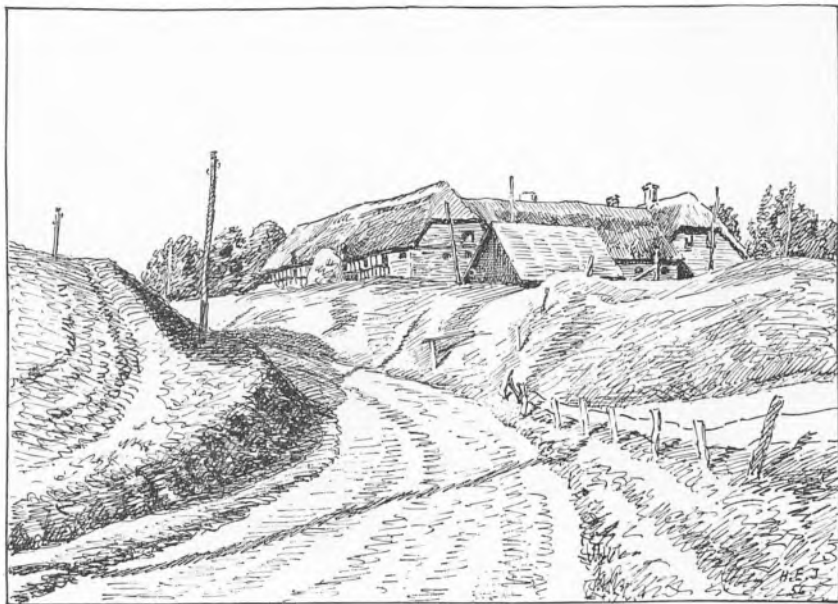
Toustrup mølle.

sted med en gammel fællessandgrav til højre. Her vil den blive forskubbet ind i sandgraven og fortsat lige ud gennem skovstykket og tværs over den nu udtørrede mølledam på en mægtig dæmning ret nær ved den gamle vandmølle, så denne nu vil ses udelukkende i fugleperspektiv, hvad den nok ikke vil vinde ved. Den har allerede tabt nok ved dammens udtørring samt ved opførelse af en moderne kostald-lade. — Øst på stiger nu vejen igen og danner et yndigt sving med en smuk udsigt tilbage mod Kjeldbjerg skov. Denne udsigt vil vel i nogen grad forblive, men forgrunden til den vil ødelægges ved omlægningen.

Lidt længere fremme mod rutebilcentralen skal den nye vej ødelægge et par af de kønne skovbevoksede regnkløfter, som bakkerne her i egnen udmærker sig ved. Og på strækningen mod Skjørring får man nu en lige og kedelig chaussé i stedet for den yndigt slyngede vej forbi Rodesmeden. Men kortere bliver den altså.



Kjeldbjerg skov.



Herskind Vestergård ved svinget i hulvejen.

Også i Skjørring lægges vejen et stykke mod syd for at undgå dobbeltsvinget ud af byen. Den føres nu lige op mod, og over, den høje Kobbelled bakke, hvorfra der er en storslået udsigt mod øst og syd og nord. Den gamle vej havde tillige en dejlig udsigt tilbage, men den vil sikkert nu blive forringet. Det vil ud-sigten fremetter rimeligvis også, idet vejen skæres noget ned i bakken — vel blot ca. 1 m, men nok til at give en fornemmelse af at køre i en udgravning. Man vil her og andre steder miste noget af kontakten med landskabets bevægelser.

Her, hvor den nye, nedskårne vej falder ud i den gamle, stod der for få år siden et piletræ, forblæst og udgået i toppen — men virkningsfuldt! Og på den øverste visne gren sad ofte en syngende solsort. Her måtte man af cyklen for at stå en stund og se — og lytte! Nu er træet væk. Det kunne vel ikke mere. Men også fornemmelsen af at stå på toppen af jorden vil nu være væk, idet man ligesom kører i en grøft.

Hvad der skal ske med vejen fremetter, har jeg endnu ikke fået rede på, men jeg er da ikke i tvivl om, at det vil gå ud over det meget ejendommelige sving i hulvejen ved Herskind Vestergård, mens der vel ellers ikke behøves stort andet end udvidelse af vejen. Jo, for resten — der er jo da bakken øst for Sjelle by, hvor man har den dejlige udsigt mod vest. Her er jo en oplagt nedskærings-bakke!

Ja, det går overalt efter profetens spådom: »Hver dal skal fyldes, og hver høj skal jævnnes«, men omkostningerne er desværre ikke blot af økonomisk art. Der skal vist spares en 3—4 km i det hele ved denne store omlægning; men når man engang ved besparelsen i benzin og i tid har indvundet det millionbeløb, der er investeret — hvad så? Så bruges vejen måske ikke længer, men må lide Hammelbanens skæbne! — Man fristes til at give den filosof ret, som sagde: »Det kan undertiden være af betydning, at der ingenting sker«.



UDFLUGTSSTEDET LØVHØJ

AF M. P. CLEMMENSEN

Her bringer jeg en lille plukbuket af minder, der knytter sig til den lille skov Løvhøj (forhen almindeligt kaldet Løghøj), som vist altid har hørt til godset Bygholm (Hatting herred i Vejle amt). Denne skov, som vi Horsensboere har liggende så tæt uden for vor dør, kun o. 1 km nord for tugthuset, så at selv de med de allerkorteste ben, rollinger, der ikke er større end tobak for en skilling, har kunnet trave med dertil. Sommer efter sommer har man derfor også kunnet finde alle alderstrin repræsenteret.

Hyggelig og rar har Løvhøj altid været, som den ligger grænset mod nord af Hansted å. Fri og frit har man kunnet føle sig der. Ingen forbud af nogen art, der var plads og albuerum til at tumle sig, som man ville. Peter og Søren har aldrig behøvet at holde sig pænt i afstukne gange eller være bange for at træde i græsset. En del af engen mod syd har også altid været rigtig tumleplads, ikke blot for børnene, men også for de voksne; der har man kunnet se selv de mest stivbenede mænd og kvinder være med i »To mand frem for en enke« og lignende lege.

Så langt jeg mindes tilbage i min barndom, kan jeg også huske søndagsturene til Løvhøj; det var store dage, når vi store børn (dem fra 4—5 år og opefter), blev purret ud af sengen, og fader belæsset med medestang og snøre, med madtejn og et håndklæde tog på togt til Løvhøj og Hansted å. Så var det ikke blot en skovtur, der vankede, men også et dyp i åen. Kom moder og de små af vor flok også der over, skete det som regel efter middag, så blev det heldagsture, ellers måtte vi altid noget tidligere hjem. Søndag eftermiddag kunne der være en

køn lille flok samlet der. Det var både gode og billige ture. Der vankede dengang kun det, man selv havde taget med fra hjemmet.

Det frie slag til alle sider gav naturligvis også nogle af de så velkendte sorger, buler, våde strømper, iturevne kjoler og revnede bukser. Selv har jeg endda været ude for et meget slemt tilfælde, som endog nåede inden for bukserne. Denne begivenhed har jeg dog ikke selv kunnet huske, men mange gange senere har jeg hørt fortælle derom.

Som fem års purk var jeg en dag sammen med en lige så ung dame fra nabohuset forsvundet. Moder søgte og ledte alle vegne, endelig fik hun lirket ud af andre børn, at jeg og Marie ville ud at svømme, og moder havde nær rendt livet af sig, inden hun nåede os et godt stykke vej uden for byen, ad den vej, som vi sædvanlig benyttede til Løvhøj. Som et velment velkommen hjem fik jeg en forsvarlig endefuld. Dette var moders mest brugte og ufejlbarlige middel til at lære os at huske, hvad vi måtte og ikke måtte gøre. Min ledsagerske fik af sin moder en modtagelse, der lignede min.

På søndagene havde Løvhøj nok sine talrigeste besøg, så kunne selv byens alleryngste indbyggere fylde dygtig op, men i de seks andre ugedage lå skoven så vist heller ikke glemt og ubenyttet hen. Små selskaber har altid, især i de lange, lyse dages aftener kunnet finde dertil, og for mange har det blot at gå dertil været en god og dejlig spadseretur.

Fra min skoletid kan jeg mindes en tur i 1869, som vor klasse fik lavet i stand ved, at vi i en gymnastiktime omme i fægtesalen i Kildegade præjede og plagede vor lærer til at være os behjælpelig, og den følgende søndag morgen marcherede vi i række og geled med tromme og fløjte i spidsen under lærer Hansens kommando fra friskolens gård ad Løvhøj til, hvor vi, et halvhundrede store drenge, fik nogle dejlige timer. (Så mange børn var der i klasserne dengang).

En dag i halvferdserne var hele friskolen på skovtur til Løvhøj, og da man var kommet vel derover, holdt overlæreren en formaningstale til børnene, og talens sidste sætninger kom til at lyde: »Hvis nogen af jer går ud i åen og drukner, så skal de få med mig at bestille i skolen i morgen!«. Hos de større børn gjorde denne tale et storartet indtryk, som ikke blev glemt de første dage, og de var oven i købet rigtig flinke til både i hjemmene og ude at fortælle derom.

Ved anlægget af den østjydske jernbane blev Løvhøj gennemskåret af baneløbet, og fra da af blev kun den østlige del af skoven rigtig tumleplads. I den vestlige del blev der ro og stilhed, men denne del blev altid senere at have sine velyndere. Den, der søgte sig en rolig plet, kunne finde den der, og lige til fiskeriet i Hansted å blev forbudt, søgte lystfiskerne sig en uforstyrret fangstplads der.

Omkring 1870 var der adskillige år dans hver mandag aften på den lille runde plads i skoven. Til en harmonikas toner svang man sig i vals og polka til langt hen på de sene timer. Et frivilligt bidrag til musikanten blev erlagt af de fleste. Man sagde, at de, der holdt blå mandag, var de faste gæster. Hermed sigtedes til skræderne og skomagere, som på denne tid ofte måtte arbejde hele søndagen, mest fordi deres mestre lovede klæder og sko færdig til søndag, hvad de oftest slet ikke kunne holde på anden måde, end at de nåede at få det afleveret til de utålmodigt ventende kunder søndag aften. — Hvis alle de dansende var skrædere og skomagere, så har Horsens dengang haft mange; men nej, de var kun mindretal i en flok, der hverken kunne behandle syl eller nål.

Fra langt tilbage i tiden var det således, at man fra det lille hus i skovbrynet, hvor en af Bygholms land- eller skovarbejderfamilier boede, kunne få kogt vand til at hælde i den medbragte kaffekande eller få lov til at lave kaffen i køkkenet, låne nogle kopper og købe lidt fløde. Senere blev forretningen udvidet til at omfatte øl og færdiglavet kaffe, ud over dette kom man aldrig. Manden og konen i huset opnåede også i omtale at få titlen Løvhøjsværten eller vor vært og i tiltale vært og værtinde.

Efter endt dagværk drog små selskaber af arbejdere fra fabrikker og værksteder ofte lige fra arbejdspladsen til Løvhøj, hvor de blev modtaget af madammen og rollingerne. Liggende rundt om en på jorden udbredt dug gik man så løs på aftensmaden, og ville man have noget hos værten, så måtte man selv hente det. At have en springende opvarter til betjening var noget ukendt her.

Traf det sig nu og da, at sådanne selskaber havde en harmonikaspieler med, så vankede der dans for både dem selv og andre, som havde lyst til en svingom. Som begivenheder, der dog meget sjældent indtraf, kunne det hændes, at et selskab kom kørende.

Det hele havde et ordentligt og jævnt præg over sig, og næsten aldrig så man noget til det tre alens tøj, som mange ved at pynte sig så fine, at de ikke kan røre sig, selv binder sig om benene.

Omkring århundredskiftet var der en Løvhøjsforening, som var en så sjælden fremtoning, at den burde være holdt i live mindst 25 år længere, end den blev. Enhver kunne, som formanden, en typograf, sagde, blive medlem, når de blot var kønne og så lidt godt ud. Årskontingentet var ret rimeligt, 50 øre kontant, og så fik man to flasker øl i købet. Hele denne akt blev besørget ved en ølvogn. Foreningens bestyrelse bestod af så fremragende administrative dygtigheder, at de på årets eneste generalforsamling altid havde et overskud i kassen, som, når regnskabet var blevet godkendt, straks blev anvendt til en omgang øl eller til et lignende velgørende øjemed.

Når medlemskort og øl var uddelt, var det en regel, at formanden fra ølvognen holdt en glimrende tale, som dog aldrig var ret lang. Lidt klap eller et hip til en eller anden; dermed færdig.

Således fik værten engang bl. a. at vide, at han hverken var til at bide eller stikke i. En trøstende engel, også en typograf, stillede sig straks ved værtens side og hviskede denne så højt i øret, at hele forsamlingen kunne høre det: »Du skal ikke bryde dig et kvæk om, hvad det asen siger, og du kan bare vente, til han kommer ned fra vognen, så skal jeg mase ham så flad som den flaske, jeg har her i hånden, eller han kan bare vente til i morgen i trykkeriet, så skal jeg sværte ham så sort, at du ikke kan kende ham næste søndag!«. Sådanne harmløse løjer vankede der mange af, og de avlede munterhed hos alle.

Værterne i Løvhøj var som foran nævnt, til salget af Bygholm fandt sted, den arbejderfamilie, der boede i Skovhuset. De to af disse kendte jeg meget nøje. Først Günthers, rare folk, men ofte så knotne, at de nægtede at sælge vand, øl og andet til gæsterne. Som regel fortog den slags nykker sig snart, og som et bevis på, at mange kom til at holde af dem, kan nævnes, at en ny vej her i byen har fået navnet Günthersvej. Den anden familie, Hillebrecht, tør jeg ikke omtale, de lever endnu, og er, efter at de har forladt Løvhøj, bosat i Horsens, og derfor skal jeg nok vogte mig for at sige for meget, men hvem ved, hvad der kan ske, der bliver jo endnu anlagt nye gader og veje i Horsens.

Hvad Løvhøj har været, og hvad den nu er, det er der stor forskel på, især hvis man tager i betragtning den store stigning, Horsens indbyggerantal har at fremvise, så falder det endnu mere i øjnene, at besøget til den lille skov er mindsket år for år. Årsagerne er flere. Kolonihavebevægelsen har taget sin store part deraf. Cyklerne, der nu næsten er i hver mands eje, er blevet et middel til let, hurtigt og billigt at kunne komme til fjernere liggende steder, og så endelig dette, at Horsens kommune købte godset Bygholm og har åbnet den forhen lukkede, smukke park, der ligger endnu nærmere Horsens, end Løvhøj gør. De tumlepladser, der nu er blevet i byens anlæg: Caroline Amalielund og i Folkets Lund, har vel også taget sin del.

Til Løvhøj er der blevet givet afholdsbeværterbevilling, men Løvhøj bliver næppe mere det for Horsens bys beboere, som den har været i fortiden.



Gård i Laven. Tegning af Sigurd Bjeld.

LET FRÆ MI BAANDOMSTI

AF R. P. RANDLØV

Manne ow di Gammel wa gue te aa faatæll, aa de wa aalti en Faanøwwels faa vi Bøn aa hør aapo, næe saan tow gammel Støjere kam sammel aa begyndt aa faatæl aap. Nowwe wa isæe gue te aa ku »ta Faalk ow«, som vi sejje. Anne faataall om Spøgelse, Gjengaangere aa Wasle, te en ku blyw hiel rej ve aa sej aa hør o et, aa ænle wa dæ jo aa nowwe ow di gammel Bynne, dæ wa utedres næe aall di nøj Teng, dæ ættehaanen bløw mujens aa brug ve Arbiet baade i Marken aa hjæm i Husen.

Jæn ow dæm, dæ somti bløw »taa ow«, wa en lille Vøvve. Han wa saa møj rej, næe de taarnet. Helles ku han gaat væ nued vi i Swinget, mæn næe de wa Uveje, saa wa han en bette Kaal. Saa war et en Gong, te Hanne, hans Kuen, wa aabøj, aa da bløw dæ et faale Taarrenveje. Vøvveren tu it væ jænn hjæm, aa han søgt diefaa nie i en Goe, dæ lo tæt ve. Die sat han sæ i en Krog ve den gammel Bornhaalmeklaak, aa Mannen i Goren postoj, te Vøvveren put Hovjet ind i Klaakhuset, mæn de wa ves blot faar aa pynt let po Historien. Hwæ Gong dæ no kam et stue Taarrenskrald, klawt Vøvveren sæ: »Aa Hærregud«, »Gud bewaa-res«, aa han wa gromme gudfrøgti, saa læng Uvejret wa lig øwwe. Mæn da de saa wa faabi, aa Rænen øst nie, sat han en stue Tromf po, te no fæk Hanne Hawwe. Han mint jo, te no wa hun po Vej hjæm, aa Rænen sammellignet han næe Hawwe. — Dæn saem Vøvve kam gjænn hwæ Nøjesmuen øwwe te met Hjæm, dæ lo let ujen faa Bøjen, faar aa sky Nøjoe ind. Han haad en gammel Moskedonne, mæn dæn go ham tit Knuje. Den vill it aalti go ow, næe han vill ha Ild i Krud'et. Han wa slem te aa røst, aa næe Bøssen saan go sæ twæe, saa røst han ino møj mie. Diefaa saa Faalk aasse, te han røst Hawlen ud ow Bøssen, næe han gik aa Jawt. — Næe vi no so ham kom Nøjesmuen næe Skyderen aa stel sæ an ve Hushjønnet, wa vi Bøn aalti let benowwet, indte de wa øwwestaant, faa Skaajet wa som et lille Kanonskaaj, aa Vinjeren klerret, næe de gik ow. Men de ku somti waa let læng. Han maat tit hjæm en tow—trej Gong faar aa fo nøj Krud i Pistongen. Næe de saa ænli wa øwwe, de nøj Oe haad fot si Salut aa Vinjeren dje Røstels, saa kam Vøvveren ind aa fæk hans Dowwe sammel næe vi ane.

Om Spøgelse aa Gjængongere maa en ves naak sej, te dæ wa ingen ow di Gammel, dæ haad sit saan nowwe Væsene. Mæn dæ wa saa tit nued, som di it ku faaklaar. Saan wa dær et Stej, hue di aalti ku hø, nowwe gik aa snakket om Nætten. De wa ves naak Skellet, dæ it wa bløwwen sat regti ow, da Marken bløw skywt. No gik di saa aa sku ha et snakket i Law ætte dje Dø. — Jet Stej ve en Høw wa et aasse galt. Die wa nowwe Smaaspøgelse, di kalt Darrisse, som daanst om Høwwen hwæ Mindnæt. Høwwen wa øwwegrowwen næe nowwen Smaaporre, aa en Gong, et Pa Mand gik po Natjawt, saa ku di it fo dje Hund

te aa go ind i de hie Smaakrat. De tow saa i dæm aa smed dæm dæringd, mæn Hunden kam pivin tebag, aa no bløw Skøtteminden aa rej aa stræbt aa kom dæfræ. — Wasle dieimod wa dæ manne, dæ baade haaj hor aa sit. De wa jo, næe nowwe sku dø. Saa ku et bonk po Rujeren om Nætten, aa Hunden tudt, aa Ogleren tudt, aa jet Stej kam en Oggel fløwwin ind i Faastowwen. Let ætte fæk di Baaj om, te dje Dætte wa drownet. — Et Pa Steje stæ dæ Lyws po nowwe Høw om Nætten, aa de sku jo væ Wassel om Skatte, dæ lo i Høwwen, mæn a haa aalle hoe, te dær æ fonnen nued. I Taaning O i et Høll, dæ kaltes Muehaalmshøllet, ska dær en Gong væ fesket ætter en Skat, en Kiest mæ Pæeng aa Søltow. Di haad ves naak aasse fot Kiesten aap i Wandskellet, mæn saa sejje dæn jænn: »No ska en Missel haall«, aa saa sut Kiesten igjæn tebag i Wannet. Saaen nued ska jo ske tiend.

Di gammel Bynne wa, som di sjel saa, wond te aa prøw, »hwa Trawen ga ow de smo Koen«. Mi Faae faataall, te næe han haad waar i Skannebaarre mæ en fi Pund Smø, saa strævt han ætter aa kom hjem igjæn, saan han it sku fo Pæengen gi ud. De Hiele, han kjøwt, wa et Pund brun Sokke (Kandis) aa et Fjærrilspund Kaffe. Næe Priseren steg, saa di tit: »Kusen (Kursen) æe gal, di gi trej Mark faar et Pund Smø«. — Di wa aa møj øem øwwe dje Bæeste, aa di ku it lii, næe dæ bløw last møj po Unen, helle di i de Hiele haad et stræng. Jæn ow Goren haad fot en Slawharre mæ Jantænd — fae haad di jo it ant ind Trætænd. En saæn Slawharre ku skelles ad i tow Haldiel, aa de wa jo dæn Gamles Minning, te di kun sku kye mæ dæn hall Harre, da han trowwet, de wa faa stræng mæ dæn Hiel. Sønne haad ilywl spændt faa hiele Harren, aa da saa Faaeren kam ud i Marken aa so de, saa bløw han vre faar Alwo: »Ve do ha mæ Bæesteren øj«, saa han te Sønne, aa den hall Harre bløw straks skill fræ. Da di nøj Plow kam i Gong, wa di gammel Mind aa rej faa, te di sku go faa dybt i Joren. »Vi vel it ha aal de ro Joe aap«, saa di, aa di mint wel aasse, te de wa faa haat faa Bæesteren mæ dæn dyb Behandling ow Joren. Siin haa Faalk jo naak lae aa sæt Plowwen bejer i, aa dær æ kommen Harre, dæ taa anneluin ve ind di gammel Slawharre, mæn de si ilywwel it ud te, te hwærken Joren helle Bæesteren haa taa nu Skaae ow de.

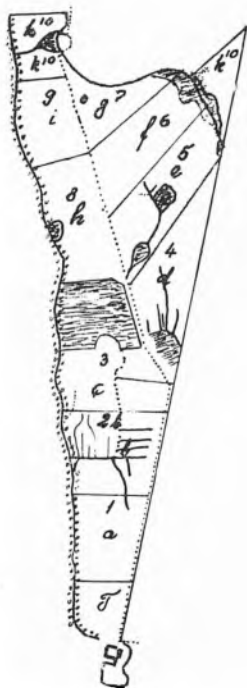


AF GÅRDEJER I FØLLE NICOLAJ SØRENSENS OPTEGNELSER

VED MAGNUS SØRENSEN

I Familiens eje findes en bog med optegnelser, ført af gårdejer Nicolaj Sørensen, Følle. Titelbladet, der er fint prentet i gotisk trykskrift, lyder: Protocol over visse Gjenstande, som ikke skulle glemmes, udskreven af mig Nicolai Sørensen af Skreirup d. 25/2 51. Skriften er en meget smuk gotisk skrift. Indholdet er af broget art: Stileøvelser fra skolen i Rønde med rettelser af lærer J. Charles Berg, dateret 14. oktober 1851, stileøvelser fra »Læretiden i Aarhus«, dateret 17. decbr. 1852, beretninger om hans udtagelse til garder på sessionen i Ebeltoft, en dagbog fra hans tjeneste som garder fra 14. juni 1857, til han blev hjemsendt som korporal den 13. marts 1860, dagbog om hans deltagelse i krigen fra 22. januar til 6. august 1864, regnskaber vedrørende korn-, mælk- og smørsalg, sædetid, høst-udbytte, karle- og pigelønninger fra årene 1864—69 og meget mere. For den, der er stedkendt på egnen, dukker navnene på en ældre generations personligheder frem af glemselen, og talrige småtræk føjer sig til erindringsbilledet.

Nicolaj Sørensen var født i Skrejrup 1. juledag den 25. december 1834 og døde i sit hus i Rønde den 14. august 1913. Da hans fader døde den 31. august 1867, havde han — efter i flere år at have drevet fødegården — netop i juli 1867 giftet sig med enken efter ejeren af nabogården i Følle, Søren Rasmussen Rønde, og han overtog nu driften af begge disse gårde i fællesskab. Af et smukt tegnet kort over Skrejrupgårdens marker med angivelse af de enkelte agre, dateret 25. april 1862 og med senere tilføjelser, fremgår, at han i årene 1860—69 har ladet markerne mergle. For hver vang er angivet, hvilken grav mergelen er hentet fra, og endnu findes disse mergelgrave rundt om i de omgivende marker. Endvidere blev markerne drænet 1867—70, og der findes regnskab over udgifterne hertil. Endelig lod han i 1872—73 opføre en stor ladebygning ved vejen mellem Følle og Skrejrup til en samlet udgift af 1647 rdl. Denne lade står endnu som avlsbygning for en af de ejendomme, hvori gården blev udstykket, da Nicolaj Sørensen i 1905 solgte den til Knud Just, den senere direktør for Kreditforeningen i Viborg. Gården i Skrejrup var på 5 tdr. 4 skp. 3 fdk. $1\frac{13}{16}$ alb. hartkorn.



Kort over gården i Skrejrup, tegnet af Nicolaj Sørensen d. 25. april 1862. Til venstre begrænses marken af »Grydebækkens«, som omgives af ellekrat. Føllegårdens mærk grænser hertil. Den prikkede linie er markvej, de mørke partier eng og sige. T er toftejorden. Vangene 1, 2 og delvis 3 blev merglet 1861 og drænet, resten af 3 merglet og drænet 1869, nr. 4 i 1863, 5 i 1864, 6 i 1865 og 7 og 8 i 1866.

Den 25. april 1862 var Nicolaj Sørensen på Kalø og »fik gården indstillet til 7000 rdl. med 6000 rdl. udbetaling«. Den har altså været fæstegård og blev nu købt til selveje. Gården i Følle var på 6 tdr. 3 skp. 2 fdk. $1\frac{3}{4}$ alb. hartkorn, gammel-skat 38 rdl. 42 sk., og ved sammenlægningen blev det til ialt 12 tdr. 1 fdk. $3\frac{9}{16}$ alb. hartkorn, så Nicolaj var følgelig »højstbeskattet vælger« ved landstingsvalg. Han var formand for sognerådet i over 25 år, blev udnævnt til dannebrogsmænd den 16. april 1909 og havde desuden krigsmedaillen 1864.

I sin ungdom lærte han at spille violin og dyrkede violinspillet hele sit liv. Af de omhyggeligt førte regnskaber fremgår det, at han i 1850 købte en violin for 4 rdl., som i 1852 blev afløst af en bedre til 20 rdl.; den er endnu i familiens eje. En klarinet, købt 1851, kostede 5 rdl., og en kornet, købt 1852, kostede 16 rdl. Musikken gav ham hans første indtægter, idet han spillede til alle egnens legestuer, bryllupper og barselfester. Også herover har han ført regnskab, hvoraf det fremgår, at han i årene 1851—57 tjente ialt over 447 rdl. som spillemand.

Jæger var han også. I årene 1855—56 fangede han med saks 12 måre og 2 ildere med en samlet fortjeneste af ca. 35 rdl., og han noterer, at han i 1856 skød 6 harer, 1 rådyr og 1 råbuk, og »om efteråret skød jeg den store, smukke fugl, som kaldes trapgås; det var på Hans Møllers bakke. Den vejede over 1 lispund. Forvalteren (på Kalø) gav mig 1 rdl. for den«. I 1857 skød han 40 harer, 1 ræv og 2 agerhøns. Muligvis var jagstierne ikke altid helt lovlige, hvilket synes at fremgå af følgende notits: »Den 25. februar 1861 var Jens Olesen, Peder Basse og jeg på jagt ved Skafføgårds mark på Søren Nielsens (ejendom) i Hedeskov, hvor herren på Skafføgård, »Estrup«, kom efter os ude i mosen og var os på 20 skridt nær, men kunne ikke komme til os for tørvegravene, og vi undgik ham lykkeligt!«

Nicolaj Sørensen havde to brødre, Jens og Evi, som begge var sindslidende. De kunne deltage i lettere markarbejde, men blev iøvrigt forsørget hos broderen hele deres liv efter moderens død. En søster, Mette Kirstine, døde i Skrejrup af hjernebetændelse den 22. april 1855, knap 16 år gammel.

Den 1. november 1856 blev Nicolaj udskrevet til fodgarden på sessionen i Ebeltoft, og den 25. april 1857 fik han sit udskrivningspas til møde i København 14. juni. Han noterer, at det i 1856 sneede fra 30. april til 5. maj, så at man mange steder måtte kaste sne.

Efter omstændighederne var Nicolaj da en holden karl. Til december termin 1856 ejede han 350 rdl. på rente, opsparet af spillemandspengene m. v., og da han skulle møde ved indkaldelsen, fik han, som skik var, »marchpenge« af venner og bekendte på egnen, ialt 18 rdl. 4 mk. Samtidig solgte han sin dublet til Jens Tykjær for 22 rdl. Han blev udrustet til militærtjenesten med 2 hampelærreds skjorter og 2 hørlærreds nr. 1 og 2, 2 indertrøjer, 1 par vanter, 2 par lange strømper og 2 par korte, 1 mundklæde, 1 par fedtlæderstøvler og 1 bluse. Rejsetøjet medførte han i en vadsæk og en lille kuffert. Af »sul« medførte han 14 pund smør, 3 fårelår, 2 pølser og 1 stk. flæsk. Endvidere medførte han 48 rdl. Han skulle indkvarteres hos opsynsmand Sørensen, Østergade nr. 67, 3. sal.

Den 13. juni 1857 rejste han til Århus og sejlede derfra til København søndag den 14. kl. 8 morgen med dampskibet »Cimbria«.

Rekruttiden findes der kun et par notitser om. Den 12. juli og søndagen efter måtte han stille om på grund af dårlig pudsning, og den 28. august paraderedes for generaladjudanten af landetaten, og garderne havde fået nye bukser, frakke



Stuehuset til Nicolaj Sørensens gård i Følle. Avlsbygningerne blev nedrevet efter gårdens udstykning.

og felthue. »Nu har vi haft den værste hede, vi har lagt mange sveddråber i denne tid, men er nu fri for at paradere om søndagen«.

Derefter følger en omhyggeligt ført datoliste over de vagter, Nicolaj har haft på slottene fra 21. september 1857 lige til 10. marts 1860. Den 21. september 1857 har han det uheld på sin første vagt i kolonnaden på Christiansborg, da grevinde Danner passerer, ved en fejltagelse at »skuldre gevær« i stedet for at præsentere. Den 25. oktober var 26 gardere til dans i Fiolstræde, »og de civile gjorde optøjer og fik vægterne til at pibe, og der blev mange civile forsamlede på gaden, og garderne kunne ikke komme hjem, men måtte hente majoren, og han kom med 3 mand af brandvagten og 1 underofficer og 1 løjtnant fra bataillonerne, og garderne måtte marchere hjem i sektioner, men blev dog ikke straffede, da de ikke havde yppet slagsmål. Aftenen efter var de på samme sted og sloges der indbyrdes og blev slemt spolerede, men det blev meldt«. — Den 4. november fik han en sulepose fra hjemmet og et brev med 20 rdl., hvoraf han gav kommandersergenten en specie. 9. november havde han vagt på Christiansborg, medens sukkerhuset brændte. Derefter kom han til Frederiksborg slot, hvor Frederik VII havde taget ophold, og da han den 13. december stod vagt i tårnporten, kom et hestekøretøj med 3 mand kørende. I det samme kom kammerjunker Hørskind i porten med den afløste vagt, og da tamburen slog en trommehvirvel, sprang hestene tilbage og vognen stødte mod jernrækværket, som knækkede og faldt i voldgraven, hvorved vognen tog magten fra hestene og trak dem baglæns ud i graven. Folkene kom ikke noget til, og kun den ene hest druknede, skønt der var 7—8 alen fra broen ned til vandet. Kongen tilbød manden at erstatte ham hesten.

22. december vendte han tilbage til København og fik sin første vagt på Amalienborg på sin fødselsdag, 1. juledag. Den 5. marts 1858 var han for sidste gang som menig vagt på Amalienborg, blev udtaget til underkorporal den 13.

marts og begyndte på skolen 14. marts. Den 21. maj begyndte tjenesten som underkorporal som nr. 21 ved 3. kompagni. Hele sommeren slap han for vagt-tjeneste undtagen på Frederiksborg slot. Under et taffel her hjalp han til på »Sølvkammeret«, hvorfor han fik 1 rdl. og adgang til at spise af hver af de retter, som kom tilbage fra tafflet. Han var indkvarteret hos »Christen Garder« og »modtog her et herligt brev fra Wendelboe, som lød på, at min moder efter en hel måneds sygdom nu atter var blevet rask«.

30. juli vendte garderne tilbage til København. De marcherede hele vejen, men var fri for at bære tornystrene. »I den tid, vi var borte, var kommander-sergent Bloss' lille datter Gini død«.

Den 26. august 1858 havde Nicolaj en uhyggelig oplevelse, hvorom han fortæller: »Jeg gik om eftermiddagen tillige med 4 af mine kammerater, 129 Christensen, 130 Blicher, 87 Wulff og 123 Sorning, ud til svømning over Langebro ved Køkkenkurven (en folkebadeanstalt for mænd, anlagt 1850 uden for estakaderne i Kalvebodstrand på Christianshavssiden), hvor jeg efter at have svømmet noget fik krampe i mine ben og sank tilbunds. Vi kunne bunde ved broen og ligeledes ved den anden side ved palisaderne, og efter at vi var svømmede derover og gik på bunden, var det vi ville svømme tilbage, og da fik jeg krampen, og efter at jeg havde været ved bunden to gange, kom Christensen ud til mig, men jeg trak ham til bunden, og han måtte slide sig fra mig igen, og derefter troede jeg, al redning var forbi, men af en hændelse kom en fisker (en ung fyr på 18—19 år, Jens Thorup), efter at mine kammerater på det inderligste flere gange havde anmodet ham om at redde mig, ud til mig og trak mig op, og mine kammerater sagde, at han var ganske seen til at trække af klæderne, inden han sprang ud. Garderne fik mig da i klæder, efter at jeg var kommet op, men hvordan jeg kom op, mærkede jeg ikke noget til, men i vandet tænkte jeg med vemod og anstrengelse på mine forældre, og havde det været lidt længere, havde jeg straks været død. Den 6. september var jeg i forhør, men redningsmanden var ikke med, og auditøren ville have alting nøjagtigt at vide, og i forhøret var kammerjunkeren (premierløjtnant, kammerjunker A. E. v. Herskind) og greven (sekondløjtnant, greve Wilh. Fred. Ahlefeldt-Laurvigsen) til stede, og kammerjunkeren sagde til mig, at jeg vist troede der at have døet. Den 29. september gik jeg ud til Køkkenkurven for at opsøge den karl, som havde reddet mig, for at give ham en lille belønning, da kammerjunker Herskind tillige havde anmodet mig derom, men han var på en sørejse til England og ventedes hjem om 2 måneder«.

Den 30. juni 1858 havde garden fejret 200 års jubilæum, og Nicolaj afskriver et par sange fra denne lejlighed, men har øjensynlig ikke været med ved festlighederne. Efter at have deltaget i manøvrer på Fælleden og i Dyrehaven de tre første uger af september 1858, noterer han, at den 26. september »rejste Thomas og Søren Frederiksen fra København til Århus med dampskibet Waldemar, hvor jeg tog afsked med dem ved Kvæsthusbroen. Den 30. september modtog jeg en hilsen fra dem ved et brev fra mine forældre, som de havde bragt vort »Tohundredårige Jubilæum«, og af dette brev fik jeg at vide, at Dorthe, som tjente min farbroder, var druknet, da hun gik til forngilde til Ebdrup og ville have vadet over den store å. Det var til Jacob Mørkes bryllup denne sørgelige efterretning skete«. Den 2. oktober begyndte læsning, skrivning og regning på undervisningsanstalten, hvor han blev fri for skønskrift og slap med retskrivningsundervisning en gang ugentlig. Den 16. oktober vandt han 1. præmie, 3 rdl., ved en præmie-

skydning ude på Enighedsværn, hvori 31 deltog. Den 23. kom de til Jægerspris, hvor kong Frederik VII var på jagt en uge fra den 29. Kongen roste garderne, der deltog som klappere, og gav kaptajnen 400 rdl. til deling. Underofficererne fik hver 6 rdl. og de menige 28 mk. Søndagen den 11. december rejste garderne hjem med jernbanen fra Roskilde efter march fra Jægerspris. I Jægerspris var han indkvarteret hos Lars Lind i Sexgårdene tillige med sin »slof«, ditmarskeren Lehse.

1. juledag 1859 fejrede han sin fødselsdag sammen med Høeg, Peder Laan og Hans, »som tjente Salmonsens«, i kvarteret på Østergade nr. 67 og morede sig der overmåde godt med at drikke punch. Den 10. februar 1859 vandt han ved lodtrækning en gratis billet til Det kgl. Teater. 11. februar fejredes 200 års dagen for Karl Gustavs storm på København. Den 13. marts 1859 blev det gamle mandskab hjemsendt, og han fulgte



Nicolaj Sørensens gård i Følle, set fra gårdsiden.

Lehse til jernbanen; da Lehse kun ejede 7 rdl. til hjemrejsen til Ditmarsken, gav Nicolaj ham 1 mark. Søndag den 20. var det kvarterværtens Sørensens fødselsdag, og den blev fejret med punch i selskab med Peder Laan, som lovede, at han næste år den dag ville besøge Nicolaj. 5. april meldte hans forældre ham i et brev, at hans morbroders søn Niels Rasmussen var død den 2. april, og han sendte straks morbroderen et trøstebrev. Den 19. april blev skolen præsenteret i læsning og gymnastik for generaladjudanten, generalmajor Hegermann-Lindencrone, og det gik så overmåde godt, at de fik megen ros. Ved gymnastikopvisningen udtalte Hegermann-Lindencrone, at »det fornøjede ham overmåde at kunne give kongen en rapport om, at hans gardere var duelige, om vi atter skulle gribe til våben, og det vil ikke gå dem godt, der kommer lige over for dens bajonetter!« Den 5. maj fik han brev fra hjemmet med hilsen fra Niels Pibbes søn i Thorsager om at modtage ham og få hans tøj til Sørensens. — Den 8. august var tre gardere ude på Frederiksberg og kom til at slås med artilleristerne, som var over 50 stykker. De 3 gardere måtte løbe hjem, men »de kom til nogle flere fod- og hestgardere på Vesterbro, som da gik derud og tampede artilleristerne dygtigt og tillige slog de også nogle underofficerer fra 4de bataillon, hvorover der blev forhør, og en hest- og fodgarder blev arresteret på mistanke, men efter to gange afholdt forhør blev der intet derudaf«.

Den 4. september 1859 sejlede garden fra Korsør til Flensborg til manøvre. De havde meget regnvejr under manøvrerne, der strakte sig fra Bov til Oversø og Store Solt. Ved Kobbermøllen faldt en dragonhest og »brak halsen«, men manden tog ingen skade. Nicolaj var i Flensborg indkvarteret først hos en dansker, derefter hos en tysker, men begge var lige venlige. 15. oktober afsejlede garden med

dampskibet »Diana« til Korsør og rejste derfra med jernbane til København. Ved en præmieskydning på skydebanerne på Amager vandt Nicolaj atter 1. præmie, 5 rigsdaler.

Den 17. december 1859 noterer Nicolaj, at Frederiksborg slot brændte. Kongen kom til København samme dags aften og »var meget bedrøvet«. I anledning af branden blev folkestemningen ophidset mod grevinde Danner og kammerherre Berling, og dette spores i dagbogen. Den 20. december noteredes: »Vagt på Christiansborg, og kongen befalede, at kaptajn Holck, som var på vagt, måtte forblive der om natten, og om aftenen blev der samlet mange civile folk på ridebanen. Da våbenmester Bøskorn spørger dem, hvad de ventede på, svarede en af dem: At få illumination på slottet!, men løb straks væk«. Nytårsaften var der et stort opløb på ridebanen, »som råbte på grevinde Danner (kammerherre Berling havde allerede taget sin afsked). De civile folk blev drevet tilbage af en kæde, som garderne (vagten) udstillede på ridebanen, og en mængde politibetjente og vægtene brugte deres stokke godt på pøbelens rygstykker«. Natten den 7. januar var der ligeledes et opløb af pøbelen, men da kom det ikke så vidt, at de kom ind på ridebanen. Den 23. januar 1860 »var Christiansborg slot besat med 60 mand af vort kompagni og af hvert af de andre 5 mand, ialt 75 mand, på grund af, at rygtet om at storme slottet havde udbredt sig i flere dage, og endog flere breve var kommet til ministeriet derom, som var kommet uden underskrift. Vi ventede på angreb, men der blev ikke den mindste smule, og om natten kl. 3 måtte jeg fra generaladjudanten melde til tøjhusvagten og hestgardens kaserne, at de måtte begive dem til ro, da de tillige med husarerne havde holdt sig i beredskab«. — Den 13. februar fik vagten på Christiansborg varmt øl, da det frøs 11 grader. Med 8 graders frost skulle vagten have varmt øl.

Tirsdag den 13. marts 1860 blev Nicolaj Sørensen permitteret og rejste samme dags aften fra København kl. 7 med jernbanen til Korsør, hvor han overnattede. Næste morgen sejlede han over Storebælt med dampskibet »Freya« til Nyborg, hvor han sammen med kammeraterne, 15 mand ialt, lejede en vogn for 24 rdl. til Middelfart, hvor de overnattede. Derfra færgedes de til Snoghøj og kørte med vogn til Vejle, Horsens og Skanderborg, hvor de overnattede. Fra Skanderborg til Århus lejede han og Boldsen fra Mellerup en vogn for 5 mark tillige med nogle civile herrer, og fra Århus til Følle kørte han med en mand, som skulle til Tirstrup. »Jeg kom til Skrejrup fredag (16. marts) aften kl. 8, og den 4. april fik jeg brev fra Milius, at hans fader døde den 1. april 1860, som jeg ikke havde ventet eller nogen af familien havde ventet hans så hurtige bortgang. Han var syg, før jeg rejste fra København, og døde af kronisk brystlidelse (tuberkulose). Milius skrev mig et brev til den samme dag, som Sørensen døde, og derefter et til, hvor han bad mig om at låne dem 25 rdl., som jeg også gjorde«. Milius, Søn af Nicolajs kvartervært, opsynsmand Sørensen, har åbenbart sluttet venskab med soldaten. Det hedder senere i bogen: »Den 9. marts 1862 kom Peder Jacobsen med hilsen fra Milius i København og med hans portræt, som han forærede mig, og Peder Jacobsen forærede mig 2 portrætter uden ramme, nemlig Pepita og kæmpedamen, som havde opholdt sig i staden forrige sommer. Jeg gav urmager Jørgensen i Følle 5 mark for rammer til begge portrætterne. Søndagen den 13. juli 1862 besøgte Milius mig. Han rejste fra København lørdag aften og ankom til Randers søndag morgen og derpå straks marcherede til Skrejrup og kom til legestue hos Hummel Jens, hvor han morede sig fortræffeligt. Jeg kørte ham om

mandagen forbi Skomagerhusene ad Randers vejen. Han fik arbejde hos sten-trykker Fogh på Østergade i Randers.

Nicolaj fik nu travlt med Skrejrupgårdens drift med mergling og forbedringer. Spillemandsvirksomheden synes han ikke at have fået tid til at genoptage, men derimod jagten, idet han omtaler en ny bøsse. Men de udenrigspolitiske skyer samlede sig om Danmark, det trak op til krig med Tyskland, og 1864 noterer han: »Den 14. januar var jeg på jagt tillige med Jens Olsen og hørte da, at mit indkaldelsespas var kommet, og Niels sendte det til Randers med sit eget med Poul Skriver efter mine marchpenge, som var 3 rdl. 2 mk. 13 sk., og vi gav ham hver 2 mark derfor; tillige med hentede han passene til de 3 års forstærkningsmænd, som rejste til København den 16. Vi skulle melde os den 22. januar i København.

Da jeg kom til Århus den 21. januar, var de 3 års forstærkningsmænd endnu der og kunne ikke komme derfra, da sejladsen var standset af is. Den 22. sejlede vi fra Århus med dampskibet »L. Hvidt«, som var sendt fra København tillige med »Dania« for at hente os, og vi meldte os den 23., lå på havet om natten uden for Helsingør, fik tøj den 24. og begyndte med øvelser den 25. og blev ved med øvelser og forblev i København, uden at vi indkaldte gjorde vagter, indtil den 18. marts, da vi tog med jernbanen til Korsør og lå der om natten, og den 20. ankom vi til Als. Vi marcherede 2 mil øst for Høruphav til Skovby, hvor vi fik naturalforplejning og blev indkvarteret i 2 timer. Da slog generalmarchen, og vi måtte da straks marchere 3—4 mil til Sønderborg, hvor vi blev indkvarteret i nr. 9 og 10 oppe ved Møllebanken. Da begyndte vi at arbejde om natten oppe ved skanserne på Dybbøl banke og blev ved med at arbejde der uafadeligt om natten, men en tid efter blev de 3 kompagnier sendt ud i barakkerne ude på Als, og kun 3. kompagni blev i Sønderborg for at holde orden i byen, og vi tog mange soldater og arresterede dem, fordi de plyndrede i Sønderborg fra indvånerne, som flygtede fra deres ejendomme, men da kom vi ikke så tidt på arbejde og ikke om natten, men kun ved Sønderborg om dagen. Vi blev adskillige gange alarmeret om natten og måtte ud over broen, når preusserne angreb vore forposter, men det blev aldrig til noget. 2. påskedag var vi, 3. og 4. kompagni, ude at arbejde, og da klokken var 3 om morgenen, angreb preusserne i bælgmørke, og vi måtte blive stående oppe ved skanserne i en frygtelig kugleregn, men ingen blev såret af garden. De andre 2 kompagnier kom derud om dagen, og vi blev stående der, uden at vi havde noget at spise, til om morgenen. Da drog vi til Sønderborg under fuld musik, og preusserne måtte tilbage efter tre gange at have stormet med stort tab, men deres granater sprang rask i Sønderborg. Mandagen den 18. april var vi ved arbejde i Sønderborg, og om formiddagen kl. 10¹/₂ begyndte de at storme Dybbøl, og der stod det frygtelige slag. De danske måtte trække sig tilbage med store tab, og garden kom ikke over broen, da de var på arbejde og kunne ikke komme over broen, før de var kommet tilbage fra skanserne. Jeg havde den lykke at komme på vagt den dag. Da kompagniet stillede i gården for at afmarchere, sagde kaptajn Krieger, at jeg måtte forblive hjemme på vagt ved arrestanterne, da underkorporal Jensen ikke var til stede. Han var på vagt og var ude med afløsning i det øjeblik. Jeg havde 10—12 arrestanter at passe på og 2 mand til at stå på post, og jeg gik af og til op på Møllebanken og så på slaget, og dette var et frygteligt syn. Den 19. ved aftenstid kom garden tilbage, og vi marcherede da til Høruphav, hvor vi blev liggende

nogle timer på marken, men blev da indskibede og kom til Fåborg den 20. april. Den 21. marcherede vi $4\frac{1}{2}$ mil fra Assens; der meldte jeg mig syg til doktoren om aftenen og havde den lykke at komme til at køre til Strib. Vi var 54 mand, som blev kørt til landsbyen Hjorte, hvor vi blev indkvarteret til den 24., da blev vi kørt til Strib og kom samme aften over til Fredericia. Der blev vi indkvarteret i Citadellet. Den 27. april rejste vi fra Fredericia, der da blev rømmet, og marcherede $3\frac{1}{2}$ mil ind i Fyn om natten og blev indkvarteret i Elterup een nat, et kompagni i en gård, men den 28. gik vi til Rolslykker i Vissenbjerg sogn, hvor vi blev indkvarteret i 4 dage. Derfra rejste vi til Marslev, 3 mil, den 2. maj, og blev indkvarteret, og den 3. kom vi til Nyborg, hvor vi havde et meget dårligt kvarter i eksercerhuset, og om morgenen sejlede vi derfra til Hals i Vendsyssel, hvor vi kom samme aften den 4. maj. Den 5. marcherede vi til Øster Hassing, $1\frac{1}{2}$ mil, hvor vi blev indlagt. Den 6. ankom vi til herregården Agdrup, hvor vi var indkvarteret i laden til den 8., da vi ankom til Åby, hvor vi havde meget gode kvarterer. Den 9. maj var vi i kirke i Åby, hvor pastor Bøggild holdt en udmærket tale for os. Kronprinsen var i Vang (en herregård), og derfra rejste han til Birkelse, hvor vi gjorde vagt for ham til pinsedag, da vi marcherede til Nørresundby den 15. juni og blev sejlet til København, hvor vi blev til den 6. august, da vi blev permitteret. Jeg var indkvarteret, først ude på Frederiksberg og siden i Citadellet, indtil den 6. august, da blev vi permitteret, de 2 ældste års mandskab, den 7. blev de 2 næste års mandskab permitteret, og vi seilede den 7. august fra København kl. 5 eftermiddag med dampskibet »Ydun« til Grenå i en slem nat med storm, og lejede en vogn og gav hver 1 rdl. til Rønde kro.

Ved sit giftermål 1867 med Søren Røndes enke blev Nicolaj Sørensen stedfader til 4 børn: Ane Kirstine (gift med gdr. P. Hedegaard, Thorsager), Rasmus Rønde, Karen Sørensen (gift med Jørgen Hedegaard, Følle) og Jens Rønde. Han havde iøvrigt spillet til hendes første bryllup den 27.—30. marts 1855.

I ægteskabet fødtes sønnen Søren Andreas Sørensen, senere gårdejer i Svinbo. Hustruen døde 1874, og Nicolaj giftede sig derefter 1875 med Kirstine Marie Sørensen, født i Abildhøjgård i Ommestrup 1856, altså 22 år yngre end manden. Hun døde 12. maj 1925. De fik 5 børn i ægteskabet, hvoraf de 4 endnu lever.

Til belysning af landboforhold i 60'erne og 70'erne skal endnu enkelte ting gengives af notaterne i Nicolajs bog. Først nogle husråd: »For at fri hvidkål for orm, skal man lægge en bygkærne i hvert hjerte, når planten er en måned«. — »Man skal lægge nogle stængler af pebermynteurt eller nogle små lapper, hvorpå er dryppet 3—4 pebermyntedråber. Det holder mus og alt andet utøj borte«. — For hoste: »Pilrod 4 sk. (de såkaldte 9 specier), etsemterørod 4 sk., pembedelrod 4 sk., kalmerod 4 sk., alve 4 sk., hvid kamfer 4 sk., spansk peber 4 sk., tørre hyldebær 4 sk., bævergejl for 1 sk. Det hele sættes på 3 pægle akvavit og skulle være godt for hoste«. Det har i hvert fald kunnet kradse i halsen! — »Lungeblade eller bær, der plukkes i skoven, skal også være godt for hoste«. — »For hoste skal man koge brændenælderødder på en stoppenåls tykkelse og drikke denne the både varm og kold«. — Hoste var jo i datiden med den udbredte tuberkulose noget, man ikke forsøgte at behandle, men desværre har de angivne midler ikke gavnet meget mod den sygdom. Også dyrlægeopskrifter anføres: »For et kreatur, som der er hinde i øjnene på, skal man koge stærk hylde the blandet med lidt blåsten og vaske øjnene godt med. Og da blande boghvedemel og kridt, æltet i mælk og bagt i pandekager og give dem det lunkent«. — For Køer, hvis

mælk ikke kan give fløde til smør: »Når kærningen ikke giver smør, da anvender man med held følgende: Dyvelsdræk for 4 sk., sevenbom 4 sk., hvidløg 4 sk., bævergejl for 12 sk., som sættes på en pægl terpentinline, og når dette har stået i 3 uger, gives koen deraf et fingerbøl fuldt på et stykke brød hver morgen i 3 dage. Man skal have præsteattest på sevenbom«.

Til belysning af tidens prisforhold anføres, at Nicolaj i 1871 og 1872 havde huslægeaftale med doktor Krohn i Rønde om ydelse af lægehjælp til de to gårdes beboere for årligt 10 rdl., eller 2 1/2 tdr. havre for Føllegården og 1 1/2 tdr. for Skrejruggården, ialt 4 tdr. havre.

Folkelønningerne var ikke store. I 1867 fik karlen Niels Stær 40 rdl., 6 alen vadmel, lærred og blårgarn, Mads fik 35 rdl., 6 alen vadmel, 12 alen linned, Smede Hans månedlig 7 rdl., pigen Kirsten Marie 22 rdl., 6 alen vadmel, 12 alen linned, og Mette Marie 20 rdl., 7 alen stribet og 12 alen linned. En del af lønnen blev udbetalt til »Wolsmarked« den 30. juli, Sct. Olufsmarkedet i Århus. I 1868 var Kirsten Maries løn steget til 24 rdl., 6 alen vadmel, 12 alen linned, 1 lispund hør samt træsko, strømpeuld og markedsgave. For 1870 er Mads steget i løn til 55 rdl., 2 frakker, 1 par bukser og en vest syet og 1 pund uld. Fra omtrent denne tid falder naturallønnen til tjenestefolkene bort, hvorimod høstmænd og høstkoner endnu i nogle år blev betalt med rug og byg for høstarbejdet. Det var i reglen husmandsfolk, som herved erhvervede korn til deres bedrift.

Der er en egen fortryllelse ved at blade i den gamle bog, hvori Nicolaj gennem mange år har noteret »gjenstande, som ikke skulle glemmes«. Skade, at han ikke fortsatte med optegnelserne hele sin tid igennem, men formandskabet i sognerådet har formodentlig givet ham så meget skrivearbejde, at han ikke er kommet over at anskaffe en ny bog, da den gamle var udskrevet. Nu er næsten alle de personer, som nævnes i bogen, døde og borte, men endnu huskes navnene »Svensk Chresten«, »Bæk Maren« og »Bæk Anders«, »Ras Læger«, Poul Graver, Søren Snedker m. fl. af de endnu levende ældste i sognet, og det ses på mange af navnene på gårdmænd i enen, at endnu sidder de samme slægter på arvegårdene med de samme navne som den ejer, Nicolaj omtaler i den gamle bog.



TO GAMLE BREVE FRA SILKEBORG

VED AUGUST F. SCHMIDT

Udertiden har folk, der var uøvede i skrivekunsten, efterladt sig breve af så megen værdi, at de kan være af interesse for efterslægten. De to i det følgende udgivne breve fra Silkeborg vil antagelig vise dette. Brevene fandtes i sagfører M. Grabows gemmer.

Michael Heegaard Grabow (22. august 1848—2. april 1935), der var fra Silkeborg, blev student 1869, exam. jur. 1874, og 11. august 1877 blev han sagfører i sin hjemby. 15. januar 1934 blev beskikkelsen deponeret. 1882—1933 var Grabow tillige branddirektør i Silkeborg. Han var altid meget interesseret i at gemme breve med et særpræget indhold. Ikke mindst det brev, vi nu først skal få at læse, var ham stedse en kilde til stor fornøjelse. Det er, som man vil se, et morsomt brev, især synes man, at slutningen: » . . . og faa den paategnet til forlig« er ubetalelig.

Brevet er dateret Gjern mark 12. juni, men desværre mangler årstallet. Det er antagelig fra 1880—90'erne, og det er skrevet på et stykke papir, der nu er meget skrøbeligt. Brevet meddeles i ordret gengivelse, dog er her sat tegn, af hvilke der i brevet ikke er et eneste. Det er stilet til en mand, hvis navn staves K ö n n e r, mere oplyses der ikke om ham. Ordlyden er denne:

»Jeg vilde gjerne [bede] dig, om du ikke vilde gaee ind og faa en Stevning til mig. For siste onsdag Aften var mei og Jakob gaaet ind til Byen, og dengang vi kom der ned, gik Jakkobg ind til hans Fader, og jeg gik hen til Prestegaarden, saa kom jeg til Martin til Forpagterens, han sagde til mig, om jeg ikke vilde med ind i kalkammeret, jeg sagde jo, jeg Fuldte med der ind, og da vi havde sidet og snakket lit, saa kom Jakkob og Nels til Forpagtern, og lidt efter kom Træsskekalen og Jens Jop. Saa sagde Træsskekalen til mig: »Hvad vel du have for din Pibe?«. Jeg sagde, jeg vel have et par træste [træsko] ogsaa 25 Øre. Nei, det vilde han ikke give, »men jeg vel give dig et par træske for den«. Nei, det vel Jeg ikke, for saa beholder jeg den. Jens krestjand sagde: »Du skal selge ham den. For det er nok for den«, men jeg sagde nei, det vel jeg ikke, saa beholder jeg den selv. Saa gauv han sig til at skjelde mig ud for en lues og en Fjetmaaes. Saa sagde jeg: »Det maa du selv være«. Saa sprang han hen og gav sig til at Slaa mig og rente mig ud i Nøsen [stalden] og op i en kobos, der faldt jeg, han greb i mit Mundklæde og reult i det, saa Aandene var nær ved at Stappes paa mig. Jeg sagde til ham: »Reist dig«, men han blev ved at holde i med [mig], saa skød jeg ham fra mig, og jeg reiste mig op, men han begy[n]te at slaa igjen, det har jeg fire vidner paa, og han har lovet mig, at hvis jeg søgte ham, skulde han treffe mig en anden gang, og han sparkede mig ogsaa. Det kan vel kaldes at over Falde mig — og saa faae den paa teinet til Forlig, men jeg vel helst, du vel gaa ind til Graubo og Faa den. J. L. Sørensen«.

Som man kan se, har den venligtsindede brevsriver en god fortælleform. Havde han faaet en moderne, god skoleundervisning, skulle han nok have kunnet føre en ret god pen; thi han har jo anlæg for at fremstille en sag. Vi får af hans brev et ganske levende indtryk af overfaldet i kobåsen, hvor den ubehagelige træskokarl optræder brutalt, fordi han ikke kan få en pibe til den pris, han selv vil bestemme. At så den udmærkede J. L. Sørensen forlods vil have stævningen paategnet til forlig er et smukt vidnesbyrd om hans rare sindelag. Man kan godt forstaa, at sagfører M. Grabow blandt de utallige breve, som han modtog mellem år og dag, gemte det anførte, ikke alene for dets uventede slutning, men vel også for det indblik, det giver i et gammeldags karlekammermillieu. Ja, vi må heller ikke glemme brevets ortografi og sammensætning. Man hører bag dets sætninger skriverens jydske mål.

*

Det andet brev, vi her skal stifte bekendtskab med, er af et indhold, der slet ikke ligner det første. Det er dateret Virklund 23. maj 1914 og stilet til hr. branddirektør Grabou, Silkeborg. Det lyder:

»Inden jeg Dør, tilader jeg mig at sende dem disse Linnier for at Takke dem for Deres Godhed imod mig. Jeg har hørt og set, at di Altid har veret en Støtte for mig her i Livet. Jeg Byget her i Silkeborg, og saae kunde jeg kjøbe Tømeret Billigere i Aarhus end i Silkeborg, saae Reiste jeg til Aarhuus, jeg har jo ingen Penge — Ja, kan di Stille Chaution. Ia saae henvente jeg mig til Hr. Grabou, og di gav mig en Anbefaling, saae Byget ieg 3 Huse. Nu er jeg saa Gamel, at Ieg var med til Deres Fars og Mors Brøllup i Virklund, da var jeg en skattet øngling. Dengang, men nu har Verden vent sig omkring med Pragt og Storhed siden den tid. Jeg vel her Give et lille Ris af mit Levnetsløb, saae kan di nok forstaae, at jeg ikke kunde have Samlet Guld til Grønne Skove. Ieg er Øste fra og kom herud i Bødkerlære i 4 Aar, saae kom Milliter Tjennesten paae, da var Tjenestetiden 2 Aar dengang, saae kom Krigen, og jeg Maate med, saae blev jeg saaret ved Frederisia d. 6. Juli 49, og Lo paa Laseret i Odense i 11 Maaneder, og siden har jeg Aldrig veret Fuldstendig Rask, saae kan di jo nok forstaae, at met Levnetsløb har veret Lit Trist. Ieg haaber ikke, at di kaste Skyge paa min Daarlige Skrivelse, for nu er jeg 91 Aar, og først og sist Takker jeg dem for Deres Godhed i mod mig. Med Agtelse
Bødker Peder Christiansen«.

Dette kønne brev, skrevet af en højt bedaget olding og fædrelandsforsvarer, giver i kort fremstilling et langt livs begivenhedsrige oplevelser og kampe for udkommet. Samtidig er det vidnesbyrd om den gamle mands taknemmelige følelser mod den hjælpsomme sagfører og branddirektør Grabow, så man kan af flere grunde godt forstå, at også dette brev, i al dets prunkløshed et menneskeligt værdifuldt dokument, blev opbevaret af den historisk forstaaende Silkeborgsagfører, fra hvis gemmer det efter hans bortgang blev overgivet til en yngre slægtning, hr. Erik de Wolff, Horsens, der i 1952 overlod de to ovenanførte breve til nærværende udgiver*).

*) Da der kun er bevaret forholdsvis få gamle almuebreve — og endnu færre er blevet offentliggjort — er det af stor betydning, at disse breve sikres mod ødelæggelse ved, at deres ejere indsender dem til egnsarkiver og lignende institutioner og, så vidt takt og forhold tillader det, lader dem trykke. Dette er nu sket for ovenstående to breves vedkommende.

KRISTEN POULSEN I HVORSLEV 1791-1859

VED P. N. PEDERSEN

Til brug ved slægtshistoriske undersøgelser overlod pastor A. Poulsen, Sønderby pr. Skibby, mig i 1952 en del optegnelser, som han var i besiddelse af. Blandt disse fandtes en beretning, som i 1914 var skrevet af gårdejer P. Hansen, Tangagergård, Hvorslev. P. Hansen var født 1828 og var således 86 år gammel, da han skrev beretningen. Begivenhederne, som omtales heri, er foregået i begyndelsen af forrige århundrede, altså for ca. 150 år siden, og har særlig interesse for de læsere, der holder af at høre om livet, som det levedes på landet i de dage.

Beretningen lyder således:

EN FOREGANGSMAND

For henved 100 år siden stod oplysningen på et meget lavt standpunkt. Her i Danmark måtte en mand, som dengang ved kundskab og dygtighed var hævet over sin samtid, vistnok med rette anses for en sjældenhed, og han bør ikke overgives til forglemmelse, men hans minde bør bevares for kommende slægter. En sådan mand var Kristen Poulsen, Kjeldbæk ved Hvorslev. Jeg vil derfor i korthed tillade mig at skildre lidt om denne mands liv og levned; men jeg er en gammel mand og lidet bevandret i at bruge mund og pen og må derfor bede læserne undskylde, at min skrivemåde ikke er så korrekt, som den burde være.

Kristen Poulsen var søn af gårdmand Søren Poulsen i Aldrup ved Hvorslev, og var født først i 1790'erne, formodentlig i 1791 eller 92. Som dreng gik han i skole i Hvorslev og blev undervist i læsning, regning og skrivning; men han har selv sagt, at de kundskaber, han forlod skolen med, var små og få, og at det var hans ønske at komme på en bedre læreanstalt, men der var ingen udsigt til at få dette ønske opfyldt i en overskuelig fremtid. Landet var indviklet i en krig, og denne udøvede et betydeligt tryk på alle stænder og underkuede liv og ånd overalt. Der udskreves store skatter, ind- og udførsel var standset og forholdene i høj grad fortvivlede; men et par år efter Kristen Poulsens konfirmation indtraf der et tilfælde, som bidrog til, at han fik sit ønske om mere oplysning opfyldt.

En dag før høst kom en mand, en rejsende ved navn Kristen Stump, til Søren Poulsen og spurgte, om han ikke havde brug for en arbejdsmand. »Jo«, svarede Søren Poulsen, »vil du binde op efter en høster og hjælpe til med høstarbejdet, kan du, hvis vi kan blive enige om betingelserne, få arbejde hele høsten og, om du vil, tiltræde pladsen i dag«. Hertil svarede svenden: »Det er ikke værd, vi akkorderer om lønnen nu, lad os vente, til høsten er endt, så ved I, hvad jeg er værd, og så må I selv bestemme lønnen«. »Det var jo gode betingelser for mig«, svarede Søren Poulsen, »men jeg ville dog helst have lønnen bestemt nu, thi ved god aftale undgås eftersnak. Den høstpige, som jeg havde fæstet, og som nu på

grund af sygdom har sendt afbud, havde jeg lovet 3 rigsdaler og et pund uld, denne løn vil jeg også give dig«. »Dette tilbud tager jeg med glæde imod, og jeg håber nok, at jeg kan udfylde høstpigens plads«. »Det vil du vist komme til at døje med«, siger Søren Poulsens kone, »thi pigen havde lovet mig at hjælpe til med at malke morgen og aften, det kan du vist ikke påtage dig«. »Jo«, svarede svenden, »jeg skal nok malke et hold køer morgen og aften og middagen med, om I ønsker det«.

Kristen Stump var en lille og spinkel karl på lidt over 30 år. Han var flink og beskeden, førte en sædelig vandel og blev snart afholdt af alle gårdens folk. Han hjalp stadig til med at malke og deltog med lyst i de forskellige arbejder. Han kunne med lethed følge en mejer og desuden af og til binde nogle neg for en, som ikke kunne følge med. Den, som ikke kunne følge med, var en 16 år gammel dreng ved navn Thomas. Han var stor og stærk, men var langsom i sine bevægelser. En dag siger Søren Poulsen til Thomas: »Skammer du dig ikke ved at modtage hjælp fra Kristen? Du er meget større end han«. — Hertil svarede Thomas: »Dersom jeg ikke havde været større end Kristen eller Maren, kunne jeg nok have klaret mig, men jeg er for lang og har derfor ikke så let ved at bukke mig«. Kristen spurgte så Thomas, om han mente, at en kort ting var lettere at bøje end en lang, og hertil svarede Thomas ja. Et par dage efter skar Kristen en kæp og sagde til Thomas: »Vil du ikke bøje enderne sammen på den, medens jeg måler vidden tværs over?«. Thomas bøjede stokken, og Kristen målte den og sagde, at den var for lang, hvorefter han skar et stykke af den tykkeste ende og bad atter Thomas om at bøje enderne sammen. »Det vil jeg slet ikke prøve på«, sagde Thomas, »thi jeg kan forudse, at det er umuligt, nu den er så kort«. Dette vakte munterhed blandt de andre høstfolk, og de råbte allesammen som med een mund, at det var et sikkert bevis for, at han havde lettere ved at bukke sig efter negene end Kristen og Maren.

Da høsten var endt, kom Kristen på værkstedet for at efterse og reparere redskaberne. Søren Poulsen bad ham en dag om at lave nogle kasser, hvori børnene kunne have deres mellemråder og bøger, når de gik i skole i Hvorslev. Søren Poulsen havde på den tid 4 børn, der gik i skole. »Jo, jeg skal nok lave kasserne, men I må hellere lade børnene blive hjemme og antage mig som huslærer«. Ja, kunne det ordnes således, var det et stort gode for børnene. Vejen til Hvorslev er slem og til tider ufremkommelig. »Men kan du virkelig påtage dig dette hverv?«. »Ja, det kan jeg nok, hvis I ønsker det, thi jeg har tidligere været huslærer i 3 vintre, og jeg kan, hvis I ønsker det, foruden de almindelige skolefag undervise i matematik og sprog. Jeg skal fortælle eder lidt om mit livs historie. Min far var snedkermester og drev en større forretning i Århus. Jeg var eneste barn og fik en god pleje, og der blev gjort meget for min opdragelse, og de spekulerede meget på at finde en passende livsstilling til mig. Da jeg var lille og spinkel, mente de, at jeg ikke egnede mig for legemlige arbejder, og de blev derfor enige om, at jeg skulle studere, og jeg kom i en latinskole (formentlig Århus Katedralskole). Det gik ret godt en tid, men omsider fandt jeg den stadige læsen kedsommelig, og jeg ville hellere håndtere høvl og sav i min faders forretning end studere den latinske sproglære i skolen. Følgen blev, at jeg kom i snedkerlære i min faders forretning. Da jeg havde været hjemme i 2 år, døde min moder, og året efter døde min fader. Ejendommen blev solgt, og da alt var ordnet, var jeg ejer af 100 rigsdaler. Disse lånte jeg til en ven, som kort efter rømte ud af

landet, og jeg har ikke siden set ham eller pengene. Min øvrige læretid udstod jeg hos den ny ejer. Efter endt læretid drog jeg ud i verden og har rejst i Tyskland, Holsten og Slesvig. I sidstnævnte landsdel har jeg haft adskillige pladser, dels som snedker og dels som huslærer. Efter flere års forløb står jeg nu atter på hjemegnens grund lige så fattig, som da jeg rejste ud«.

Søren Poulsen talte nu med præsten om sagen og foreviste ham K. Stumps anbefalinger fra tidligere huslærerpladser. Præsten syntes godt om forslaget, og K. Stump blev huslærer. Da han fandt det mindre heldigt at holde børnene i skole hele dagen, holdt han skole nogle timer og tilbragte resten af dagen i snedkerværkstedet, og han fik på begge pladser en lærvillig elev i Kristen Poulsen. Han ikke alene opfriskede sine skolekundskaber, men blev også undervist i matematik, tysk og fransk. Engelsk interesserede han sig ikke for, da han anså englænderne for noget røverpak, der ikke var værd at have noget samkvem med.

Hvor længe K. Stump blev i Aldrup, ved jeg ikke. I min barndom kom han en gang om året til Sofienlund ved Ulstrup, som min fader ejede, og udførte forskellige arbejder for min fader. Han kørte sit værktøj på en trillebør og levede af tilfældigt arbejde. Sidste gang han var hos min fader var i 1841. Han fortalte da min fader, at han havde indbetalt de penge, han havde sparet sammen, i en forsørgelsesanstalt, og her ville han henleve sin øvrige tid. Min fader købte både hans trillebør og hans værktøj. Da han rejste, lovede han min fader, at han skulle sende et brev til julen og lade ham vide, hvordan han befandt sig på anstalten, men han skrev ikke, og vi har heller ikke hørt fra ham.

Da Kristen Poulsen kom på session, blev han udskrevet til soldat og kom til de tropper, der efter Napoleons fald blev sendt til Frankrig. Han fik nu brug for sine sprogkundskaber, først for det tyske på rejsen gennem Tyskland, og det franske, da han kom til Frankrig. Hans første kvarter dér var hos en jordemoder. Denne så i førstningen skævt til den fremmede indkvartering og betragtede Kristen Poulsen som en fjende, men da han fortalte hende, at danskerne havde været Napoleons allierede og ligesom han var blevet besejret af de fremmede magter og af disse, hårdt imod deres vilje, tvunget til at deltage i hans endelige fordrivelse, vendte hun om og betragtede nu ikke længere Kristen Poulsen som fjende, men som ven og lidelsesfælle. Hun var ivrig tilhænger af Napoleon, talte gerne om ham og mente, at det ville være en stor lykke, om han atter kunne komme på Frankrigs trone, og det håbede hun ville ske; men dette håb blev dog ikke opfyldt. Jordemoderen var enke og havde 2 børn, en dreng på 12 og en pige på 10 år. Disse kom snart til at holde meget af Kristen Poulsen. I den første tid døjede han meget med at gøre sig forståelig for børnene. Han havde jo under K. Stump lært lidt fransk og kunne med møje gætte og stave sig frem i en fransk bog, men havde vel næppe talt med en franskmænd, før han kom til Frankrig; men ved gensidig imødekommenhed kom de snart til at forstå hverandre. Drengen lod til at være godt begavet og var især dygtig til regning og matematik, og i disse fag havde han en god hjælper i K. P., da han stadig hjalp ham med lektierne. Hvor længe K. P. var hos jordemoderen, ved jeg ikke, og hvor mange værter han havde i Frankrig, ved jeg heller ikke, da jeg kun har hørt ham omtale den første og den sidste. Det sidste sted, han var indkvarteret, var hos en drejer. Det var et par unge folk, der nylig var indvandret fra Holland. Ejendommen havde manden arvet efter en afdød broder, der også havde været drejer. Forretningen fortsattes nu uforstyrret. Manden talte fransk, men konen kunne kun en

ubetydelighed af fransk, hun havde tilegnet sig i de måneder, hun havde været i Frankrig. En svend, der var fulgt med fra Holland, talte heller ikke fransk, og familiens daglige sprog var derfor hollandsk. Det var meget flinke og omgængelige folk, og da K.P. i sin fritid hjalp til med forskellige arbejder i værkstedet, blev han snart betragtet som medlem af familien, og han fik nu lejlighed til at lære det hollandske sprog, og det morede ham meget. Det var K.P.s sidste kvarter, og han tilføjede, at det også var det behageligste, han havde haft i de 3 år, han var i Frankrig, og det var med et vist vemod, han sagde farvel til de rare mennesker, som han aldrig mere ville gense.

Efter 3 års ophold i Frankrig fik tropperne ordre til at begive sig på hjemvejen til Danmark, og de ved det regiment, K.P. stod ved, blev sendt til Ålborg for at aflevere deres militærtøj.

K.P. havde under sit treårige ophold i Frankrig stadig ført dagbog og optegnet, hvad mærkeligt der var passeret, bl. a. havde han, hver gang en soldat var blevet straffet, noteret hvorfor og hvad straf.

Da tropperne kom til Ålborg, sendte han sin dagbog til prins Frederik, som havde været deres anfører. Nogle dage efter at bogen var blevet afleveret til prinsen, modtog K.P. fra denne et brev, hvori han bragte ham en tak for hans opmærksomhed og 10 rigsdaler for bogen. 10 rigsdaler er jo ikke mange penge i vore dage, men dengang var det mere, end en karl kunne tjene et år. Da prinsen havde efterset bogen, lod han kaptajnen indstævne for myndighedsmisbrug. Kaptajnen lod også K.P. indstævne og forlangte ham straffet for respektstridighed, idet han mente, at han burde have ladet klagen mod ham gå gennem autoriteterne, men K.P. påstod, at han ingen klage havde sendt til prinsen, men leveret ham en dagbog, hvori de daglige begivenheder var optegnede. Heri gav retten ham medhold, og K.P. blev frikendt for kaptajnens tiltale. Til stor ærgrelse for mandskabet voldte disse retsforhandlinger regimentet 3 ugers ophold i Ålborg. Der var mange, der bandede K. P.s dagbog.

Efter hjemkomsten lejede han lejlighed i Hvorslev, anskaffede sig værktøj og arbejdede som snedker og tømmer. Året efter giftede han sig med (navnet ulæseligt). Samtidig lejede eller fæstede han en udlod af skolelærer og gårdfæster Amdisen i Hvorslev, og her byggede han et hus og anskaffede en ko. Denne kunne dog ikke fødes på lodden, da denne var uopdyrket, og han måtte derfor foreløbig købe foder til den i Hvorslevgårds skov. Nu skulle han drive landbrug, men det var ikke så lige en sag, da han stod blottet for driftskapital. Det var rigtignok dengang den almindelige mening blandt befolkningen, at landbrug var så lige til som fod i hose og landvæsen en passende tumleplads for de begavelser, der ikke egnede sig for andre livsstillinger, men her var tanke for handling nødvendig; thi jorden, der bestod af fast, elastisk ler, var bevokset med tjørn, brom- og enebær samt hasselpurl. Der var også en del større rødder af eg, ask og bøg — en levning fra fortidsskov. Da min fader engang under et besøg spurgte ham, om han nu, da han var blevet landmand, ville opgive håndværket, svarede han, at det turde han ikke, thi håndværkeren K.P. må i de første år hjælpe landmanden K.P. med driftskapital. De første 2 år efter at han var kommet til ejendommen i Kjeldbæk, fortsatte han med snedker- og tømmerprofessionen, men så lavede han nogle spinderokke efter fransk mønster, og disse faldt så stærkt i forbrugernes smag, at han fik en så rivende afsætning, at han kunne sælge så mange, som han kunne lave. Det gik godt en tid og gav god fortjeneste, men så fandt

de andre drejere på at lave lignende rokke, og der blev overflod af dette produkt. K.P. slog nu ind på at lave høstkroge. Det var et produkt, der var let at afsætte, da alt kornet blev høstet med le. Høstmaskiner var dengang ukendte. Denne forretning gav god fortjeneste, da asketræ kunne fås i Hvorslevgårds skov til rimelige priser, og transporten med dette var næsten uden betydning. Fabrikationen af høstkroge var nu hans hovedbeskæftigelse, dog lavede han efter bestilling enkelte spinderokke. Han begyndte straks at dyrke jordlodden, men da han manglede driftskapital, var det kun små stykker, han kunne overkomme de første år. Det var en kostbar historie at få jorden kultiveret. Den skulle først renses for sten, rødder og ukrudt, mergles, pløjes og harves flere gange. Merglen købte han i nabobyen Danstrup. Vejen fra Danstrup mergelgrave til K.P.s mark var både lang og trang, og mergeltransporten blev derfor kostbar. Det kneb også hårdt for K.P. de første åringer, og han måtte tage mange livtag med armoden, men efter adskillige hårde kampe vandt han sejr over den. Armod står ofte uden for flittig mands dør, men indenfor aldrig den komme tør. Avlen blev årlig forbedret og besætningen forbedret og forøget. Da han var kommet så vidt, at han havde 3 køer, og kunne se, at han kunne føde 4, solgte han en ko og købte to stude, anskaffede en vogn og avlsredskaber, fæstede en karl og drev nu selv avlingen. Alt blev ved at gå sin vante gang, og det dyrkede areal udvidedes, også kreaturbestanden udvidedes, og det samme var tilfældet med bygningerne. Omsider voksede hans sønner til, så en af dem kunne indtage karlens plads og en anden træde hjælpende til i værkstedet. Familien var også i årenes løb blev forøget. Da jordlodden var blevet opdyrket, solgte K.P. studene og købte 2 pæne hopper, en rød og en brun, 4 og 5 år gamle. Den brune var især en meget smuk og god hoppe. Der faldt også nogle gode føl fra den. K.P. holdt meget af sine heste og havde dem altid i fortrinlig foderstand.

I 1858 købte K.P. ejendommen, og samtidig købte han en jordlod af Søren Vinter i Hvorslev. Jorden var uopdyrket, men kom snart under kultur, og nu havde han en rar lille gård. Han syslede endnu stadig med håndværket, men betragtede det nu som en biting. Han interesserede sig for havevæsen og indhegnede et stykke jord og beplantede en del deraf med lætræer og frugttræer af forskellig slags og anvendte resten til køkkensager. Al hans plantning lykkedes godt, men han klagede over, at kræft ødelagde hans bedste frugttræer. Den nuværende ejer af ejendommen, der er ivrig havemand, har omlavet haven og udvidet den og ryddet de gamle frugttræer, der nu på et enkelt nær var stærkt medtagne af tidens tand. Dette har han ladet stå som et minde fra svundne tider, og trods dets høje alder — ca. 90 år — står det endnu i fuld kraft. Den nuværende have er ubestridelig egnens smukkeste, men ejeren klager over, at kræft ligestom i K.P.s tid vil ødelægge hans bedste træer.

K.P. var som nævnt en mand med gode kundskaber og ville, om han havde beholdt sin hørelse, sikkert være blevet bebyrdet med offentlige hverv; men da han var 35 år, led han af en øresygdom, som havde en tunghørighed til følge, og denne tog stadig til, så man skulle råbe meget højt, når man talte med ham.

Han holdt stadig regnskab over indtægter og udgifter og noterede, når noget mærkeligt passerede. Det hændte derfor undertiden, når nogen kom i strid om, hvad tid en eller anden begivenhed var forefalden, at de henvendte sig til K.P. og lod hans dagbog afgøre striden. Da K.P. var et hestehoved foran sine samtidige og nød almindelig tillid, var der mange, der henvendte sig til ham om råd

og vejledning. Hans døvhed friede ham for kommunale hverv, men den kunne ikke fri ham for de omboendes overhæng, og han ønskede heller ikke frihed, men hjælp enhver, der henvendte sig til ham, efter evne.

På markederne i Randers morede K. P. sig med at belure tyskere og fransk-mænd, når de talte med deres tolke. Engang på et marked i Randers ville en franskmand købe en hest af en mand fra Gullev. Da franskmændene havde eftersat hesten, siger han til tolken: »Nu går jeg, så kan De købe hesten, men se at få ham så langt ned i prisen som mulig, men gå ikke fra ham; thi hesten er jo meget mere værd, end han forlanger for den. Det er en fortrinlig dragonhest, og den er let at afsætte til god pris«. — Tolken begyndte nu at tinge med sælgeren om prisen, men da K. P. i stilhed havde ladet ham vide, at han ikke behøvede at slå af på prisen, holdt han fast. Tolken vedblev at forlange prisen nedsat og påstod, at det var en for høj pris, der forlangtes, da hesten var lille og spinkel og ikke let at afsætte. K. P. tiltalte nu tolken på fransk og lod ham vide, at han havde hørt, hvad prangeren havde sagt om hesten og prisen. Tolken så vist på K. P., men afsluttede handelen uden indvendinger.

Engang ville K. P. købe nogle sager hos en jøde, som havde isenkramforretning i Randers. Medens K. P. taler med jøden om sagerne, kom en lille pige og siger til ham: »Fader, Mor siger, at kaffen bliver kold«. Jøden bad nu en af sine folk om at betjene K. P., medens han var borte, men bad ham på tysk passe på, at han ikke tog mere med sig, end han havde lov til. Hertil svarede K. P. på tysk: »I så henseende kan De være ganske rolig, thi hvor jeg har vandret, har jeg ikke taget mere med mig, end jeg har haft lov til, og skal heller ikke gøre det her«. Jøden sagde nu til kommissen på fransk: »Hvem skulle tro, den bonde kunne tale tysk? Han ser mig så dum ud«. K. P. spurgte nu jøden på fransk, om han ikke kendte et ordsprog, som sagde, at man ikke skal skue hunden på hårene. — »Det er en mærkelig mand«, siger jøden på hollandsk, »Vorherre må vide, hvor han har alle de sprogkundskaber fra«. »Det må De også godt få at vide«, svarede K. P. på hollandsk, »jeg har rejst i flere kongers provinser og lagt mig efter sproget, hvor jeg kom frem«. — Jøden bad nu K. P. undskylde hans nedsættende bemærkninger om ham, og til bevis på, at han havde bedre tanker om ham, bad han ham om at skrive til ham, når han fik brug for nogle af hans varer, og han tilføjede: »Når De skriver på tysk, fransk eller hollandsk, så ved jeg, at brevet er ægte, og varerne skal så blive Dem tilsendt. Betalingen kan jeg så ved lejlighed ihændekomme«. K. P. blev en stadig kunde hos jøden, og denne modtog af og til breve i forskellige sprog.

K. P. havde 6 børn, 5 sønner og en datter. Den ældste søn Søren døde ved et ulykkestilfælde. Han tjente hos Kristen Mogensen, Hvorslev mark, og en dag, da han skulle vande et kobbel heste, havde han været så uforsigtig at hænge tøjret på armen. Hestene blev bange og gjorde nogle sidespring. Han faldt af hesten og kom ind under koblet og blev trådt ihjel. Jens og Niels døde om ved 30 års alderen. Poul blev møllebygger og boede i Granslev. Kristian blev forpagter i Grønbæk præstegård. Karen Marie fik gården i Kjeldbæk og blev gift med Kristen Poulsen i Gullev. De havde børn, hvoraf 2 lever, P. A. Poulsen, som har gården, og A. Poulsen, som er præst i Sahl.

K. P. levede et lykkeligt familieliv og kunne vistnok til tider, når undtages tunghørigheden, glæde sig ved et godt helbred; men de sidste år, han levede, led han af kræft i indvoldene, og denne sygdom endte hans dage i november 1859.

Dersom denne mand havde skrevet sine livserindringer, ville man sikkert have fundet mange interessante bidrag til den tids historie. Han var en virksom og hjælpsom fader og ven, som virkede herligt i sit kald og ros sig efterlader. Han hviler nu på (formentlig Hvorslev kirkegård), men det skal ej glemmes ved hans død, hvad godt han her har øvet.

Tangagergård, i august 1914.

Peder Hansen.

Strejftog i Silkeborgegnen.

Tegninger af Sigurd Bjeld.



Marie og kirken Silkeborg



- Aldersvst kirke -

ERINDRINGER FRA TÅNING SKYTTEKREDS I ÅRENE 1886—89

AF B. S. RASMUSSEN

Da der ikke i Tåning skyttekreds, så vidt mig bekendt, i hvert fald omkring dens stiftelse og i de første år efter, førtes nogen forhandlingsprotokol, ligesom der heller ikke fandtes nogen egentlig bestyrelse, og der af disse grunde ikke vides noget positivt om, hvorledes foreningen virkede dengang, har jeg tænkt mig, det kunne have interesse at få lidt at vide derom.

Jeg skal som en af dem, der var med lige fra begyndelsen, søge i efterstående at resumere, hvad jeg kan huske fra den tid. Jeg kan naturligvis ikke huske alt efter det lange tidsrum, der er forløbet, ligesom det også kniber med den kronologiske følge af begivenhederne. Det hele bliver lidt kalejdoskopisk, men måske kan der alligevel blive et lille billede, som foreningen nu kan have fornøjelse af at beskue.

Hvem der fostrede ideen til Tåning skyttekreds's dannelse, kan jeg ikke sige med bestemthed, men jeg er ikke i tvivl om, at det var R. P. Randløv. Jeg kan tænke mig, at han derefter har talt med lærer K. N. Hougaard om sagen, i hvert fald var Hougaard stærkt interesseret og tog af og til del i vore skydninger om søndagen, ligesom hans søn Niels var deltager i gymnastikken. Jørgen Lange var også et ivrigt medlem, men om han var med i selve starten, husker jeg ikke. Selv havde jeg ikke noget med stiftelsen at gøre, ud over at jeg straks fra begyndelsen var ivrig deltager såvel i skydningen som i gymnastikken; jeg var jo kun 16—17 år.

Der hersker jo nogen usikkerhed med hensyn til, hvornår foreningen blev stiftet. Jeg er vidende om, at foreningen regner med, at den er stiftet i 1887, hvilket jeg ikke mener kan passe, idet jeg går ud fra, den er stiftet allerede i 1885, evt. 1886. Min antagelse bunder i, at foreningens fane bærer årstallet 1887, og det er kun lidet sandsynligt, at vi skulle have fået fanen samme år, som foreningen blev stiftet. Et andet holddepunkt er dette, at jeg, forinden jeg 30. januar 1890 blev indkaldt som dragon, mener at have deltaget i 4 amtsskydninger, altså 1886 til 1889. Da der ikke er sandsynlighed for, at foreningen har deltaget i en sådan skydning det allerførste år, mener jeg, at foreningen er stiftet i 1885. Her kan anføres, at R. P. Randløv kom hjem fra militærtjeneste i efteråret 1884, så der er nogen sandsynlighed for, at han straks har taget tanken op om foreningens dannelse.

Til at begynde med skal vi se lidt på, hvorledes den stedlige befolkning så på sagen, og det skal straks siges, at holdningen var reserveret. De fleste, navnlig ældre, betragtede det hele som narrestreger. Særlig gymnastikken betragtedes

som det rene galimatias, idet de alle gik ud fra, åt det kunne være bevægelse nok for de unge karle, når de var på færde fra kl. 4—5 om morgenen til kl. ca. 8 aften; så ansås det ikke for nødvendigt at gå til gymnastik bagefter.

Det kneb os at få plads indendørs vinterdage; vi måtte helt op på Ballegård med vore gymnastikapparater. Det var jo ikke altid så rart en søndag formiddag at trave derop, undertiden i sne til midt på livet, men vi havde jo den hellige ild i os. Medlemmerne var mest tjenestekarle og enkelte husmandssønner. Gårdmandssønnerne deltog ikke, fraset måske en enkelt. Dengang var der et ret skarpt skel mellem gårdmandsbørn og småkårsfolks børn samt tjenestefolk; kun til lege-stuerne deltog de sammen.

Nå, vi må begynde med begyndelsen. Hvad gymnastikken angik, måtte vi først anskaffe redskaber. Karetmager Søren Enevoldsen lavede træhesten og springstøtterne. Den første havde den fejl, at den ikke var massiv nok; den stillede sig overfor en rigtig træhest som en fuldblods overfor en jydsk hest, hvilket havde til følge, at den let gik på næsen, når et forfjelt tilløb medførte, at pågældende løb mod bagdelen af den. Ellers var den udmærket udført, skindbetrukket og med fjedre i halen. Ligeledes lavede han et springbrædt, hvilket var brugeligt dengang uden for hæren. For os var et sådant uundværligt, idet vi hele sommeren havde vore gymnastikøvelser bag Randsløvs lade, hvor der altid var et tykt lag sand, fordi der, som enhver stedkendt ved, fra syd kommer en markvej og fra Præstevejen en dito, der begge skråner stærkt ned mod gården og ved regnskyl aflejrer sit overflod af sand på nævnte sted. Senere blev springbræddet jo helt afskaffet overalt, hvilket jeg personlig mener ikke burde være sket, idet springbræddet ved sin skrå stilling gav en dejlig støtte for foden i opspringet, og den gymnastiske færdighed var såmænd lige stor.

Hvad angår madrasser og sadelpuder, da erindrer jeg intet om, hvorledes de blev bragt tilveje.

Hvad angår skydningen, da skulle vi have materialerne gennem Århus amts skytteforening. Vi skulle hente riffen (jeg tror ikke, vi fik mere end een udleveret) hos en købmand Laursen, hjørnet af Montanagade og Ole Rømersgade i Århus, og ammunitionen, projektiler, krudt, fænghætter og patronhylstre samt skiver hos isenkræmmer M. Nielsen, hjørnet af Volden og Rosensgade. Vi var altid tre mand høj på den ekspedition, for der var jo ikke så lidt at bære fra Skanderborg til Tåning; navnlig var projektilerne — 11 mm blyklumper — tunge at slæbe. Jeg har været med et par gange på den tur.

Når vi var kommet så vidt, begyndte vi på skydningen. Den fandt til at begynde med sted ude ved Skanderborg sø. Senere flyttede vi til et sted ved Mossø neden for Slavsballer. Vi stod ude i engen (den hørte vist til Horndrup Nedergård) og skød ind mod den høje skrænt, som jeg ikke husker navnet på, men som nu vistnok tilhører Fuldbro Mølle. Vi begyndte på 100 alen og gik efterhånden ud til 300 alen. Der var kun opstillet een skive, der stod fast. Ud til siden var gravet en markørdækning, hvorfra markørerne kom frem, så snart der var faldet et skud. Skiven var inddelt fra 1 til 4 i firkantede felter; pletten, der også var firkantet, gjaldt 4 points; desforuden fik man pr. honnør 2 points for at ramme skiven. En ener gav altså 3 points o. s. v., et pletskud gav 6 points. — Vi ladede selv vore patroner på stedet. Man forsynede sig med 5 hylstre, og med en dertil indrettet tang fjernede man den gamle fænghætte og satte en ny i, kom krudt på og derefter et projektil; det gik nemt.

Det var naturligvis kun om sommeren, vi dyrkede skydning; om efteråret blev riflen tilbageleveret. Vore skydninger blev bogført, men på hvilken måde har jeg glemt. I de år, jeg var med, nåede ingen at blive præmietagere ved amts- eller kapskydninger. Vi var engang lige ved at erholde en faneplade ved en kapskydning, men på grund af forsømmelighed fra et medlems side fik vi den ikke; men herom senere.

Gymnastikken blev som før nævnt øvet bag Peter Randsløvs lade. R. P. Randsløv, der om efteråret 1884 blev hjemsendt som korporal fra 10. bataillon i Fredericia, var gymnastiklærer. Vi mødte til øvelse om aftenen, når vejret var til det, og vi sled godt i det. Vi havde forberedende øvelser samt springøvelser. En trapez fik vi også anskaffet, den var ophængt i en af de store bævreaspe, som dengang fandtes der. Øvelser i denne kunne Randsløv ikke give os nogen undervisning i, men disse lurede vi os til at lære ved besøg til opvisninger i Ry forsamlingshus, hvor vi så mange udmærkede gymnaster, som jeg skal omtale senere.

Det var naturligvis meget tungt at løbe i det før omtalte meget sand, men vi havde jo springbrættet, uden hvilket det hele havde været omsonst. Men sikken støv vi rejste, og hvor blev vi beskidte! Det skyldte vi af os næste middagsstund i Mølleåen mellem Moderholm og Hornstrup å; det var i stedet for at sove middagsøvn. — For det tilfælde, at den yngre generation ikke kender et springbrædt, skal jeg forklare lidt derom. Brættet var ca. $1\frac{3}{4}$ alen langt og 4 almindelige fjæle bredt. Den ene ende var fastspigret til en stærk tværstang, sædvanligvis af asketræ. Den skulle være meget stærk for at modstå det svære tryk af et forspring. Denne stang var meget længere, end brættet var bredt, og enderne hvilede på to ca. 1 kvarter høje klodser, som ved kramp var indrettede således, at tværstangen kunne forskydes efter behag.



Politiasistent B. S. Rasmussen, Århus.

Ved vore øvelser om aftenen var der altid nogle tilskuere, unge karle, som ikke selv ville lege med, tjenestedrenge samt husmænd og daglejere, som kom over og røg deres aftenpibe, mens de så på »løjerner«.

Det var om sommeren. Om vinteren kunne vi selvsagt ikke drive udendørs gymnastik. Vi søgte så et passende sted hertil, og der var ikke ret mange steder at vælge imellem, idet der kun fandtes 2 kørelader, een i selve byen hos Iver Jørgensen i Haldgården og een hos Niels Poulsen i Balle. Hvorvidt der skete henvendelse til Iver Jørgensen, ved jeg ikke, men i hvert fald flyttede vi vore sager op i Balle, hvor vi så holdt øvelser så godt som hver søndag formiddag vinteren igennem; men som tidligere sagt, det kunne til tider være en drøj tur, når sneen lå højt på mark og veje.

Når vi om sommeren skulle deltage i konkurrencer med andre foreninger enten ved amtsskydningerne eller kapskydninger, måtte vi jo rigtig træne; men vi nåede aldrig i de få år, jeg var med, at komme blandt eliten, hvilket ikke var underligt, når hensyn tages til vore dårlige træningsforhold; vi kunne slet ikke komme på højde med de foreninger, der rådede over forsamlingshuse til deres øvelser. Når vi mødte som deltagere ved sådanne gymnastikopvisninger, var vi i hvide benklæder, almindelige hvide skjorter, om halsen en rød sømandskrave med en hvid snor på, og om livet — tror jeg nok — et rødt skærf.

Hver sommer deltog vi i amtsskydningerne. Det er ikke meget, jeg husker om disse, men jeg noterer den smule, jeg erindrer.

Den første, vi deltog i, tror jeg nok afholdtes på Boulstrup strand. Jeg husker ikke andet derfra, end at Randsløv i toget fra Århus til Odder traf den senere så bekendte politiker og redaktør Marott og kom i samtale med ham; det er det hele.

I Århus deltog vi også i en amtsskydning på Egå Fed. Her husker jeg heller ikke noget fra, udover at der var en mand på pladsen, som solgte hvedebrød. Til ham henvendte jeg mig og sagde: »A vel gjen ha et stæk blødbør!«. Det hørte nogle mennesker, antagelig Århusianere, der højlydt gav sig til at grine over mit »blødbør«; det betød jo i købstadsproget »femøresstykke«.

Ved en amtsskydning i Skvæt Mølle deltog vi både i skydning og gymnastik, men jeg husker ellers intet derom.

Vi deltog også i en amtsskydning ved Stilling; den kan jeg huske lidt om. Ved skydningen var jeg så heldig med de 3 første skud, så — hvis de sidste var lige så gode — ville jeg være sikker på en præmie, en splinterny Remington riffel. Amtsföreningen udsatte hvert år en del rifler som præmier; de der havde vundet rifler tidligere, fik sølvplader. Jeg så allerede i ånden mig selv drage ind i Tåning med en riffel på nakken og være dagens samtaleemne i flere dage, men ak, det gik ikke så! I mine store tanker og dermed følgende nervøsitet, hvortil kom kammeraternes omsorg og gode råd — de var næsten lige så optaget som jeg, da det jo også ville kaste glans over dem, selv om det var mig, der fik præmien — så fumlede jeg med skyderen og fik kun, så vidt jeg husker, 2 enere. — Farvel, fagre drøm!

Ved denne lejlighed deltog vi i gymnastikopvisningen. Denne afholdtes i en gammel grusgrav, der ved omhyggelig planering var omdannet til et ideelt amfiteater, hvor der var lagt bræddegulv i dagens anledning.

Jeg skal her indskyde, at mange foreninger under indmarchen sang »Stræk din fod! Fremad, frem med frejdigt mod!«. Det var ikke alene ved denne lejlighed, men også andre steder.

Da gymnastikken var forbi, skulle vi jo hjemad. Da der ikke gik noget tog, måtte vi spadserere. På vejen til Skanderborg skete en lille episode, som havde en forhistorie. En dag vi var til øvelsesskydning, opdagede Randsløv i søkanten mellem sivene en sjælden fugl. Han fattede riflen og sendte den en 11 mm, som den ikke kunne stå for. Fuglen var en lappedykker. Om den var særlig sjælden eller hvordan, ved jeg ikke, men der kom en lille notits derom i »Skanderborg Avis« (måske har Randsløv selv indsendt den), hvilket gav anledning til følgende: Da vi nu som nævnt var på vej fra Stilling til Skanderborg, kørte en char-a-banc med skytter fra en anden kreds forbi os, og idet de passerede, var der en, der råbte: »Der går dem fra Tåning! Det er dem, der skyder lappedykkere!«. Denne bemærkning fulgtes af en skraldende latter, som gjorde os onde i sulet; vore fingre kløede, men vognen fortsatte, og vi måtte bide fornærmelsen i os. Vi var godt trætte, da vi ud på natten nåede hjem til Tåning; det havde været en lang dag.

Foruden i amtsskydninger deltog vi også i et par kapskydninger. Jeg mindes dunkelt, at vi deltog i en kapskydning i Firgårde, men erindrer ellers intet derom. Derimod husker jeg ret tydeligt vor deltagelse i en kapskydning i Ry. Vi startede en søndag morgen til fods til Alken station for derfra at køre med toget til Ry. Hele holdet var samlet på nær Jørgen Lange, der antagelig ikke i tide har fået sig løserevet fra Met' Langes bløde arme. Fra Ry station gik turen til skydepladsen neden for Gl. Ry, og her begyndte skydningen sammen med de andre kredse. Et par timer senere mødte så endelig Jørgen Lange, som var ventet med længsel, så holdet kunne blive fuldtalligt. Han blev straks højlydt bestormet med spørgsmål om, hvor fanden o.s.v., hvad der ellers siges ved en sådan lejlighed. Nå, Jørgen fik affyret sine skud, og de var vist gode, i hvert fald viste det sig, at Tåning skyttekreds ved optællingen var blevet nummer 2 eller 3 og således værdig til en sølvplade til fanestøngen. Men der var nogle medlemmer af andre kredse, der havde bemærket Jørgen Langes for sene ankomst, hvorfor vi blev diskvalificeret, og sølvpladen gik til en anden forening, men æren blev os tilstået, og under marchen fra skydepladsen var vi indrangeret på den plads i kolonnen, som med rette tilkom os.

Umiddelbart efter skydningens afslutning blev der arrangeret et improviseret kapløb mellem de tilstedeværende, som havde lyst. Der startedes fra skydestandpladsen, og løbet skulle gå over en høj lyngbakke, på hvilken var hejst et dannebrogsslag; dette skulle rundes, og opløbet derefter finde sted på startpladsen. Jeg deltog ikke, men Randsløv gik med. Han tog den med stor ro til at begynde med, og der blev leet en del af ham, da han efter fjerdedelen af løbet lå allerbagest. Dog viste det sig, at hans taktik var rigtig, for vel kom han ikke ind som nummer 1, men dog som en af de første. Der var mange deltagere, men de allerfleste løb vejret af sig allerede på den første halvdel af strækningen.

Om eftermiddagen var der gymnastik på Ry torv. Om det var konkurrence eller kun opvisning, husker jeg ikke, ligesom jeg heller ikke erindrer, om vi deltog. I Ry havde de mange gode gymnaster. Jeg husker således en skomager Mathiasen, en blond kæmpe med fuldskæg og med anlæg for mave, ca. 30 år. Han var en fortrinlig gymnast. Ligeledes var der en ung mand, A. Andersen, også en udmærket gymnast. Han blev senere sergent og gymnastiklærer i Århus og endte som korpsofficiant; han tog sin afsked fra hæren for få år siden. Men som rosinen i pølseenden skal jeg nævne friskolelærer Caspersen, også i Ry; han var elitegymnast af høj rang. Vel har jeg set gymnaster udføre højere

spring og større kraftudvikling, bl. a. førnævnte Mathiasen, men aldrig nogen gymnast, der havde det herredømme over legemet som Caspersen. Jeg har aldrig set ham forfejle et spring, og jeg har haft lejlighed til at se ham gentagne gange på forskellige steder. Hvad der var det mest forbløffende, det var hans nedspring. Enten han sluttede et sidespring eller bagspring over hesten, eller han sluttede en smidighedsøvelse, ja, selv om han foretog et nedspring fra svingende trapez, så altid ned på tåspidserne, bøje, strække og hælene til jorden uden en eneste gang at vakle; det var en fryd for øjet at se på.

Af andre gode gymnaster mindes jeg Jens Pedersen fra Gylling; han var en hel akrobat i øvelser i bommene på træhesten (bensving). Ligeledes erindrer jeg en ung mand, søn af pastor Otto Møller i Gylling, som også var en dygtig gymnast.

Tåning skyttekreds deltog også et år i en gymnastikfest på Himmelbjerget; jeg erindrer ikke, om der samtidig var skydning, men det har der muligvis nok været.

Vi var nogle stykker, der et par gange om vinteren rejste til Ry, når der var gymnastikfester i forsamlingshuset, for at glædes over og beundre de før omtalte dygtige gymnaster. Vi kunne jo også lære lidt ved samme lejlighed.

Jeg kan ikke undlade her at omtale Emborg skyttekreds, der var en af de førende i Århus amt. Man så det straks, når kredsen mødte til de årlige amtskydninger, idet næsten hver skytte havde sin tidligere vundne riffel på skulderen; det så ud som en militærpatrouille. Jeg ved ikke af, at Tåning kreds har været gæst hos dem eller de hos os, men jeg personlig har været på besøg derovre et par gange, når de fejrede deres årlige skyttefest. Det kom sig nemlig sådan, at der hos Erik Rasmussen i Justenlund tjente en karl fra Emborg ved navn Johan Sørensen. Han var medlem af Tåning skyttekreds, men ikke dengang nogen skytte af betydning; dog blev han forinden sin død for nogle år siden anerkendt som en af de allerbedste skytter i Århus amt. Det var i selskab med nævnte Johan Sørensen, at jeg et par gange var gæst i Emborg. Jeg har lyst til at fortælle lidt om den ene tur, som der knytter sig særlige minder til.

Rejsen derover foregik på den måde, at vi spadserede til Hem strand, hvor vi hos fisker Eriksen lånte en robåd til at befordre os over Mossø. Denne Eriksen havde 3 sønner, Rasmus, Anders samt en tredie, som jeg ikke nu husker navnet på. Anders, som for resten senere blev gift med Erik Rasmussens datter Lise, var med os på turen over søen. Efter skydningen var der bal, så det blev sent, inden vi fik begyndt på hjemturen, og da den skulle finde sted, lå der en tæt tåge over Mossø. Vi tog bestik efter Hem strand, så godt vi nu syntes, men da den tid var gået, at vi skulle være ovre, kunne vi ikke øjne land. Hvor længe vi sejlede rundt, kan jeg ikke huske, men det har været timer, før vi endelig nåede land, og det var nu hen på morgenstunden.

Jeg var ikke så ovenud begejstret ved situationen, for jeg kunne indse, at jeg næppe kunne nå hjem inden den tid, vi almindeligvis stod op. Jeg tjente hos Iver Jørgensen i Haldgården, og jeg vidste, han ville blive vanskelig, hvis jeg ikke var hjemme, når han kom og kaldte. Johan og jeg skyndte os alt, hvad vi kunne, og da jeg havde sagt farvel til ham, tog jeg rigtig benene på nakken hjemefter. Men ak, de skønne spildte kræfter! Da jeg nåede Troelsbjerg, kunne jeg høre, at hakkelsemaskinen var i fuld gang. Jeg skyndte mig ind i karlekammeret for at skifte tøj; det var hurtig omklædning; et par gummimanchetter kunne jeg ikke få af i skydningen, men skød dem ind under skjortærmerne. Iver og jeg mødtes i døren til hakkelsehuset, og vi sagde begge to samtidig: »Nå!«,

men med forskellig betoning, hvortil Iver søjede: »Du vil da hjem!«. Jeg gik straks til maskinens trækstang, og jeg skal antyde, at Iver stoppede det i maskinen, den kunne tage.

Men det var ikke endt dermed. Vi skulle køre gødning ud den dag, og jeg skulle jo som karl i gården køre det ene spand, troede jeg da, men om forladelse! Da vi havde spist davre, sagde Iver i afgørende tonefald: »Ja, det kan jo ikke nytte noget, at du kører! Nu kan du gå i møddingen og læsse, så kan Christen (daglejerer) køre i stedet for!«. — Det var jo lidt af en hån, men sikkert rigtigt resolveret af hensyn til alle parter, og een ting er sikkert: jeg faldt ikke i søvn ved arbejdet, men hvor var det en streng dag.

Hvert år på slutningen af høsten fejrede vi vor egen hjemlige skytte- og gymnastikfest. Skydningen foregik en søndag formiddag på den sædvanlige skyde-standplads. Der var udsat nogle mindre værdifulde præmier at kappes om. Men eftermiddagen var festdagens clou. Festpladsen var den firkant, som fandtes mellem den østre længe af Christen Madsens gård og degnens have. Pladsen var pyntet med flag, og herhen bragtes vore gymnastikredskaber og trapezen, der var ophængt i en galge, der var rejst af læssetræer.

Vi begyndte med forberedende øvelser, derefter højde- og længdespring samt spring over hesten. Det var den afrundede opvisning, men bagefter muntrede vi os med smidighedsøvelser, som vi havde set ved forskellige opvisninger og derefter øvet os på; men særlig trapezen var et søgt redskab. Det var navnlig den »flyvende« trapez, der ved denne lejlighed havde vor store interesse. Når vi havde fået den rigtig i sving, gjaldt det om at slå en kolbøtte over stangen, hver gang den var yderst i svinget. Der var aldeles ingen kunst ved den øvelse, men for tilskuerne tog det sig meget flatterende ud, og hvem af os havde ikke en lille pigeven imellem disse, som vi gerne ville vise vor kunst overfor. Engang gik det galt for en »flyver«, idet han slap taget, hvilket havde til følge, at han fløj over diget og landede i degnens have uden dog — heldigvis — at komme noget til.

Der var altid mange tilskuere ved disse opvisninger. Ved en sådan fest i 1887 fik vi overleveret den fane, som Tåning skyttekreds stadig værner med ære. Besynderlig nok har denne højtidelige stund ikke fæstnet sig i min erindring. Jeg mindes ganske dunkelt en kvindeprocession med fanen, anført af lærer Hougaard som fortaler (kvinden havde jo dengang ikke den magt over mundlæderet, som hun har fået siden). Iøvrigt må jeg sige med Jens Baggesen, at den begivenhed »er skjult i Tausheds Glømsels mørke Nat«. Ligeledes erindrer jeg heller intet om, hvem der var i spidsen for indsamlingen, men gætter stærkt på, at det var fru lærer Hougaard. Randsløv var ikke gift på det tidspunkt.

Vore skytte- og gymnastikfester endte altid med bal. Det stod hos Jens Andersen, hvad for resten alle legestuer gjorde. Før i tiden afholdtes legestuerne i bøndernes storstuer efter tur, men eftersom det blev skik, at disse gjordes fine med oliemalede vægge, krympede ejerne sig ved at anvende dem til baller. Til held for de unge mennesker lavede Jens Andersen en dansesal ved at slå sin storstue sammen med gæsteværelset, hvorved der blev en ret rummelig stue i den østre ende af stuehuset, hvor så al dans — og forresten danseskoler også — afholdtes. Her holdt vi som nævnt også vore skytteballer, der som oftest trak ud til hen mod morgenstunden. Det var en drøj dag, mandagen derpå. Der blev ikke som ved legestuerne nydt spiritus ved skytteballerne.

Jeg skal til slut oplyse, at kaptajn, højskoleforstander, dr. Jens Nørregaard, Testrup, var formand for Århus amts skytteforening. Han gav møde ved amtskydningerne i uniform og holdt før præmieuddelingen som den udmærkede taler han var en opildnende tale til skytterne, hvis indhold jeg som helhed mener at kunne indramme i strofen: »Sønderjylland vundet, det er kampens mål!«

Ja, foranstående er, hvad jeg nu erindrer om starten af Tåning skyttekreds og de nærmest påfølgende år. Jeg er klar over, at der er en del fejlhuskninger og erindringsforskydninger deri, og kan med en let omskrivning sige med Chr. Wilster:

»at omend der er Løgn iblandt,
så er en del deraf dog sandt!«

Dog håber jeg at have givet et lille billede af foreningens liv i sin begyndelse, og at det vil være til lidt glæde for de nuværende medlemmer at vide lidt derom.

*

Efter at foranstående er nedskrevet, blev min opmærksomhed henledt på, at R. P. Randsløv i »Østjydsk Hjemstavn« for 1940 har skrevet noget om skyttekredsen. Det er dog kun få linier, han har ofret på sagen. Jeg citerer: »Efter min hjemkomst fra militærtjenesten blev der talt om at få oprettet en skyttekreds i Tåning. Det var især lærer Hougaard, der førte sagen på tale...«. Yderligere oplyser han, at kredsen begyndte sin virksomhed i 1886 med ham selv som leder af såvel skydningen som gymnastikken.

*

Til slut en hymne til begge de nu afdøde mænd, R. P. Randsløv og K. N. Hougaard, som fostrede tanken om Tåning skyttekreds' oprettelse og førte den ud i livet til gavn og glæde for ungdommen i Tåning sogn.

Æret være deres minde!



MINDER OM REDAKTØR JENS PEDERSEN-BJERGAARD

AF KR. PEDERSEN

Lidt nord for Søvind by i Skanderborg amt ligger den smukke gård Bjergård, og her fødtes i året 1843 den senere redaktør Jens Pedersen-Bjergaard. Faderen var gårdejer Peder Sørensen og moderen Kristiane Hansdatter. Sine forældre og sit barndomshjem har han skildret i bogen »Minde fra et Bondehjem i Jylland« (1893). Senere udgav han »Et Ungdomsliv i Bølgegang« (1917).

Efter et 10-årigt ophold i Amerika rejste han til København og begyndte at handle med frø. Han købte op i Danmark for danske kroner og sendte det derefter til U. S. A. og fik afregning i dollars. Efterhånden blev han en velhavende mand.

J. Pedersen-Bjergaard, der var gift, havde sin bolig i Søndermarkshuset, der vistnok tilhørte Carlsberg, og her i sit hjem samlede han mange værdifulde kunstgenstande og kostbare malerier.

Hans hovedinteresse var at få udbredt gode hønsehøld i Danmark, og han vandt sig derved mange præmier. Han var redaktør af »Pedersen-Bjergaards Fjerkræavls- og Binæringstidende« (1913—21).

På sine ældre dage tænkte han på sit fødesogn ved af sin formue at opføre et alderdomshjem for gamle mænd og kvinder i Gangsted-Søvind kommune. Hjemmet skulle opføres på en grund af barndomshjemmet. Da der på den udsete plads var bygget et nyt fodermesterhus, måtte dette nedbrydes og bygges et andet sted. Hjemmet kom til

at ligge lige over for Søvind dobbeltskole i smukke omgivelser og med en stor have. Når det var færdigt, ville han selv komme og tilbringe sine sidste leveår her.

Hjemmet blev opført i 1929, og den sommer boede J. Pedersen-Bjergaard hos sin broder, afdøde snedker Mathias Pedersen i Elbæk, og den, der skriver dette minde om



J. Pedersen-Bjergaard.



Bjergård, J. Pedersen-Bjergaards fødehjem i Søvind



Søvind alderdomshjem.

Pedersen-Bjergaard, lærte ham at kende som en fin og ejendommelig personlighed. En urkæde, der havde tilhørt den berømte politiker Orla Lehmann, gik han altid med, og på fingeren havde han en ring med en ægte safir, en gave fra kong Georg af Grækenland. Denne var ejer af godset Gurre på Sjælland. Engang han var i Danmark, havde han sagt til sin fader, kong Christian IX, at han kunne ikke rigtig få en god orden i hønsbestandens på Gurre. Faderen rådede ham til at lade Bjerggård tage derud nogle gange og se på det. Bjerggaard kom og fik et godt resultat ud af det, og inden kong Georg rejste hjem, ville han give ham en belønning, som han afslog. Nogle dage efter kong Georgs hjemrejse sendte han den kostbare ring til Bjerggaard, og det mærkelige var, at ringen passede nøjagtigt til hans finger.

En anden fyrstelig gave var en guldslipsnål, han havde fået af kong Christian IX selv. Men da han engang var herovre at besøge en broder i Søvind og flere andre slægtninge, havde han det uheld at forlise den, hvilket han ærgrede sig meget over.

Han stiftede flere legater, og da kirkegården i Søvind skulle udvides, gav han et klækkeligt bidrag hertil. Det gamle forsamlingshus, der lå tæt ind på kirkegården, skulle nedbrydes og opføres et andet sted, og grunden skulle indtages til kirkegården.

Det smukke alderdomshjem stod færdigt i oktober 1927, og redaktør Pedersen-Bjerggaard flyttede ind på hjemmet med alle sine kunstgenstande og malerier.

Der boede han til sin død i 1930, og under stor deltagelse blev han begravet på Søvind kirkegård. Flere af fjerkræsagens venner talte ved hans jordefærd og rejste ham et smukt minde, en stor, brunlig sandsten med en marmorplade, hvorpå man læser: »Redaktør J. Pedersen-Bjergaard, R. af Dbg. 1843—1930. Venner af Fjerkræsagen satte ham dette Minde«.

Her blev han stedt til den evige hvile inden for den ramme, som med støtte fra ham var indtaget til kirkegården. Alle hans kunstgenstande og malerier blev etter hans død indbyrdes solgt imellem familien, og Gangsted-Søvind kommune overtog nu det smukke alderdomshjem, som han af sin formue havde ladet opføre for de gamle, som under betryggende forhold kan henleve deres alderdom i det smukke hjem og omgivelser.

I kælderetagen er der et stort køkken ved siden af en spisestue, vaskerum og fadebur, w.c., håndvask og badekar.

Ligeledes forefindes varmekedel og brændselsrum, to værelser til gamle og rullestue. I stuen er der et stort sognerådslokale og en samlingsstue med radio for de gamle. Her hænger der et stort maleri af redaktør Bjergaard, og her opbevares alle de præmier, han i tidens løb har fået. De hænger på væggen i glas og ramme. Derefter er der en lang gang med værelser til begge sider til beboelse. På første sal er der lejlighed for bestyrerparret og endnu en lang gang med værelser på begge sider for de gamle og et stort loftsrum til hensætning af skabe og lignende, som de ikke kan have på værelserne. Foruden lejligheden til bestyrerparret og deres husassistent er der på hjemmet plads for 17 ældre mænd og kvinder.

På billedet af hjemmets hovedindgang ser man til venstre afdøde lærerinde frk. Kirstine Tarp, Søvind skole, der skænkede 5.000 kr. til hjemmet. Renterne af denne kapital bruges hvert år til jul til uddeling af godter til de gamle. Derefter Birgitte Andersen, hendes broder afdøde gårdejer Søren P. Houman, Haldrup, og hans kone Kirsten Houman, derefter afdøde landpost Anders J. Andersen, Søvind, og hjemmets husassistent.



Hovedindgangen på Søvind alderdomshjem.

LITTERATURHISTORIKEREN TH. H. ERSLEW TIL FAVRGÅRD

AF AUGUST F. SCHMIDT

Favrgård ved Ondrup sydvestlig for Odder ejedes 1816 af krigsråd Hans Christian Møller (forhen til Hvidstedgård)¹⁾, som 1823 skødede den 4½ tønde hartkorn store gård for 2345 rigsbankdaler sølv og 1100 rbd. sedler til C. E. S. van der Merwede. Allerede året efter, i 1824, solgte han Favrgård (matr. nr. 2a af Ondrup) til Thomas Hansen Erslew (10. november 1803—17. marts 1870), der i dansk litteraturforskning har et sjældent stort navn.

Th. H. Erslew var købmandssøn fra Randers. Hans fader Niels Christensen Erslew (1772—1811) var fra Nykøbing på Mors. Slægtsnavnet Erslew er da taget efter landsbynavnet Erslev paa Mors, hvorfra Th. H. Erslews fædrene slægt uden tvivl må være udgået. — Købmand Niels Christensen Erslew var gift med Christiane Charlotte Boje (1764—1819).

Allerede som skoledreng gav Th. H. Erslew sig af med litterært samlerarbejde, en virksomhed, han fortsatte med, efter at han i 1821 var blevet student.

Den 4. november 1824 blev Erslew gift i Horsens med Sara Gylding (7. januar 1797—6. oktober 1864), datter af købmand i Horsens Niels Ole Gylding (1757—1822) og hustru Ellen Kirstine Hein (1767—1807).

Erslew og hustru var begge forældreløse, da de i 1824 indgik ægteskab, og for den arv, brudgommen var i besiddelse af, købte han så Favrgård nær Odder. Man undres noget over denne handling, idet Th. H. Erslew ikke havde egentlig interesse for endsige forstand på landvæsen. Favrgård var så stor, at et herskab kunne leve af den, hvis den blev drevet dygtigt. Men herpå skortede det, da Erslew, som nævnt, var en dårlig landmand, og han kom som sådan langt fra altid i det heldigste selskab. I ægteskabet fødtes 2 døtre og 1 søn (der døde som mindreårig).

Det gik jævnt tilbage med bedriften på Favrgård; men inden endnu alt var ødelagt, solgte Erslew gården i 1833 for 4.000 rigsbankdaler sølv mønt til N. J. Secher²⁾. Herefter købte Erslew Kejlstrupgård i Vedslet sogn (Voer herred). Denne gård var endnu mere utilstrækkelig til familiens ophold, og havde det ikke før været galt, så blev det nu galt for alvor. For at undgå den fuldstændige ødelæggelse solgte han efter sin dygtige hustrus råd ret snart Kejlstrupgård og flyttede i 1836 tilbage til København.

Aftenen blev ikke middagen lig. Erslew fik brudt med sin jyske fortid, som han ikke yndede at tale om eller nedskrive oplysninger om. Ved tilbagekomsten til hovedstaden var han en fattig mand, forknyt og tynget af sin skæbne,

1) Vedrørende krigsråd Møller, hans familie og livsgerning se skolebestyrer Thorvald Madsens afhandling om hans slægtshjem, Skægs Mølle, i »Østjydske Hjemstavn« 1955, s. 92—102.

2) Oplysninger om gårdens senere skæbne er givet i J. J. Hansens »Større danske Landbrug« V (1933), s. 725 f.

men der meldte sig også en fremtid for denne på sit område meget dygtige mand. Han søgte nu sit udkomme ved boglig syssel, og det kan her være rimeligt nok at fremkomme med nogle få oplysninger om den tidligere proprietærs senere skæbne.

I 1840 overdrog Forlagsforeningen gennem J. Deichmann Th. H. Erslew at levere en fortsættelse af Rasmus Nyerups litteraturleksikon. Denne opgave, der fra ungdommens dage havde stået for Erslew som den største og attråværdigste, han kunne nå, viede han nu alle sine kræfter. Den oprindelige af forlæggeren lagte, snævre og saglig utilfredsstillende plan lykkedes det Erslew ved venners hjælp efterhånden at frigøre sig for, så at han uhindret kunne følge sit hjertes tilskyndelse og i værket nedlægge den uforlignelige fylde af litterære, personalhistoriske og genealogiske oplysninger, der indsamlede med en aldrig svigtende agtpågivenhed og nøjagtighed gør hans »Almindeligt Forfatterleksikon for Kongeriget Danmark med Bilande« til et enestående værk i vor litteratur og stiller det i allerforreste række blandt tilsvarende arbejder i udlandet. Hovedværket, omfattende tidsrummet 1814–1840, udkom i 3 bind i perioden 1843–53 og efterfulgtes 1858–68 af et supplement i 3 lige så store bind, der fører artiklerne for hver forfatters vedkommende ned til tidspunktet for pågældende hæftes fremkomst. Erslews leksikon er ikke alene et vidnesbyrd om en mageløs arbejdskraft, det giver også umiddelbart et indtryk af en storartet, mangeårig opofrelse og selvforståelse i videnskabens tjeneste.

Erslew efterlod ved sin død 17. marts 1870 materiale til en fortsættelse af sit værk indtil det år, han gik bort. Dette materiale findes nu på Det kongelige Bibliotek sammen med et af J. E. Dittmann og A. P. Møller udarbejdet, håndskrevet register over de i de 6 bind optagne utallige personer.

1847 var Th. H. Erslew blevet kopist i Danske Kancellis arkiv og 1849 bestyrer af Kultusministeriets arkiv, en stilling, han beholdt til sin død. I personlig fremtræden var Erslew en stilfærdig, undselig og kejtet mand, overfor livets forskellige praktiske forhold ret ubehjælpelig, men indenfor den boglige verden, han som få beherskede, det redbonnestemenneske til uegennyttig at give enhver, som kom, oplysninger.

En fortræffelig skildring af Erslew, hans liv og personlighed er givet af Frederik Barfod i »Illustreret Tidende« 24. april 1870.

Det var et uheld for Erslew, at han i perioden 1824–36 var ejer af Favrgård og Kejlstrupgård. De efterfølgende mange år gav ham et arbejde, der passede for den efterhånden så lærde mand. Med endeløs flid nåede han at skrive et af dansk litteraturforsknings mest nyttige værker.

Th. H. Erslew var en overmåde tiltalende mand, en fin og nobel karakter, der i sin samtid var lige afholdt og beundret for sin usædvanlige indsats. Enhver, der beskæftiger sig med dansk litteraturforskning, slynger æreskransen om hans minde.

Da det ikke er almindelig kendt i Østjylland, at Erslew i sin tid ejede et par gårde her, tør det formenes at være af interesse, at der bliver givet oplysninger herom. Derfor er ovenstående redegørelse blevet udarbejdet.

PRÆSTER I HASLE, SKEJBY OG LISBJERG FRA REFORMATIONEN II

AF RASMUS BENDIXEN

14. Peder Sørensen Kjærulff.

Han er født 1714 i Kjøng på Sjælland, hvor faderen Søren Poulsen Kjærulff var sognepræst. Gik i Roskilde skole, derfra dimitteret til universitetet, blev kandidat med laud. Den 9. august 1743 blev han udnævnt til præst i Hasle, Skejby og Lisbjerg. Det sagdes om ham, »at han besad en grundmuret lærdom, men var meget upraktisk i sin gjerning«. Ved en bispevisitats 1752 skrev biskop Hygum: »Sognepræsten Peder Kjærulff prædikede samme dag ret godt, hvortil han besidder gode naturens gaver. Men ungdommen er ikun mådelig bevendt. Ti børnene var selv skjødesløse, og forældrene er særdeles vanartige og genstridig slægt, der elsker mørket mer end lyset. Præsten synes ej heller at være en af de mænd, ved hvis hånd der kan ske synderlig frelse i det åndelige Israel«. I 1763 tog han sin afsked, og 1766 blev han sognepræst for Grønbæk og Svostrup og provst for Lysgård herred, men døde allerede 3 år efter den 12. oktober 1769 kun 56 år gammel. Han blev gift med Anna Dorthea Mørk i Hasle kirke 1744. To sønner og en datter overlevede faderen. En søn Jørgen Kjærulff (f. 1757, d. 1810) er den kendte professor i historie ved Københavns universitet.

15. Henrik Grotum Meulengracht.

Slægten Meulengracht stammer fra de spanske Nederlande. Under religionskrigene, da de lutherske forfulgtes af spanierne, måtte Hans van Meulengracht, der vistnok boede i Antwerpen, ca. 1585 flygte ud af landet. Han kom da til Danmark og bosatte sig i København. Her anlagde han på Købmagergade den første silkefabrik i Danmark. Slægten samlede sig her så store formuer, at den forstrakte såvel kong Christian d. 4. som Frederik d. 3. med store lån, hvorfor de fik pant i godser såvel i Jylland som på Sjælland. Fra denne Hans van Meulengracht stammer den danske gren af den nu så udbredte Meulengrachtske slægt.

Henrik Grotum Meulengracht er født i Ålborg i december 1736, hvor faderen Harboe Lassen Meulengracht var vejer, måler og vrager, senere godsejer og krigsråd. Han blev student 1755, bakkalaur 1762 og 1766 sognepræst for Hasle-Skejby og Lisbjerg. To år før havde hans ældre broder Lorens Chr. Meulengracht købt Århus mølle, men på grund af store vanskeligheder druknede han sig i mølledammen den 9. januar 1767. Fra ham stammer den bekendte Århusgren af slægten.

Pastor Meulengracht giftede sig 18. juli 1764 i Frue kirke i Århus med Anna Olufsdatter Haarbye, datter af købmand Oluf Haarbye Langballe. I ægteskabet

var kun een søn Ole, der døde som barn. H. G. Meulengracht blev den 13. juni 1733 udnævnt til provst for Vester Lisbjerg og Sabro herreder. Provst Meulengracht døde den 26. december 1785, 49 år gammel, og blev begravet i Hasle den 2. januar 1786.

Hans hustru døde i Århus den 14. juni 1827, og Aarhus Stiftstidende bragte følgende bekendtgørelse: »At det har behaget den allerhøjeste den 14de dennes om aftenen kl. 8 slet at bortkalde til det evige den hæderlige og agtbare enkeprovstinde Anna Meulengracht bekendtgøres for slægt og venner,

af Århus 17de juni 1827

W. Gyrsing, skolelærer i Fiirgaarde«.

Om der har været noget slægtskab mellem lærer Gyrsing og provsten har jeg ikke kunnet få oplyst.

NÅDSENS-ÅRET

Når en præst blev ansat i et embede, kaldtes det første år nådsens-året. Loven sagde, hun (præsteenken) skal have halvdelen af alt det offer, som inden kirken falder, fra den dag præsten døde og indtil årsdagen efter, og årsdagen er først, når vi skriver samme datum. Dette kunne dog forandres ved kongelig bevilling, hvis præsten døde dagen før pinse eller påske, og årsdagen derefter faldt før pinse eller påske, så enken ingen pinse- eller påskeoffer fik i nådsens-året, og hun således ikke fik halvdelen af nådsens-årets indkomster.

Det var dog ikke alene enken, der havde ret til det halve nådsens-år, det kunne også være arvinger, kreditorer eller præsten selv ved afsked eller forflytelse til andet embede. Det ville altså sige, at den nye præst aldrig kunne få mere end halvdelen af det første års indkomster. Ligeledes fik også han eller hans arvinger halvdelen af embedets indkomster det første år efter, at han var fraslyttet embedet. Der er eksempler på, at en enke har fået offer ved et bryllup, der var faldet efter præstens død, fordi samme forretning var bestilt ved præsten før dennes død. Det voldte ofte store vanskeligheder at få de forskellige tiender fordelt. Der var sædetiende, kvægtiende, gåsetiende, og ikke mindst når der gaves oldenflæsk for grisetiende. Enken beholdt selv præstegården i nådsens-året, imod at hun »forsvarligen vedligeholdte den, dels forskaffede efterkommeren ren værelse deri, med seng, ild og lys, samt holder ham i kost året omkring«. Det er ikke tilladt eftermanden »at holde tjenestefolk eller kreaturer i præstegården i nådsens-året uden enkens tilladelse, thi loven tilligger ham der intet, uden for sin egen person«. »Præstens egne børn, med eller uden enke, er berettiget til at holde nådsens-året i præstegården, om end de er af forskellige ægteskaber, så at de alle kan ved dødsfald indfinde sig, om de vil, og opholde sig året om«. Dog ikke præstens stedbørn

Det har ikke altid været morsomt for en ung præst, hvis hans formand har efterladt sig en enke og, som ofte var tilfældet, en stor børneflokk. Vi ser jo også, at præsten ofte har grebet til den udvej at gifte sig med enken alene for at kunne klare nådsens-året.

16. 1755 blev Henrik Møller født i Århus, hvor faderen Thomas Andresen Møller en tid var kapellan ved domkirken efter at have været sognepræst i Borum-Lyngby. I 1767 blev faderen sognepræst i St. Hedinge, og sønnerne Jakob (senere præst i Søby-Skader og Halling) og Henrik fik deres skolegang i Køben-

havn. Henrik Møller skriver om sig selv: I 1780 nød jeg den lykke at blive kendt med justitsråd Wormskiold, herre til Ristrup, som blev min lykkebefordrer, da han efter salig provst hr. Henrich Grotum Meulengrachts død 25. dec. 1785 nu har kaldet mig til sognepræst for Hasle, Scheibye og Lisberg menigheder i Århus stift, til min faders store glæde. Biskop Hee har i dag her i domkirken ordineret mig. Herren give mig nu nåde til både at yde og lære, på det jeg måtte betjæne kaldet til hans ære.

Århus, d. 8. Marti 1786.

Henrich Møller.

1780 blev Henrik Møller kandidat og 1786 sognepræst i Hasle-Skejby og Lisbjerg. Samme år giftede han sig med en velhavende vinhandlerdatter fra København, den 18-årige Anna Margrethe Wissing.

Ved en bispevisitats den 31. oktober 1794 siger biskop Jansen: »Disse 3 menigheders sognepræst er hr. Henrik Møller siden 1786, da han blev kaldet af justitsråd Vormskjold. Hans alder er 40 år. I de 8 år har han som en duelig, retsindig mand arbejdet til sand nytte for sine tilhørere. Gode forhold i embedet«.

Allerede i en tidlig alder begyndte en tiltagende tunghørighed at genere pastor Møller i hans gerning. I 1798 skriver biskop Jansen ved en bispevisitats: »Sognepræsten hr. Henrik Møller er en duelig og brav mand, der med flid forretter sit embede, kun at beklage, at han ved tunghørighed lider meget, dog gør han desuden alt, hvad han kan«. Igen i 1802 beklager biskoppen sig over præstens døvhed, og han får nu ansat en hjælpepræst.

I 1808 skriver Henrik Møller i en indberetning til Nationalmuseet om en gravhøj nær Hasle by: »Den har tilforn været meget videre i omkreds, end den nu er, men dens sand bruges til at fylde vejen med, derfor bliver den hvert år mindre. Toppens overflade er nu næppe mere end 8 kvadratalen. Omtrent 2 alen fra dens øverste spids er forrige år udgravet 7 a 8 sten af forskellig størrelse. Højen rager så højt op, at den kan ses i en afstand af 3 mil. Omtrent 3 alen af den øverste top er sort jord, derunder sand. Højen giver en ekko fra Hasle kirketårn, som igentager 7 fulde stavelser. Tillige en udsigt, som næppe har sin lige i hele landet. Skade at den om få år måske ikke mere er til«. Præstens forudsigelse slog til. Ingen mindes nu at have set højen, men den skal have stået ved sydrenden af den beplantede grusgrav ved Viborgvej.

I ægteskabet var 14 børn, hvoraf kun enkelte her skal nærmere omtales. En datter Else-Marie blev gift med faderens hjælpepræst N. H. Wachter, senere sognepræst i Hellevad. Lucia Georgina gift med fuldmægtig på amtstuen i Århus Peter Bjerring Holm, en senere velhavende og kendt mand. Af sønnerne skal nævnes Peter Jakob Møller. Han blev uddannet ved landbruget. I 1825 fik han kongelig bevilling til vielse i hjemmet. Faderen har muligvis været syg og ikke kunnet komme til kirken, men har gerne selv villet vie sin søn. Bruden var jomfru Henriette Christiane Rybker, en meget velhavende apotekerdatter fra Ålborg. De købte hovedgården Fævejle ved Grenå. 1832 købte han sammen med svogeren P. B. Holm Constantinsborg. 1852 blev svogeren købt ud, og Møller blev enejer af godset. 1838 købte han sammen med kammerherre T. C. Dahl Moesgård. En tid var de også ejere af Rødstenseje ved Odder, men Dahl købte ham ud i 1844.

De af kampesten opførte bygninger på Constantinsborg er bygget af P. J. Møller. Han var en dårlig landmand og drev gården meget slet. Sine penge tjente han ved at handle med stude; man sagde om ham, at når han købte en stud i Ålborg, kunne han kende den igen, når den kom til Ribe. Han var ellers noget af en original. Engang der skulle hentes brød ved bageren i Ormslev, var der ingen af vognene, der havde fire hjul. Da sagde gamle Møller: »Så ka vi misæl ta den gamle røde slæde«. Det var midt om sommeren!

Han solgte Constantinsborg 1856 for 183.000 rigsdaler, men handelen måtte gå tilbage. Året efter solgte han den til H. Pontoppidan for 162.000 rigsdaler.

Pastor Henrik Møller tog sin afsked 1826 og flyttede til Grenå, hvor nogle af hans børn var boende. Her døde han den 2. december 1831.

Aarhus Stiftstidende bragte følgende

Bekendtgørelse:

Sørgelig bekendtgørelse for familie og venner, at døden den 2den december 1831 berøvede mig min elskede mand Henrik Møller, forhenværende sognepræst for Hasle, Scheibye og Liisberg menigheder i Århus stift, hvor han i 43 år forestod embedet, nød agtelse og kjerlighed af sine foresatte og både ved lære og vandel var sine menigheders troe sjælehyrde. Nu høster han sine arbejders løn hos gud.

10 levende børn dele med mig hans savn og begræder hans bortgang.
Al condolence frabedes.

Grenå 4. december 1831.

Anna Margrethe Møller
f. Wissing.

Efter Henrik Møllers død tog enken ophold hos sønnen P. J. Møller på Constantinsborg. Her døde hun den 29. marts 1834. I Ormslev kirke hænger en metalplade over hende med følgende indskrift:

»Til en sød hvile og en frydefuld opstandelse gjemmes her støvet af den agtværdige kone Mad. Ane Margrethe Møller født Wissing, enke efter afdøde sognepræst for Hasle, Skejbye og Lisberg menigheder hr. Henrik Møller. Til verden kom hun den 11te februar 1768, var trofast ægtefælle i 45 år, blev mor til 14 børn, hvoraf de 10 ere endnu levende, og hun henfor blidt efter få dages lidelse på Constantinsborg den 29. marts 1834«.

»Hun havde en oplyst forstand, et ædelt og velvilligt hjerte. Med tålmodighed bar hun de prøvelser, som mødte her i livet. Hun var den fornuftige, dydige og retskafne husmoder og en efterlignelse værdig opdragerinde for sine børn. Børn og slægtninge står nu om hendes kiste og med dyb vemod begræde den kjære hensovede, aldrig udslettes hendes minde af deres sørgende hjerter.

Slummer sødt i gravens mørke giemme.

Ei misundes dig den stille ro.

Hist hos Gud din sjæl nu hører hjemme,
der du lønnes for din dyd og tro«.

17. Christian Thygesen.

Vi Frederick den Sjætte gjøre vitterlig at Vi allernådigst så og hermed beskikker og forordner hidtil værende sognepræst for Marie Magdalene og Koed menigheder i Århus stift i Vort land Nørre Jylland Hr. Christian Thyggesen, som har de udi indfødsretten fastsatte egenskaber, til herefter at være sognepræst for Hasle-Scheibye og Lisberg menigheder under bemeldte Århus stift istedetfor den forrige sognepræst Hr. Henrick Møller som vi i nåde og med pension have entlediget fra bemeldte embede. Og skal benævnte Hr. Thyggesen holde sig efterrettelig Vort til Vor biskop over Århus stift under 25. august d. a. ergangne angående bemeldte Hr. Møllers entledigelse. Thi skal fornævnte Christian Thyggesen være os etc. Givet i Vor Kongelige residensstad Kjøbenhavn d. 29. December 1826.

Under Vor Kongelige hånd og segl
Frederic R.

Christian Thygesen er født i Trust mellem Århus og Viborg i 1775. Faderen Thøger Thygesen og moderen Anna Hjorth var gårdmandsfolk. Han sagde selv senere, at han vidste ikke, hvilken dag han var født. Han blev student fra Viborg i 1797 og kandidat 22. oktober 1799. Den 18. juni 1802 blev han sognepræst i Marie Magdalene og Koed sogne, til han 29. december 1826 fik embedet i Hasle-Skejby-Lisbjerg. Den 5. maj giftede han sig i Randers med Hedevig Frederikke Brøgger, datter af kammerråd, toldinspektør i Randers Jacob Brøgger. Ægteskabet blev velsignet med en stor børneflokk, 6 sønner og 5 døtre.

I en indberetning 3. februar 1829 skriver pastor Thygesen bl. a.: Hasle præstegård er af ny opbyggt for 42 år siden af bindingsværk med stråtag, assurancesum 4500 rbd. Der er 32 td. ld. Besætningen er 4 heste, 18 a 20 fækreaturer. Ildebrænde mangler aldeles. Af Ny Mølle leveres 2 skp. rugmel, af Røde Mølle til jul 4 skp. sigtemel og til påske 4 skp. groftmalet rugmel og af Graa Mølle 2 rigsbankdaler sølv. Hasle kirke ligger på en banke og er formedelst sin høje beliggenhed et sømærke for dem, der sejler til Århus, det er en temmelig simpel bygning. Scheiby kirke er indvendig ret pyntelig, Lisberg kirke er temmelig stor og vel vedligeholdt. I Hasle er en skole med 36 skolepligtige børn, i Skejby skole er der 44 skolepligtige børn og i Lisbjerg 75 skolepligtige børn.

Pastor Thygesen døde 28. februar 1833, 59 år gl. og blev begravet i Hasle d. 5. marts.

Aarhus Stiftstidende bragte følgende bekendtgørelse:

Det blev min tunge skjebne sørgeligst at måtte bekendtgjøre for fraværende slægt og venner, at jeg ved døden d. 28de februar om morgenen kl. 6 $\frac{1}{2}$ blev berøvet min inderlig elskede mand Christian Thygesen, i hans 59de år. I 30 år var han gejstlig embedsmand og i de sidste 6 år sognepræst til Hasle, Scheibye og Liisberg menigheder. I 29 år var han den kjerligste ægtefælle og sine 10 efterladte børns ømmeste fader. Hans tab er uerstatteligt og føles dybt af mig og mine børn.

Hasle, d. 1ste marts 1833.

Hedevig sl. Thygesen
født Brøgger.

Få dage efter bragte bladet følgende mindevers:

I anledning af pastor Thygesens død i Hasle.

Mistvivl ej, du fromme, ædle moder! Vist dit litte tab er såre stort, ene står du blandt de mange poder, dit og deres håb er rykket bort.	skued, hvad han var som mand og fader, ja, som ærlig, øm og trofast ven, ej blot du med gråd dit øje bader, fordi han så tidligt kaldtes hen.
Men, end lever han, som kjærlig hindrer hver en kummer, vi må døge her. Tit, når tåren i vort øje tindrer, hjælpen os da allernærmest er.	Miskjendt blev han kun af dem, som veie indre kjærne efter ydre skal. Ej til smiger lod han tungen leie. Nedrig kryben var ham bitter qual.
Glød dig ved, at han, du nu begræder, for så mangan ædel havde værd. Længe han vist mindes vil med hæder af enhver, der kjendte ret hans færde,	Lad ham nu, o Gud! i lysets egne hos dig finde ro og salig fred. Indtil jeg i døden selv skal blegne, mindes han af mig med kjærlighed.

Efter mandens død flyttede fru Thygesen til Århus med den store børneflokk, hvoraf flere var mindreårige; her boede hun sammen med nogle af Brøgger-slægten. I Hasle kirkes mur er en gravsten over pastor Thygesen og hustru samt flere af hendes slægt. Hun døde 1847, og børnene bekendtgjorde i Aarhus Stiftstidende:

At den alvise Gud idag har hjemkaldt til samfund med sig vor ejegode moder og svigermoder Hedevig Frederikke Thygesen, født Brøgger, i hendes alders 64de år efter en i længere tid tiltagende svaghed og 3 dages sygeleje, dette bekendtgøres herved for hendes fraværende slægtninge og bekendte med den dybeste smerte af undertegnede.

De sidste 11 år af sin levetid tilbragte hun iblandt os, derfor vil hendes fromme karakter ligesom hendes blide og kjærlige væsen også stedse bevares med vemod i vor erindring.

Fred med hendes støv!

Rasmine Aae
født Thygesen.

Th. Thygesen.

J. J. Aac.

En sønnesøn af Rasmine Aae, f. Thygesen, er fhv. byrådssekretær i Århus Hjalmar Aae. En yngre sønnesøn Emil Aae var tandlæge i København, hvor han var gift og havde en datter. Han blev 1906 offer i en stor sædelighedssag, hvor en lang række også kendte mænd i København blev anklaget for homoseksuelle forbrydelser. Aae fik 2 års forbedringshus. Han blev løsladt 9. februar 1909 og udgav senere en bog om sin dom og straf, hvor han søger at undskylde sig, retter et meget stærkt angreb på den konst. dommer Julius Wilcke og forsvarer homoseksuelle mænd, »Den fulde Sandhed«. Efter løsladelsen nedsatte han sig som tandlæge i Budapest, men kom tilbage og døde i Horsens 1926.

(Fortsættes).

ØSTJYDSK HJEMSTAVNSFORENING

VIRKSOMHEDEN FRA 1. OKTOBER 1957 TIL 30. SEPTEMBER 1958

Den ordinære generalforsamling afholdtes lørdag den 7. december 1957 på Østergades Hotel i Århus. Ca. 60 medlemmer var kommet til stede. Fhv. sognerådsformand Jens Juul, Viby, valgtes til dirigent. Formanden, amtsrådsmedlem Knud Thorup, Risskov, indledte beretningen om foreningens arbejde i det forløbne år med at redegøre for bestyrelsens ændrede sammensætning og takke den afgåede formand, gårdejer Johs. Grosen, Skæring, for hans indsats for foreningen i de år, han har været formand for denne. Endvidere fremhævede formanden foreningens formål og udtalte, at bestyrelsen efter evne forsøger at lede foreningen efter den i formålet anførte linie. Han opfordrede medlemmerne til at fremsætte ønsker eller kritik vedrørende årbogen eller ledelsen af foreningen. Ligeledes efterlyste han bidrag til årbogen og anmodede medlemmer, der ligger inde med egnet stof, om at indsende dette til redaktionen.

Efter beretningen udspandt der sig en livlig diskussion om enkelte bidrag i de senere årbøger. Diskussionen indledtes af mølle ejer Gunner Føgh, Edslev Mølle. Endvidere deltog bl. a. murermester Andreasen, Åbyhøj, sygekasseformand L. K. Larsen, Tåstrup, konsulent A. Jelsbak, Hammel, redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, og landbrugskandidat G. Blichert, Brabrand, samt formanden.

Kassereren, Viggo Leth, aflagde det reviderede regnskab, der balancerede med kr. 20.337,13 og sluttede med en kassebeholdning på kr. 868,80. Regnskabet godkendtes enstemmigt.

Følgende bestyrelsesmedlemmer var på valg: Stadsbibliotekar Åge Bredsted, Århus, gårdejer G. Bruun, Alken, fhv. skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, sølvsmed Paul Mathiesen, Hørsens, biografejer H. Olesen, Østbirk, sognepræst O. Paludan, Århus, førstelærer Frede Pedersen, Egens, pens. skoleinspektør St. Rasmussen, Skanderborg, gårdejer Finnemann Schultz, Tønning, proprietær S. Spanner, Skjolddelev, og redaktør N. P. Østergaard, Brabrand. St. Rasmussen havde bedt sig fritaget på grund af alder, de øvrige genvalgtes. Som nye bestyrelsesmedlemmer foresloges gårdejer H. Mahler, Vejlbj, og fabrikant Johs. Randsløv, Skanderborg, der begge valgtes. Formanden rettede en varm tak til St. Rasmussen, der altid havde vist stor interesse for Østjydske Hjemstavnsforening, som han var medstifter af. Formanden foreslog at udnævne St. Rasmussen til æresmedlem samt at sende en hilsen til ham fra generalforsamlingen. Dette vedtoges med akklamation.

Pens. lærer A. Jensby, Åbyhøj, genvalgtes til revisor.

Efter generalforsamlingen talte forfatteren Richardt Gandrup, Århus, om: Hjemstavnsfølelse. Det interessante og stærkt personligt prægede foredrag blev en virkelig oplevelse for tilhørerne og påhørtes med stor opmærksomhed.

Ved et senere møde konstituerede bestyrelsen sig således: Formand Knud Thorup, næstformand Johs. Grosen, kasserer Viggo Leth med H. Mahler som

suppleant, således at denne overtager hvervet som kasserer den 1. november 1958, sekretær E. Kaster og N. P. Østergaard som 5. medlem af forretningsudvalget. N. P. Østergaard, der lige fra foreningens start har udført et stort og omfattende arbejde som redaktør af årbogen, bad sig fritaget for dette hverv. Til redaktører valgtes Åge Brødsted og Knud Thorup under medvirkning af bibliotekar Kjeld Elkjær, Århus, og forfatteren Poul Rasmussen, Risskov.

Lørdag den 22. marts blev der aflagt besøg i Vor Frue Kirke i Århus med ca. 50 deltagere. Alterdegn H. Dybdahl redegjorde for kirkens historie samt for den nu tilendebragte restaurering, hvorved den gamle kryptkirke atter er draget frem og ført tilbage til sin oprindelige skikkelse som den første stenkirke i Århus.

I foreningens første sommerudflugt, der foregik søndag den 18. maj, deltog ca. 120 medlemmer. Man kørte først til Ålsø Kirke, hvor sognepræsten, pastor Povl Dahl, fortalte om kirken og dens inventar og de slægter fra herregårdene Katholm og Hessel, der har sat deres præg på kirkens arkitektur og udsmykning. Derefter kørtes til Grenå, hvor der var frokostpause på hotel »Dagmar«. Her fik man lejlighed til at høre Grenås fremragende byhistoriker, bibliotekar Carl Svenstrup, fortælle træk af byens historie. Endvidere var der besøg på Djurslands Museum, hvor formanden, malermester Jørgen Jensen og frue viste museets nyindrettede lokaler i en gammel, fredet købmandsgård. Endelig kørte man til herregården Katholm, hvor ejeren, hofjægermester C. F. Collet foreviste gården og haven, ligesom han fortalte træk fra gårdens historie. Flere af de slægter, der har boet på gården, har siddet i dårlige økonomiske kår, hvad der har medvirket til, at Katholm er en af de mindst ombyggede herregårde fra 1500-tallet. Efter kaffepause på Hoed Kro foregik hjemturen langs Djurslands østkyst, forbi Rugård, Jernhatten og Ebeltoft Vig til Århus.

Det er efterhånden ved at blive tradition, at der ved midsommertid foretages en langtur, og den 15. juni arrangeredes en tur til Jelling, hvor lederen af turistbureauet, boghandler frk. Asta Andersen viste rundt og fortalte om højene, runestenene og kirken. Efter frokostpausen kørte man videre gennem et pragtfuldt sommerlandskab forbi Fårup sø til Kolding. På Koldinghus blev selskabet vist rundt af museumsinspektør Sigvard Skov. Det blev en oplevelse for deltagerne at se de smukke samlinger i det gamle, historiske slot. Der var ca. 40 deltagere i turen.

Efter en tidligere aftale ved et af møderne forud for den udvidede fredning af de stenstrøede arealer ved Storhøj indbød foreningen sammen med foredrags- og ungdomsforeningerne i Fruering sogn til en aftentur til Storhøj i Hvolbæk den 4. juli. Det blev en uforglemmelig aften begunstiget af et dejligt sommervejr. En rutebil fra Århus bragte 30 deltagere til Storhøj, hvor der ialt samledes ca. 300 mennesker. Formanden for foredragsforeningen, gårdejer H. Friisgaard, bød velkommen, og efter et par sange tog statsgeolog, dr. phil. Kjeld Milthers ordet, og i den følgende time fortalte han om den østjydske israndslinies frem- og tilbageværelse på en så fængslende måde, at alle deltagerne fik en levende og klar forestilling om de gigantiske naturkræfter, der udførte det østjydske landskab under den sidste istid. Man besøgte derefter de fredede arealer med stenstrøinger under dr. Milthers ledelse og samledes senere til fælles kaffebord i Fruering forsamlingshus, der blev fyldt til trængsel. Efter kaffebordet viste dr. Milthers farvebilleder i tilknytning til foredraget ved Storhøj. Formanden Knud Thorup bragte dr. Milthers en varm tak, ligesom han takkede fru Helene Rasmussen for

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Minder fra Honum og hovedgården Rask. Af forfatteren Sigurd Elkjær	5
2. Fra min barndomstid i 1880'erne. Af snedker H. Henriksen	15
3. Et lille trip til øen i Århusbugten. Af fhv. overlærer Victor Jensen	22
4. Nogle mindelser fra min sommertjeneste for 60 år siden. Af Kristoffer Løvstad, Vrads Sande	29
5. Bygholm III. Af sølvsmed Paul Mathiesen, Horsens	33
6. Torvald Køhl in memoriam. Af exam. jur. Johan Skakke, Odder	56
7. Bogtrykkerliv 1875—1905. Af Sophus Backhausen (†)	67
8. Fruering præstegård 1912—35. Af vicedadsbibliotekar Anna Dorthea Holm	71
9. En vej rettes ud. Af lærer H. E. Jensen, Toustrup	77
10. Udflugtsstedet Løvhøj. Af M. P. Clemmensen, Horsens	81
11. Strejftog i Silkeborgegnen. Tegninger af Sigurd Bjeld	84, 104
12. Let fræ mi baandomsti. Af R. P. Randsløv (†)	85
13. Af gårdejer i Følle Nicolaj Sørensens optegnelser. Ved bibliotekar Magnus Sørensen	87
14. To gamle breve fra Silkeborg. Ved forfatteren August F. Schmidt, Brabrand	96
15. Kristen Poulsen i Hvorslev 1791—1859. Ved kriminalkommissær P. N. Pedersen	98
16. Erindringer fra Tåning skyttekreds. Af B. S. Rasmussen (†)	105
17. Minder om redaktør Jens Pedersen Bjergaard. Af Kr. Pedersen, Søvind	113
18. Litteraturhistorikeren Th. H. Erslew til Favrgård. Af August F. Schmidt	116
19. Præster i Hasle, Skejby og Lisbjerg fra reformationen II. Af gårdejer Rasmus Bendixen, Skejby	118
20. Østjydske Hjemstavnsforening	124

REGNSKAB FOR ØSTJYDSK HJEMSTAVNSFORENING

for året fra 1. oktober 1957 til 30. september 1958.

Indtægt	Kr.	Øre	Udgift	Kr.	Øre
Medlemsbidrag, salg af årbøger samt opkrævet porto	17131	95	Tryksager og trykning af år- bogen	12814	05
Annonceindtægt	235	00	Klicheer	956	62
Indtægt v. møder og udflugter	271	50	Forfatterhonorarer	949	00
Refunderet papirafgift	290	55	Red., ekspedition, medhjælp	900	00
Tilskud fra			Porto, telf., afskrivning m. m.	3283	74
Staten	1895	00	Kontingent til Dansk histo- risk Fællesforening	266	50
Carlsbergfondet (til trykning af klosterhistorierne)	1800	00	Annonceudgift	243	00
Århus amt	250	00	Annoncer og udgifter ved møder og udflugter	1105	55
Skanderborg amt	75	00	Diverse udgifter	185	70
Århus by	400	00	Debet renter	5	72
Skanderborg by	50	00	Indestående i Andelsbanken den 30. september 1958	2641	22
Horsens by	100	00	Kassebeholdning hos kasse- reren den 30. september 1958	370	90
Odder kommune	50	00			
Randlev-Bjerager kommune ..	20	00			
Viby kommune	30	00			
Hjortshøj-Egå kommune	25	00			
Sdr. Vissing-Voerladegård kom.	25	00			
Gosmer-Halling kommune	25	00			
Blegind-Hørning kommune ..	25	00			
Mårslet kommune	15	00			
Gylling kommune	25	00			
Dover kommune	20	00			
Ormslev-Kolt kommune	10	00			
Gl. Rye kommune	20	00			
Brabrand kommune	50	00			
Kredit renter	14	20			
Kassebeholdning i Andelsban- ken 30. september 1957	531	84			
Kassebeholdning hos kassere- ren 30. september 1957	336	96			
Balance	23722	00	Balance	23722	00

Blegind, den 14. oktober 1958.

Viggo Leth.

Dags dato revideret ovenstående regnskab og intet fundet at bemærke.
Kassebeholdningen er os forevist.

p. t. Århus, den 18. oktober 1958.

Alfr. Jensby.

J. J. Juul.

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.
ÅRHUS-AFDELING

KONTORTID 10—15.30 - LØRD. 10—13

TELEFON 2 73 33

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10—4

Telefon 2 03 66

RESERVER 5.000.000 KRONER

Filialer i Brabrand, Hinnerup, Grundfør, Hjortshøj, Løgten, Trige, Kolt, Malling, Maarslet og Hasselager

Østjydsk Hjemstavnsforening

Bestyrelsen opfordrer herved til at indtræde i »Østjydsk Hjemstavnsforening«, der har til formål at fremme forståelsen af hjemstavnskultur og værne om egnens hjemstavnsværdier.

Dette formål søges opnået ved:

1. Afholdelse af foredrag og sammenkomster samt ekskursioner under kyndig ledelse.
2. Udgivelse af skrifter, i første række et årsskrift, hvis afhandlinger skal
 - a. uddybe kendskabet til hjemstavns natur, landskabets historie, således som geologen læser den af dets linier og af jordlagenes beskaffenhed og aflejringer, egnens dyreliv og planteverden,
 - b. fremme kendskabet til egnens folkeminder og det gammeldags folkeliv samt til egnens folkemål,
 - c. skildre befolkningens skiftende kår og oplevelser, i særdeleshed i afvigte århundrede, såvel i åndelig som i materiel henseende. — Gennem disse skildringer fra vore bedsteforældres, oldeforældres og tipoldeforældres dage søges belyst landbrugets vekslende former og arbejdskår i gård og mark, hus og hjem, håndværkets og handelens tilstand og udvikling, livet til hverdag, højtid og i gildeslag, de gamle skikke inde og ude, svundne tiders hjemmeflid og primitive industrier, ligesom der oprulles billeder af åndslivet såvel i rolige tider som under de store brydninger inden for kirke, folkeskole, højskole og folkeliv, det fremspirende og opvoksende selvstyre i kommune, amt og stat, derunder valgkredsens historie, og endelig skildringer af de personligheder, der har levet her og præget vor hjemstavn.